

Nuts gone flake

Liber amicorum

voor

Dicky Gilbers

Inhoud

Pagina

Inleiding	3
Steven Gilbers, Real musicians have day jobs	5
Halbe de Jong, Nynke Mulder & Saskia Visser, Titaantjes '88	7
Femke Kramer, Gespierde taal-raadsel	9
Roel Jonkers, Waarom echte muzikanten een gewone baan hebben	11
Mathijs Sanders, De thema's keren telkens weer terug	13
Jack Hoeksema, Kruiswoordpuzzle voor Dicky	17
Martijn Wieling, Groet	19
Toshi Shiraishi, Groet	20
Frank den Hollander, Sha la la la lee!	21
Teja Rebernik, Exam on language and music	22
Roelien Bastiaanse, Those were the days, my friend	25
Tjeerd de Graaf, The Use of Historical Material for the Safeguarding of Endangered Languages	27
Nanne Streekstra, Allitererende nevenschikkingen bij P.C. Hooft	46
Gerard Bol, Beatles Quiz	52
Mark de Vries, Uh	53
Jack Hoeksema, Semantische harmonie en disharmonie	69
Kees de Glopper, Steeds hetzelfde liedje?	85
Bart Hollebrandse, Silence is more important than sound	97
Antwoorden kruiswoordpuzzle	101

Jack Hoeksema en Bart Hollebrandse

Dicky Gilbers neemt afscheid van de universiteit. Een lange periode van onderzoek en onderwijs, begonnen in de jaren tachtig van de vorige eeuw, loopt ten einde. Na een jaar dienstplicht en een studie Nederlands in Groningen, werd hij docent Nederlands, in Groningen en ook even in Oldenburg en al snel weer terug aan de universiteit promovendus, docent vakdidactiek, universitair docent taalkunde en universitair hoofddocent. In deze capaciteiten hield hij zich bezig met fonologie en fonetiek, klanken van kinderen en volwassenen, van gewone en afatische sprekers, van spraak en van liedjes. Zijn eerste en zijn laatste publicatie ging over taal in relatie tot muziek. Aan het begin van deze eeuw had hij een aantal jaren een bijbaantje in Leeuwarden, als docent popmuziek aan de Academie voor Popcultuur.

Dicky promoveerde in 1992 op het proefschrift *Phonological Networks: A Theory of Segment Representation*. In dit proefschrift geeft hij een nieuw model voor de representatie van segmenten DigPhon (= digital phonology), geïnspireerd op een digitale synthetizer van Yamaha. Er is een bekende uitspraak 'To a man with a hammer everything looks like a nail.' Voor een toetsenist oogt alles als een synthetizer.

Dicky is dan ook boven alles een toetsenist en liedjesschrijver. Het bordje op zijn deur ("Real musicians have a day job" – zie ook de bijdragen van Steven Gilbers en Roel Jonkers) wijst al op het bestaan van een tweede carrière, als muzikant bij een lange reeks van popbandjes, te lang om hier op te sommen. De bijbaan in Leeuwarden was dan ook geknipt voor hem. Dicky is niet alleen een actieve muzikant (momenteel optredend met The Outtakes), maar ook een absolute allesweter op het terrein van de popmuziek uit de gouden periode, ruwweg 1964-1972. Noem een hitje uit die tijd, en hij kan je vertellen wie er drumt op het b-kantje. (Nee, niet de drummer op de hoes, maar een studiomuzikant.)

Tot Dicky's favorieten uit deze periode behoren de Small Faces. De titel van dit bundeltje is een verwijzing naar deze helden, via hun LP *Ogden's Nut Gone Flake*. De verleiding was aanwezig om het boekje *Flakes gone Nuts* te noemen, maar dat zou niet heel aardig geweest zijn.

Het voorwoord van Phonological Networks bevat een andere verwijzing naar de Small Faces, en de voornamen van zijn zoon Steven Ronnie Kenney Ian zijn niet helemaal toevallig de voornamen van de oorspronkelijke vier Small Faces.

In dit boekje komen allerlei aspecten van Dicky Gilbers hun opwachting maken. Herinneringen aan mooie tijden, taalkunde en muziek, sommige vrij serieus, maar ook wat lichtere kost. Vaarwel Dicky, het was een mooie tijd. Nu wordt het zaak de wereld te laten zien dat er ook real musicians bestaan zonder 'day job.'

Veel oude bekenden, vrienden en collega's hebben bijdragen aan dit werkje. Enkele anderen sturen een groet, maar zagen geen kans iets te schrijven. Zo groeten John Nerbonne, Jan-Wouter Zwart, Wolfgang Kehrein en Erica van Boven, en wensen je een fijne tijd als pensionado. We wensen jou en Dimphe allemaal veel 'lazy Sunday afternoons' toe. Mocht dat toch te saai worden, dan bevat dit boek de nodige puzzles, zodat het ook een beetje een vakantie-doe-boek is geworden.

Steven Gilbers

Lieve papa,

Waar de meeste mensen voor het eerst een universiteit binnenstappen als ze er gaan studeren, ben ik al sinds mijn geboorte kind aan huis hier bij de RUG. Als klein jochie nam je me regelmatig mee naar kantoor zodat ik spelletjes kon spelen op je werkcomputer of door het gebouw kon rennen als Neo uit *The Matrix* (“Dicky, waar is jouw zonnebril?”). Ik weet bijvoorbeeld nog goed dat je me ooit heel even alleen liet op je kamer en dat ik mijn kans schoon zag om me in die paar minuten aan te melden voor zo’n beetje elke Ajaxnieuwsbrief en -fanclub die er in 1999 op het internet te vinden was. Je nam me ook vaak mee als je ging zaalvoetballen met collega’s. Daar leerde ik dat panna’s nog belangrijker zijn dan doelpunten en dat Jan-Wouter en Jan Wouters – hoewel ze allebei goed kunnen voetballen – niet dezelfde persoon zijn. Ik kwam zo vaak in het Harmoniegebouw dat we bijna collega’s leken; jij was de Assistant Professor en op je RUG website stond ik genoemd als *Assistant* Assistant Professor.

Ik was nooit echt een rebelse tiener, maar toen ik in 2009 zelf Engels ging studeren in Groningen was dat specifiek *niet* voor de taalwetenschap: ik wilde leren over Shakespeare, Orwell en Dickinson en dus vooral niet in de voetsporen van mijn vader treden. Een maand later wist ik echter al dat de taalkunde me beter lag (ironisch genoeg hetzelfde proces dat jij doormaakte toen je zelf Nederlands ging studeren voor de literatuur en bij de taalwetenschap uitkwam). Sowieso hebben we erg veel gemeen. Qua uiterlijk leek ik als kind al een miniversie van jou (gelukkig kwamen de *features* van mama er later ook nog bij) en ook zijn we allebei van nature onderzoekers die geobsedeerd zijn door taal, muziek en geluid. Die overeenkomsten waren meer mensen opgevallen. Tijdens het interview voor mijn eerste Fulbright-beurs werd me bijvoorbeeld gevraagd of ik niet simpelweg een “*carbon copy*” van jou was. Ik antwoordde lachend dat we inderdaad veel op elkaar lijken, maar dat jij altijd content was met de tweede plek – wel de status van de top maar niet alle verantwoordelijkheid die bij de koppositie komt kijken – en ik juist altijd per se wil winnen (nog iets wat ik van mama heb).

Eigenlijk was het slechts een kwestie van tijd voordat we samen onderzoek zouden gaan doen. Tijdens mijn master werkten we samen met audiologen van het UMCG aan een project over emotieperceptie bij mensen met een cochleair implantaat met als eindresultaat een congrespresentatie en wetenschappelijke publicatie met Gilbers en Gilbers als coauteurs. Ik zal de “nachtmerrie” die ik de nacht voor die presentatie in

Aarhus had nooit meer vergeten. Je weet wel: die droom waarin ik tijdens mijn lezing ineens ruim 60 van jouw iconisch lelijke, goudbruine slides over Optimality Theory door moest klikken terwijl jij met twee duimen omhoog en een *big smile* vooraan in de zaal zat. Tijdens mijn PhD was je altijd mijn belangrijkste klankbord als ik wilde brainstormen over mijn onderzoek naar de connectie tussen taal en muziek. Ook kregen we opnieuw de kans om samen een congres te bezoeken, dit keer eentje over taal en muziek in Bremen, waar we samen in het hotel met een beroerde internetconnectie de mooiste voetbalwedstrijd ooit bekeken.

Niet alleen in mijn onderzoek maar ook in mijn onderwijs laat ik me door jouw werk inspireren en met goede reden: ik ken geen enkele docent die zo geliefd is bij zijn studenten als jij. Elke oud-student van jou die ik ooit heb gesproken heeft me verteld dat ze altijd met enorm veel plezier naar je colleges kwamen, zelfs als ze de stof ingewikkeld vonden (om me vervolgens allemaal te vragen of ik “banaan” of “schaap” voor ze wilde zeggen). Je was een van de allereerste docenten die innoveerde door audiovisuele elementen in zijn lessen te incorporeren en benaderde je colleges altijd alsof het een optreden was. Zo wist je studenten op een speelse manier te engageren zonder dat het ten koste ging van de inhoud. Die aanpak heb ik zelf als docent bijna een-op-een overgenomen en ik ben er trots op dat sommige elementen uit jouw lessen nu voortleven in die van mij (zolang het die goudbruine slides maar niet zijn).

Ik ben heel erg blij voor je dat je nu met pensioen gaat en dat je eindelijk meer ruimte krijgt om muziek te maken en samen met mama van een nieuwe levensfase te genieten. Je hebt die vrije tijd na jaren keihard werken echt verdiend. Toch is je pensioen voor mij persoonlijk ook bitterzoet. Het Harmoniegebouw voelt nu al minder als thuis nu er geen kantoordeur meer is waar ik even aan kan kloppen voor een kopje koffie, een snelle knuffel of een wandeling naar de Plato. Ik ga je missen hier, maar ben me er vooral van bewust dat het een enorm privilege was om je hier al die jaren wel in de buurt te hebben. Hopelijk blijven we ondanks je pensioen nog regelmatig sparren over taal en muziek.

Real musicians have day jobs... until they get to retire.

Ik hou van je pap,

Steven

Halbe de Jong, Nynke Mulder en Saskia Visser

Studentjes waren we – maar aardige studentjes. Al zeg ik 't zelf. We zijn nu veel wijzer, stakkerig wijs zijn we, behalve Visser, die bij de opleiding is teruggekeerd. We zouden wel eens laten zien hoe 't moest. Mulder hield van klank, De Jong van structuur en van Visser moest alles altijd betekenis hebben.

Een nieuwe tijd zou aanbreken, nog konden wij groote dingen tot stand brengen. Wat we eigenlijk zouden doen is ons nooit duidelijk geweest. Iets zouden we doen. Mulder had een vaag besef dat ze idealen zou verwezenlijken. Dat lukte minder groots dan ze zelf verwachtte. Ze gaf les, ontwierp en schreef en dat is toch al wat. Visser zou ooit een boek schrijven en de wereld verbeteren, voor minder deed ze 't niet. Maar toen waren we in de dagen onzer dwaasheid. Verstandig zijn we nu, alweer behalve Visser, die nog altijd denkt dat er iets te verbeteren valt. "Iets kleins zou toch kunnen." zegt ze dan tegen Mulder. Die doet er 't zwijgen maar toe.

De liefde voor taal was in het oude gebouw aan de Grote Kruisstraat al aangewakkerd door Zwarts, Van Zonneveld en Gilbers. Deze laatste jongensachtige heer had Mulder zeer wel begeleid naar het doctoraal. In het cijfer voor haar scriptie was ze vreeselijk teleurgesteld geweest, al kan ze nu niet meer heugen welk cijfer het was. Alleen de opbeurende woorden van Gilbers klinken nog na in haar gedachten. "Wel een dikke zeven!", - of toch acht - had-i gezegd. Heel stilletjes zeg ik daar nu bij: "Zo zie je maar dat resultaten er niet toe doen", maar dat mag geen student hooren.

Heele namiddagen hingen we op het plein en in de naburige kroegen honderduit te boomen. Terwijl we daarvoor in de collegezaal nog urenlang Nijhoffs nieuwe brug doormidden hadden gezaagd. En dan zei Visser: Ik kies toch voor de taalkunde. De Jong knikte, maar droomde net zo hard van het conservatorium. Dat-i koördirigent en redacteur zou worden hadden we niet gedacht. Maar iets met muziek en taal moest 't wel worden, dat was niet zoo moeilijk te voorspellen. Jaren later componeerde hij iets voor een Friese liedjeswedstrijd. De Jong had Visser gezegd wat er nog nodig was om te winnen: "Een tekst in een Friese minderheidstaal en jij kan dat." Visser schreef daarop in het Stellingwerfs over weemoedige zondagavonden. Wie er won herinneren ze zich beiden niet meer. Wat doet het er nu ook nog toe?

Maar toen waren we het eens dat we eruit moesten. Waaruit en hoe? Eigenlijk deden we niets anders dan praten, rooken, drinken en boeken lezen. Hoe langer de avond duurde, hoe meer versprekingen Visser noteerde. We gingen eens met Tinekes auto op uitnodiging van Zwarts naar een Friese opgraving. Daar stond-i in de regen enthousiast op donkere vlekken in de vette klei te wijzen. Hij wilde zeker ons enthousiasme voor onderzoek voeden. Maar wij verlangden naar bier en croquetten.

En bleven ook de jaren daarna bij elkaar koomen. Eigenlijk doen we nog steeds niets anders dan eten, drinken en praten over taal en het leven.

Nieuwe Titaantjes zijn in de jaren na ons begonnen kleine rotsblokjes te stapelen om de hemel te bestormen. Gilberts zag ze koomen en weer gaan, hij bleef die vriendelijk lachende jongensachtige heer.

Vrij naar Titaantjes van Nescio, 1914

Met veel dank voor je bijdrage aan onze mooie studietijd en de beste wensen van je oud-studenten: Halbe de Jong, Nynke Mulder en Saskia Visser.

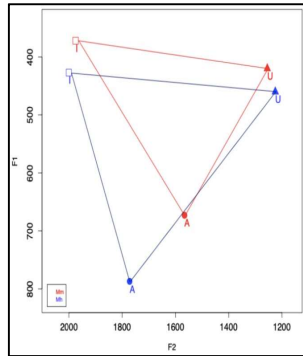
Foto: Saskia bij de Titaantjes, Oosterpark, Amsterdam

GESPIERDE-TAALRAADSEL

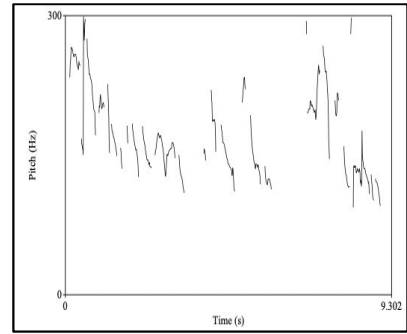
Femke Kramer

Wie produceert welke spraak? Zet de letters op de juiste plaats. Als je de oplossing wilt weten, kom dan maar langs in de Harmonie! (Nee hoor, de oplossing staat onderaan. Omgekeerd. Wel een bril opzetten!) Veel succes met het raadsel en een lang, lui en muzikaal post-Letterenleven gewenst!
 -- Femke

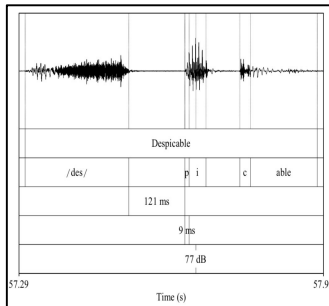
1.

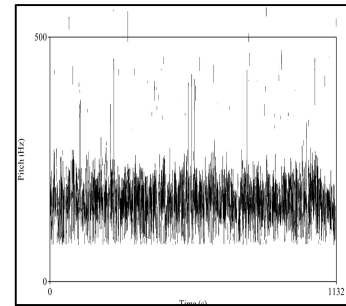
2.

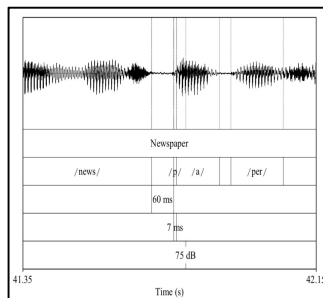
3.

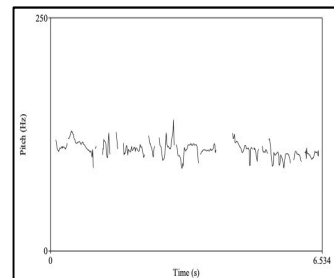
4.

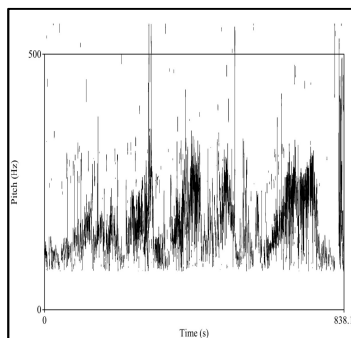
5.

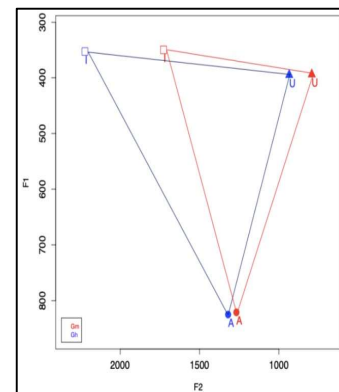
6.

7.

8.

- A. Carel ter Linden, Maxima- en Willem Alexandergericht
- B. Cesar Millan, hondgericht (blauw) en mensgericht (rood)
- C. Donald Trump, neutraal
- D. Frans Timmermans, boos
- E. Frans Timmermans, neutraal
- F. Hillary Clinton, neutraal
- G. Martin Gaus, hondgericht (blauw) en mensgericht (rood)
- H. Michael Curry, Harry- en Meghangericht

Afb. door Michelle van den Berg, Melanie Kasper, Anike van Oosterom en Evelien Sloterdijk

1:G,2:F,3:D,4:A,5:E,6:C,7:H,8:B

Roel Jonkers

Beste Dicky

Zo vaak heb ik bij onze lunch- of koffiepauzes tegen jou gezegd dat ik nog een keer jouw memoires ging schrijven in de 10 mislukkingen van Dicky. Nu moest het er natuurlijk bij je pensionering dan echt wel van komen. Bij mijn zoektocht naar feiten schrok ik van het uitgebreide interview in de UK van Rosa Timmer met jou uit 2009: "Shit, weer mislukt, hoe Dicky Gilbers almaar niet beroemd werd". Daar ging mijn kaskraker. Maar ja beloofd is beloofd, dus met enige overlap met betrekking tot dit interview, ook mijn onderbouwing van waarom het zo goed is geweest dat je een gewone baan had. De vraag is natuurlijk wel: wat is er gewoon aan een UHD Taalwetenschap die gek is van taal en muziek?

1. In 1981-1982 is Dicky Gilbers de toetsenist van de band D-Men. De band stopt in 1982 en bandleden Robbie Brans en Bert Tamaëla gaan door onder de naam Fox the Fox en hebben een wereldhit met Precious little diamonds.
2. In 1985 wordt de Groningse band The Hit opgericht die vanaf 1986 op vele locaties in Nederland en Duitsland speelt. Een van de bandleden is Ellen ten Damme. In 1986 stapt ze uit The Hit en vertrekt ze naar het westen waar ze landelijk bekend wordt als actrice en zangeres.
3. In 1989 is Dicky Gilbers met vakantie in Los Angeles. Hij brengt voor de aardigheid een bezoek aan de Warner Bros studio's omdat zijn muziek in Nederland ook bij hen is ondergebracht. Hij komt binnen met een demo en zijn bezoek leidt tot grote paniek bij de mensen die hem ontvangen. De UK heeft hier later het bekende stuk: "Who the hell is Dicky Gilbers" over geschreven. Niemand wist precies wie hij was, maar hij kwam helemaal uit Nederland, dus er moest wel met hem gesproken worden. Uiteindelijk werd zijn muziek beluisterd en gemeld dat zijn muziek werd ondergebracht bij Warner Basart (wat zoveel betekende als U hoort nog van ons).
4. U hoort nog van ons bleek toch meer in te houden dan gedacht. Dicky kreeg faxen van verschillende groepen, waaronder the Pointer Sisters die zijn demo hadden gehoord. Zij hadden echter geen interesse in zijn muziek en wensten Dicky nog veel succes met zijn verdere carrière.
5. Een nieuwe fax. The Bangles hebben zijn muziek gehoord en waren enthousiast. Voordat echter er muziek opgenomen kon worden gingen the Bangles in de loop van 1989 uit elkaar. In 1998 zijn ze weer bij elkaar gekomen, maar de muziek van Dicky Gilbers hebben ze nooit meer in hun repertoire meegenomen

6. 1990. Dicky krijgt de vraag van zijn muziekuitgever of hij misschien interesse heeft om muziek te componeren voor de winnaar van de soundmixshow. Dicky geeft aan hier geen interesse in te hebben. Vier jaar later breekt Marco Borsato door en wordt hij 1 van de grootste zangers van Nederland. Maar ook die roem kan snel vergaan hebben we gemerkt.
7. In 1996 sta je in de finale van de Grote Prijs van Nederland (categorie songwriters) met het nummer Secret Wish. Ik weet het fijne er niet meer van maar als ik me niet vergis zou Lilian Day Jackson, de voormalige zangeres van Spargo dit nummer zingen. Niet verkeerd natuurlijk, maar googelen op de combinatie Dicky Gilbers en Lilian Day Jackson levert niets op op internet en winst bij de Grote Prijs zat er uiteindelijk niet in.
8. 2013: De Amerikaanse romantische science fiction film Her komt uit. Een succesvolle film met een omzet van 48 miljoen dollar. De film gaat over iemand die verliefd wordt op de stem van een spraakcomputer. En laat Dicky daar nu al een liedje over hebben gemaakt in de jaren 80 van de vorige eeuw. En nee, dit nummer hebben de makers van de film niet gebruikt voor de filmmuziek.
9. Net zo onvindbaar op internet als onder 7: De universiteit Groningen die Frank den Hollander (Rooie Rinus) en Dicky vroeg een nummer te maken rondom het thema Duurzaamheid. Als een oorworm zit het nummer nog steeds in mijn hoofd: Groen, groen, moet je doen. Frank werd vorsteljik betaald voor zijn bijdrage, Dicky kreeg als ik me niet vergis een geschenkbond, of was het nou een fles wijn?
10. 2027: Steven Gilbers wint de BET Best Hip Hop award 2027.

Maar wat was nou leuker geweest, die muziekcarrière, of zo'n 40 jaar werken aan de grenzen van het weten. Werken aan de theoretische basis onder muziek, taal en ritme en in de avonden en weekenden in de muziek lekker doen wat je zelf leuk vindt. Er waren geen drie leuke publicaties van ons samen uitgerold, je had niets geweten van het Foreign Accent Syndrome en wij hadden zonder jou dit syndroom niet om zeep kunnen helpen. En zeker kom je daar ook mee in het nieuws. Op 8 mei 2015 schreef *Die Zeit* over FAS en waarom mensen een buitenlands accent horen: Doch wie genau entsteht dieser Eindruck? Forscher um den Linguisten Dicky Gilbers von der Universität Groningen gaben darauf 2014 Antwort. En kijk dat is nu wel terug te vinden op internet.

Beste Dicky, ik kijk met heel veel plezier op onze samenwerking en collegialiteit terug. De vele koffie- en lunchpauzes en natuurlijk onze voetbalwedstrijden hebben voor mij, mijn eerste dertig jaar aan de universiteit leuker gemaakt.

Het ga je goed!

Roel

Mathijs Sanders

Beste Dicky,

Kort na mijn aankomst in Groningen, in de lente van 2017, leerde ik dat muziek een rode draad in jouw leven is. Niet vreemd voor een fonoloog die generaties studenten wegwijs heeft gemaakt in de fascinerende wereld van de klankleer. Het enthousiasme waarmee je jouw deskundigheid ook tot klinken bracht tijdens proefcolleges voor scholieren was aanstekelijk. Taal is ook geluid en geluid – zo liet jij horen en zien – wordt gevormd.

Bij wijze van afscheidsgroet las ik voor jou het gedicht 'Mozart' van M. Nijhoff uit zijn meest muzikale dichtbundel, *Vormen* (1924). Zoals je mij af en toe iets liet zien van jouw benadering van gesproken klanken, zo wil ik jou meenemen naar de aangrenzende wereld van de literaire tekstinterpretatie, een ambacht waarin studenten Nederlands zich traditiegetrouw bekwamen tijdens het eerste jaar van hun opleiding en waarin klank en gehoor al evenzeer een rol spelen.

Alle goeds, laat het klinken,

Mathijs

Mozart

Het vroege zonlicht trilt in de cypressen,
Drijft als een blonde schaduw over 't gras
En stroomt, huiv'rend in 't hoge vensterglas,
In 't blank boudoir der grijzende comtesse.

Dezelfde dag moet steeds opnieuw gebeuren,
– Hoor den gekooiden vogel boven haar –
Weer buigt haar witgepoederd kapsel naar
't Borduurwerk van verguld en bonte kleuren.

Op 't zelfde uur wordt iemand ingelaten
Die zwijgend buigt en voor 't klavier zich zet,
En uit het oude hart van 't zwak spinet
Waait de verwelkte geur van een sonate.

Zij volgt zijn handen langs de gele toetsen,
– De thema's keeren telkens weer terug –
En ziet door 't zijraam de oprijlaan, de brug,
De wandelaars, de miniature koetsen.

Een portret

Nijhoff schreef dit gedicht in het voorjaar van 1917 en stuurde het samen met nog enkele nieuwe gedichten naar het tijdschrift *De Beweging* van de dichter Albert Verwey, waarin het in juli van dat jaar werd gepubliceerd. Enig zelfvertrouwen leek gerechtvaardigd, want een jaar eerder was Nijhoffs debuutbundel *De wandelaar* verschenen. 'Mozart' behoorde tot 'de eerste verzen van deze lente', schreef Nijhoff in zijn begeleidende brief aan Verwey. Zeven jaar later nam hij het gedicht op in de vierde afdeling, 'Tuinfeesten', van zijn tweede dichtbundel, *Vormen*. Daar was het goed op zijn plaats. De tuin en de lente worden opgeroepen door het vroege zonlicht dat trilt in de cypressen. De belangrijkste speelruimte in het gedicht is evenwel niet de tuin, maar de besloten ruimte van het boudoir van de comtesse, een voorname achttiende-eeuwse salonwereld die wordt gespiegeld in de gekooide vogel.

De wereld die wordt opgeroepen is er een van beslotenheid en stilstand. De titel wekt de verwachting dat we te maken hebben met een portretgedicht, maar van Mozart zelf krijgen we eigenlijk niets te zien. Eerder roept het gedicht het beeld op van een figuur die niet de dichter zelf is, of een van de dichter afgeleid lyrisch 'ik', maar een *persona*, een masker, een vorm – hier Mozart, elders in de bundel onder meer een danser, een page, een kloosterling, de schilder Memlinc, de dichter Novalis. Achter die maskers kon de dichter zich schuilhouden. Mozart is in dit gedicht niet meer dan 'iemand', een onopvallende figuur, zonder uiterlijk en zonder gedachten, die zich 'zwijgend' aan het klavier zet. De gravin ziet enkel zijn handen, zoals die 'langs' de toetsen gaan. Maar al snel wendt zij haar blik af om door het 'zijraam' te kijken naar wat zich buiten bevindt: 'de oprijlaan, de brug,/De wandelaars, de miniature koetsen'. Zowel binnen als buiten heerst een kunstwereld van de hoogste orde.

'Mozart' is een superieur voorbeeld van dramatische ironie: als lezers weten wij – dankzij de titel van het gedicht – wat de gravin niet kan weten, namelijk dat zij bezocht wordt door een geniale componist, wiens werk de tand des tijds glansrijk zal doorstaan, terwijl zij slechts verveeld luistert naar 'de verwelkte geur van een sonate'.

Laten we de betekenismogelijkheden van het gedicht eens wat verder verkennen aan de hand van de klankherhalingen, een van de basisprincipes van zowel de poëzie als van de muziek, om vervolgens te onderzoeken welke muziek het gedicht oproept.

De muziek van het gedicht

Hoe klinkt 'Mozart' eigenlijk?

Wat meteen in het oog springt is de symmetrische compositie van het gedicht: de vier strofen van elk vier versregels vormen met elkaar een kwatrijnenreeks met telkens omarmend eindrijm. Het klankspel met de eindrijmvocalen is soepel, doordat de eerste en vierde regel van de eerste en derde strofe net niet helemaal dezelfde eindklank hebben. Zo rijmen 'cypressen' en 'comtesse' wel, evenals 'ingelaten' en 'sonate', maar door de verschillende slotlettergreep ontstaat een subtiele klankvariatie. Ook het enjambement tussen de zevende en achtste regel en de antimetrieën binnen de vijfvoetige jamben – de ritmische verschuivingen – voorkomen dat het regelmatige gedicht in een dreun vervalt. Als dichter en als vertaler van het werk van anderen was Nijhoff zich goed bewust van de muzikaliteit van de taal. Wanneer hij gedichten of vertalingen opnieuw onder handen nam, wat nogal eens gebeurde, waren metrische wijzigingen niet zelden muzikaal gemotiveerd.

De architectuur van het gedicht is klassiek te noemen. De vier strofen staan op het papier als vier symmetrisch geplaatste hagen in een strak aangelegde achttiende-eeuwse Franse tuin. Zowel in de vorm als in de motieven presenteert het gedicht een door de mens beheerste natuur, een gecultiveerde en gekooide wereld. Dat deze Franse tuinarchitectuur in de tijd van Mozart (1756-1791) wat uit de mode raakte om plaats te maken voor de romantisch aangelegde Engelse tuin, lijkt mij hier betekenisvol. De wereld die in het gedicht wordt opgeroepen is eigenlijk al een wereld van gisteren. Er trilt weliswaar 'vroeg' zonlicht als een 'blonde' schaduw over het gras, maar binnen bevindt zich de 'grijzende' gravin. De klanken zijn niet die van de (forte)piano, maar die van een 'zwak spinet', waaruit 'de verwelkte geur van een sonate' waait. Terwijl door 'trilt' in de eerste regel de suggestie wordt gewekt dat het vroege zonlicht ook klank voortbrengt, lijkt uit het spinet nog slechts wind te komen.

De muziek in het gedicht

Welke muziek wordt er gespeeld in het gedicht?

Mozart schreef een groot aantal sonates voor klavierinstrumenten. Met de klassieke sonate heeft het gedicht zijn vierdelige structuur gemeen, maar van een ontwikkeling – van expositie via thematische doorwerking naar reprise – lijkt in het gedicht niet echt sprake te zijn. Eerder is er een tweeledigheid te ontdekken. De eerste twee strofen tonen de gravin-op-leeftijd in haar boudoir, bezig met een borduurwerk, terwijl er eigenlijk niets voorvalt: 'Dezelfde dag moet steeds opnieuw gebeuren', een repetitieve toestand (versterkt door het woord 'weer' in de zevende regel en 'telkens' in regel veertien) waarin niets anders te horen is dan het geluid van een gekooide vogel.

Het begin van de tweede helft van het gedicht markeert een intrusie: de statische situatie van de eerste twee strofen verandert in een dynamische scene wanneer er 'iemand' wordt binnengelaten. Maar wie verwacht dat er nu echt iets zal beginnen, komt bedrogen uit. De persoon die wordt 'ingelaten' maakt zwijgend een buiging en zet zich achter het klavier. Niet alleen de man zwijgt, het instrument brengt evenmin veel geluid voort: uit het oude hart van het zwakke spinet komen geen klanken, maar 'de verwelkte geur van een sonate'. In de laatste strofe lijken weliswaar telkens terugkerende thema's te klinken, maar opnieuw zijn het visuele en niet auditieve indrukken die de sfeer bepalen: de gravin *volgt* de handen van de muzikant langs de toetsen en *ziet* door het zijraam naar buiten.

Een verveelde gravin in haar nadagen, vol aandacht voor haar haardracht, kleding en opschik, in een kunstmatige wereld die verzinkt. Een man zonder naam, die voor het klavier zit en terugkerende thema's speelt. Dat de adellijke dame hier 'comtesse' heet, wijst op de wereld van Mozarts *Le Nozze di Figaro*, een opera buffa in vier akten (libretto van Lorenzo da Ponte), gebaseerd op een blijspel van de Franse schrijver Pierre Beaumarchais, waarin de gevestigde orde, in het bijzonder de lagere adel met stijgingsambities, te kijk wordt gezet. De opera ging in première op 1 mei 1786, met de componist als dirigent achter het klavier. Centrale figuur in het gedicht zou dan de gravin Almaviva zijn, die de liefde van haar in gedachten overspelige echtgenoot wil winnen. Na een spel van list en ontmaskering (met talrijke kamers, boudoirs, deuren en een tuin) zal de graaf haar om vergiffenis smeken in de prachtige slotaria *contessa perdono*. Eind goed al goed, *tutti contenti*. Het gezelschap verenigt zich in een feestelijke mars.

Zover komt het niet in het gedicht van Nijhoff. Zoals wel vaker het geval is, plaatst de dichter zijn figuren op een drempel, hier: tussen het boudoir en de tuin, tussen de binnenkomst van een muzikant en het daadwerkelijk luisteren naar de klank van zijn muziek. Als lezers zijn wij getuigen van de momenten kort vóóordat er iets gaat gebeuren, van – zoals in het gedicht ‘Het tuinfeest’ – ‘de sublieme / momenten en het sentiment daartussen’.

Bronnen

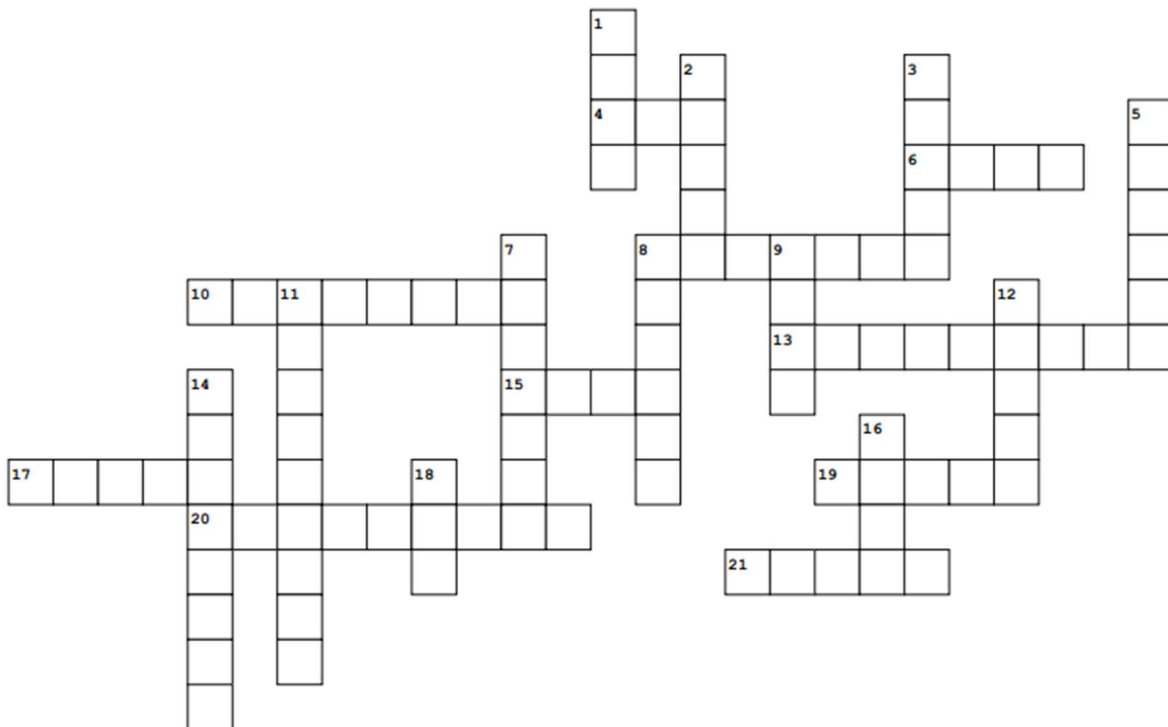
- G.J. Dorleijn, ‘Martinus Nijhoff, *Vormen*’, in: Ton Anbeek e.a. (red.), *Lexicon van literaire werken*, mei 1995.
- P. Melograni, *Wolfgang Amadeus Mozart. A Biography*. Chicago 2008.
- M. Nijhoff, *Verzamelde gedichten*. Amsterdam 1990.
- M. Nijhoff, *Gedichten*. Historisch-kritische uitgave, verzorgd door W.J. van den Akker en G.J. Dorleijn. Assen/Maastricht 1993.
- M. Sanders, ‘Martinus Nijhoff, 1894-1953’, in: *Vertalerslexicon voor het Nederlandstalig gebied*, <https://www.vertalerslexicon.nl/1894/04/20/martinus-nijhoff-1894-1953/>
- Hendrik de Vries, *Vers tegen vers*. Den Haag 1949.

KRUISWOORDPUZZLE VOOR DICKY

Jack Hoeksema

Voor wie zo goed thuis is in de popmuziek als Dicky Gilbers, moet onderstaande puzzle een makkie zijn. Ik verwacht dat hij te doen is in een half uur maximaal. Voor gewone stervelingen ook, maar die hebben Google nodig. Dus, Dicky, streng verboden te googelen!

De tekstfragmenten zijn uit bekende liedjes. Obscure b-kantjes en nummers die de plaat niet gehaald hebben zijn gemeden. De artiesten die bekend zijn geworden met de liedjes moet je invullen in de puzzle. Hierbij worden soms afkortingen gebruikt (bijv. OMD voor *Orchestral Manoeuvres in the Dark*), soms alleen een voornaam (*Adèle*), of een achternaam (*Sinatra*) of een herkenbaar deel van een naam (*Stones* voor *Rolling Stones*). De antwoorden staan achterin in dit boekje. Succes!

Across

4. Welcome to the human race
6. Life used to be so hard
8. Crabalocker fishwife, pornographic priestess
10. Fresh new kicks and pants
13. Jesus freaks out in the street
15. Let's move before they raise the parking rate
17. But I'm a million different people from one day to the next
19. Treat me like you really should 'cause I'm not made of wood
20. A statue wearin' high heels.
21. The hostess is grinning

Down

1. Well you're built like a car / You've got a hubcap
2. And the papers want to know whose shirts you wear
3. I'm not persuading you or disengaging you
5. You'd hate your daughter if she was a lesbian
7. Everybody knows the secret, everybody knows the score
8. She was the meanest cat / In old Chicago town
9. Why can't I accept the fact she's chosen him / And simply let them be?
11. Looking like the cover of a twenty-dollar magazine
12. I don't even be home, but they just keep on comin'
14. Stop your fooling around
16. I got my head checked / By a jumbo jet / It wasn't easy / But nothing is, no
18. A dewdrop can exalt us like the music of the sun

GROET

Martijn Wieling

Groningen, 4 oktober 2022

Beste Dicky,

We hebben maar weinig samengewerkt, maar ik heb altijd heel veel prijs gesteld op je bereidheid mijn vragen of die van mijn studenten te beantwoorden over alles wat maar over fonetiek of fonologie ging.

Als het je na je pensioen net zo af gaat als onze oud-collega George Welling, zal de komende tijd vermoedelijk eerder drukker dan rustiger worden ☺. Ik wens je in ieder geval heel veel plezier toe in deze nieuwe fase!

Met vriendelijke groet,

Martijn Wieling

GROET

Toshi Shiraishi

Beste Dicky,

Als ik terugkijk op mijn dagen in Groningen, dan beseft ik dat het erg luxe en bijzonder was om zulke creatieve maar ook vooral gezellige mensen van de studiegroep Fonetiek-Fonologie om me heen te hebben. Uiteraard was jouw inzet daarbij onmisbaar.

Dicky, je bent vast veel te actief om je tijd in een luie stoel door te brengen, maar na zoveel jaren trouwe dienst mag dat zo nu en dan wel (!) Geniet!

Toshi

2002 of 2003?

2022

Frank den Hollander

Gi-Ga Groen, Gi-Ga Groen...

Het is de hit van dit moment: Kinderen voor Kinderen bezingt het thema van de Kinderboekenweek. En natuurlijk moest ik meteen denken aan het lied dat Dicky en ik ooit schreven voor een duurzaamheidsfestival van de RUG, nota bene in de business-lounge van de Euroborg:

Groen groen, dat gaan we doen...

Kortom: we waren onze tijd ver vooruit, Dicky en ik. Ik zat dezer dagen te denken waar ik Dicky eigenlijk van ken. Van de RUG, waar we dus meer dan drie decennia collega's zijn geweest? Ik geloof het niet. Ik denk dat ik Dicky heb leren kennen via Ger Warink, toen die voor het eerst met zijn **Outtakes** kwam spelen op de afterparty's van onze **Pé & Rinus mit Oud & Nieuw-toernee**, in 2010.

Het klikte meteen met deze immer vriendelijk lachende man. Net als de rest van de Outtakes hadden Peter en ik een lichte voorkeur (nou ja, licht...) voor de muziek van grofweg vóór 1975, en het lag dan ook voor de hand dat wij allebei wat liedjes gingen meezingen met de Outtakes op die afterparty's. I'm a believer! Sha La La La Lee!

Later kreeg ik de opdracht voor de RUG een alumnilied te schrijven, en gelukkig bedacht ik me op tijd dat ik voor de muziek wel eens bij Dicky zou kunnen aankloppen. Zo leerde ik ook zijn charmante echgenote kennen, die ons, oh wat een heerlijke service, in Dicky's studio-aan-huis elke avond een al even charmante borrelplank kwam brengen.

Werken met Dicky – het mag het predikaat werken niet hebben, want het was een avond lekker kletsen over onze favoriete muziek, het nooit oneens zijn over de muzikale en productionele keuzes, en naar huis gaan met een puik product.

Die **Alumni Song** werd nog best een hitje; ik zag in de coronatijd dat het clipje zelfs gedraaid werd bij een live-stream van een promotie, op het moment dat de hoogleraren zich even terugtrokken voor beraad. En de Groningse versie Alumni Laid heeft het nog tot een spetterende bigbandversie gebracht met het Noordpool Orkest, in 2012.

Kortom: met Dicky is het goed toeven. Ik hoop dat hij en ik, nu we allebei pensionado zijn, weer eens tijd kunnen gaan maken voor nog wat nieuwe liedjes. Al was het alleen maar om er gezellig een beetje aan te knoeien in zijn studio, onder het genot van Dymphkes borrelplank!

Overigens: toen ik met mijn duurzaamheidsopdracht bij Dicky kwam, en vertelde dat het iets met Groen moest zijn, liet hij me meteen een oude compositie horen waarop mijn tekst misschien wel eens zou kunnen passen: **Blue blue!**

Frank den Hollander

TENTAMEN

Teja Rebernik

Common Cross-Cultural Strategies in Structuring Speech and Music

A course exam on an unlikely cross-cultural collaboration between a Dutch musician/phonologist and a Slovenian violinist/(PhD-)student

Name:

Date: 21-10-2022

Course code: LTX022P05

Student number:

Lecturers: Dicky Gilbers
Teja Rebernik

Examiner's notes

Dear Dicky,

You were the first person I contacted after learning I got into my research master: someone studying the connection between music and speech, how cool is that?!? From the very beginning, you never doubted my passion for the topic – despite my limited knowledge of phonetics, phonology and even linguistics at that point – and you shared my enthusiasm, made sure it grew. I don't doubt for a second that I had the most fun internship amongst my classmates, working alongside you: trading ideas, clicking through different cultures' musics, and even leafing through some physical (!) books and binders.

You were (and to this day still are) always there with advice and a kind word if I need it, and I am so happy that my participants are listening to your voice in my speech perception experiment. You were my first academic mentor and you've taught me a lot: not only about phonetics, phonology (full disclaimer: I'm still not sure I *fully* understand OT) and music but also about being kind, patient, and taking enjoyment in our work.

Now it's time to see how much *you* have learned during our collaboration. The best thing? It doesn't matter if you fail this exam; you're retired and can therefore do whatever the fuck you want.

All the best,
Teja

1. Fill in the blanks for the abstract of the book chapter by Gilbers & Rebernik (2022) [6 points, 0.5 points for each correct blank]

A _____ - _____ APPROACH TO STRUCTURING LANGUAGE AND MUSIC

We pursue the hypothesis that musical differences between cultures are based on linguistic, especially _____, properties of the culture's spoken language. To study this hypothesis, we present a general constraint-based framework for describing the structural similarities between music and language. Music and language are structured by the fact that some sounds are more important than others, based on cognitive strategies which we present here as universal well-formedness conditions. However, which sounds are considered to be most salient differs across cultures, as evidenced by the world's many linguistic and musical _____. The first goal of our research approach is to identify these universal _____ - _____ conditions (e.g. prominence of strong elements based on the syllable/chord structure and domain marking based on intonation/melody patterns, pauses) for speech and music. The second goal is to assess how cultures differ from each other in terms of the relative salience assigned to these conditions (i.e. how these conditions are "_____"). The findings from these investigations will reveal 1) to what extent language and music are _____, and 2) whether the world's musical typologies and the corresponding regions' linguistic typologies are related to each other on a structural level. If it is found that the rankings of universal well-formedness conditions in both the language and the music of a particular culture are related, this research will provide fundamental insight into the _____ that underlie the way people learn and structure language and music (i.e. universal well-formedness conditions) and provide basic insight into the possible _____ in language and music of different cultures (i.e. the ranking of these conditions). The current paper is meant to be an introduction to the approach with focus on the identification of general well-formedness conditions. We introduce similar conditions for the description of language and music in order to make comparison of the two disciplines more fruitful. The goal of our research approach is to create a _____ and methodological map to aid more detailed _____-specific comparisons. The ultimate aim is to provide a comprehensive typological overview for which we will start with a selection of culture families following the World _____ of Language Structures online (WALS; Dryer & Haspelmath, 2013) for language and the _____ (Wood & Arévalo, 2018) for music.

2. Answer the following short-answer questions regarding the paper by Rebernik & Gilbers (2017).

- a) Why did the authors choose Slovenia as a country of interest when it comes to studying the impact of different languages on music? [2 points]
- b) In the paper, the authors show some potential similarities between dialects and folk song of Slovenian border regions. Which four specific aspects of speech and song do they focus on, and what do they find? [5 points]
- c) Discuss how the study could be further expanded to include other countries with interesting dialectal backgrounds, and what the authors should improve in their future work. [3 points]

d) Find all the words in the following word puzzle. [11 points]

U	O	P	T	I	M	A	L	I	T	Y	E	N	B
P	N	X	J	R	O	D	A	C	O	C	N	N	P
C	P	D	I	X	N	T	I	A	N	T	P	C	E
R	L	O	U	L	S	S	E	E	T	T	P	I	B
T	O	A	L	L	J	M	N	L	V	B	X	I	N
P	S	N	S	D	A	I	A	C	C	I	U	P	N
J	I	I	N	B	M	T	O	L	I	Q	U	I	D
U	V	K	I	O	L	N	I	C	I	B	M	A	I
K	E	C	R	S	E	I	C	N	O	S	I	O	C
E	K	P	I	I	A	R	C	I	G	K	O	R	H
B	Y	C	I	A	H	C	O	R	T	E	M	T	S
O	M	C	H	R	O	M	A	T	I	C	R	C	I
X	C	R	I	Y	K	S	N	E	L	O	M	S	C
D	N	N	T	N	I	A	R	T	S	N	O	C	M

UNDULATING
IAMBIC
CHROMATIC
PROMINENCE
CONSTRAINT
PLOSIVE
TROCHAIC
OPTIMALITY
JUKEBOX
LIQUID
SMOLENSKY

e) Given the following OT-tableau, describe the culture's musical system. Which chord combinations would individuals of this culture find pleasing and why? Would they be more likely to enjoy Mozart or Schoenberg? [10 points]

Bonus question: depending on your answer, describe a ranking of constraints that a culture would need to enjoy Schoenberg (or, alternatively, Mozart). [5 points]

Input: All possible fundamental frequency combinations	*Combi 16:15	...	*Combi 6:5	PARSE COMBI MAX	*Combi 5:4	*Combi 4:3	*Combi 3:2	*Combi 2:1
Monophony				***!***				
≤Octave				***!***				*
≤Power Chord				***!*			*	*
≤Perfect Fourth				***!		*	*	*
∅≤Triad/Major 3rd				**	*	*	*	*
≤Minor 3rd			*!	*	*	*	*	*
...								
≤Diminished 2nd	*!		*		*	*	*	*

Roelien Bastiaanse

*Once upon a time there was a time
When we used to raise a glass or two
Remember how we laughed away the hours
Think of all the great things we would do?*

Dat was in de jaren '90, we waren jong, mooi en slim: jij, Klarien en ik, we dronken graag en veel, we hadden ongelofelijk veel plezier en we gingen de afasiologische wereld eens flink opschudden. Het begon met de *Sonorant Lover*, een afasiepatiënt die sonorante fonemen aan het eind van de lettergreep verlengde. Het politiek-correcte tijdschrift wilde ons artikel wel publiceren, maar accepteerde die naam niet. Toch staat deze man nog steeds te boek als patiënt SL.

Daarna kregen we de smaak te pakken. We luisterden tientallen cassettebandjes af, classificeerden de afasieën, alle fonematische parafasieën en ja hoor, dankzij Dicky's fonologische inzicht konden we fonologische en articulatorische stoornissen bij afasie onderscheiden. Een vruchtbare samenwerking zoals het zo mooi heet, waardoor we op nogal wat bijzondere plekken belandden: München bijvoorbeeld, en natuurlijk New Orleans, een van mijn mooiste en vooral leukste uitstapjes ooit.

Maar Klariens project was op een gegeven moment afgelopen, Dicky ging toch weer meer de muzikant op (en ik kon niet zingen, zoals hij mij onlangs nog eens ingewreven heeft met een oud filmpje) en ik vond grammaticale stoornissen ook interessant.

*Then the busy years went rushing by us
We lost our starry notions on the way
If by chance I'd see you in the hallway
We'd smile at one another and we'd say:
Those were the days, my friend...*

En toen, zomaar, was er corona, en zagen we elkaar niet meer en ik ging met pensioen. Heel af en toe was ik nog op de Harmonie en dan ...

*Through the door, there came familiar laughter
I saw your face and heard you call my name
Oh, my friend, we're older but no wiser
For in our hearts, the dreams are still the same.*

We wilden de wereld veranderen, jij de fonologie en je muziek, ik de afasiologie, samen de inzichten in fonologische stoornissen bij mensen met afasie. We hebben daarvoor prachtige artikelen geschreven, die vooral door onszelf begrepen (en geciteerd) werden. Ik heb het *Web of Science* er even op nageslagen:

Firefox Privacykennisgeving — 1 X Digitale bronnen | Zoeken | Unif: X GILBERS D. (Author) = 12 + Wo: X + 31 Bank Morgen Morgen

www-webofscience-com.proxy-ub.rug.nl/wos/woscc/summary/5a6b7068-374b-4877-8994-a0f412dc19e0-5

10 Phonological length, phonetic duration and aphasia	2
Gilbers, D, VanderLinde, K and Bastiaanse, R	Citations
Sep-oct 1997 CLINICAL LINGUISTICS & PHONETICS 11 (0), pp.411-422	32
This study discusses an error type that is expected to occur in aphasics suffering from a phonological disorder, i.e. Wernicke's and conduction aphasics, but not in aphasics suffering from a phonetic disorder, i.e. Broca's aphasics. The critical notion is 'phonological length'. It will be argued that it is impossible to define phonological length in articulatory-phonetic terms. Rat ... Show more	References
Get it! Full Text at Publisher ***	Related records
11 SONORITY SUBSTITUTIONS IN BROCA'S AND CONDUCTION APHASIA	10
BASTIAANSE, R, GILBERS, D and VANDERLINDE, K	Citations
Oct 1994 JOURNAL OF NEUROLINGUISTICS 8 (4), pp.247-255	22
Conduction aphasia is characterized by the production of phonemic paraphasias. These errors are assumed to be attributed to a breakdown in phonological processing, that is, in transforming the underspecified lexical-phonological form into a phonemic representation. Some Broca's aphasics also produce a considerable number of phonemic errors, due to a diso ... Show more	References
Get it! Full Text at Publisher ***	Related records
12 SONORANT SUSTAINMENT - A SINGLE-CASE STUDY OF A RARE PHONEMIC DEFICIT IN APHASIA	2
BASTIAANSE, R, GILBERS, D and VANDERLINDE, K	Citations
Jan-mar 1994 CLINICAL LINGUISTICS & PHONETICS 8 (0), pp.27-43	12
This single case study treats a rare, if not unique, symptom: sonorant sustainment. The patient involved suffers from a mild anemia, but apart from that he sustains sonorants in very strictly defined positions in the utterance. Detailed analysis of his spontaneous speech reveals that sustainment of sonorants is determined by certain phonological domains, whereas other phonol ... Show more	References
Get it! Full Text at Publisher ***	Related records

Drie artikelen, twee hoofdstukken en vrijwel geen citaties van al dat mooie werk van ons, dat toch wel degelijk baanbrekend was – voor ons dan. Maar, zoals Ron van Zonneveld zei: “liever een paar mooie kleine artikelen dan nul pagina’s genialiteit.”

*Those were the days, my friend
We thought they'd never end..*

Maar het zit erop, nu voor ons beiden. Ik kan je vertellen: pensioen is zo verschrikkelijk leuk, geniet ervan!

THE USE OF HISTORICAL MATERIAL FOR THE SAFEGUARDING OF ENDANGERED LANGUAGES

Tjeerd de Graaf

Introduction

The Mercator European Research Centre on Multilingualism and Language Learning is hosted by the Fryske Akademy (Frisian Academy) in the Netherlands, which concentrates on fundamental and applied research on the Frisian language, culture, history and society. The Fryske Akademy's primary involvement lies in the domain of history, literature and culture related to the West-Frisian language. The users of its nearest relatives, the East-Frisian and North-Frisian languages in Germany, are less numerous and these languages are included into the list of most endangered languages of Europe¹. For the study of severely endangered and even extinct languages and cultures it is important to have access to data which have been recorded in the past. In this article we discuss several projects on the reconstruction of these historical data, which can be used for the study and safeguarding of endangered languages and cultures. Here, a particular focus lies on the Witsen project and the Pallas project.

In recent years, the Mercator Research Centre has paid attention to the status of (endangered) minority languages in the Russian Federation as well as related educational materials. This has resulted in a number of publications (so-called regional dossiers) by the Mercator Centre, for example reports on Nenets and other endangered languages on the Yamal peninsula in Siberia. Dossiers about these languages are published in English and Russian in order to reach wider local audiences. Additional publications on other minority languages in the Russian Federation are prepared and published by the Mercator Centre in cooperation with colleagues in Russia².

Embedded within the framework of a number of international research projects, historical language material has been safeguarded and published. This concerns not only texts, but also sound recordings. The reconstruction of data from endangered (sound) archives provides material that can be used for the study and teaching of (endangered) minority languages, many of which are spoken in Siberia (Voices from Tundra and Taiga). This reconstruction work can be considered one of tasks of the Foundation for Siberian Cultures, about which information is provided.

As an illustration, a number of specific examples are presented here of severely endangered and extinct languages, such as Itelmen, Ainu and Nivkh in Eastern Asia

¹ See the data on the UNESCO Atlas at www.unesco.org/languages-atlas/

² www.mercator-research.eu/en/knowledge-base/regional-dossiers

and North-Frisian in Western Europe. We also consider the possible use of the recorded material for the teaching and safeguarding of endangered languages.

Witsen Project

During a stay in the Sakha Republic (Yakutia, Siberia) in 1994, local linguists in Yakutsk told us about the history of the Yakut language. They mentioned the fact that the first written information on this language could be found in a book by the Dutch author Nicolaas Witsen (1641-1717), but that they were not able to read this.

In the 17th century Witsen played an important role in establishing and maintaining relations between the Netherlands and Russia and during his entire life, he devoted his time alternately to his political obligations and his love for scholarly activities. He was engaged in impressive correspondence all over the world and owned a highly reputed collection of maps, travel accounts, coins, antiques, shells, natural history objects, curiosities, and much more. He had personal contacts with Peter the Great, especially when the czar visited Amsterdam in 1697, and he was an important informant for the Russians regarding life and culture in Western Europe.

Witsen's interest in Russia was raised during his stay there in 1664, when as a young member he took part in a diplomatic mission sent to Moscow by the government of the Dutch Republic (Witsen 1996). During the remainder of his life, Witsen kept a lively interest in Russia and continued to collect information about this country, in particular Siberia. Most of his information Witsen received through correspondence with many dignitaries in the Russian empire.

In 1687, Witsen was the first in the world to publish a large and very detailed map of the 'Northern and Eastern parts of Europe and Asia', a vast area about which little was generally known at that time. As a companion to this map, he produced a book, in 1692, of 660 pages entitled *Noord en Oost Tartarye*. In 1705 he expanded this work to two folio volumes and a total of thousand pages (Witsen 1705). Witsen's map and book are typical products resulting from the economic and scientific prosperity that the Dutch Republic enjoyed in its Golden Age, which represents a period of intense Russian-Dutch co-operation and exchange. The book not only informs us about the flora and fauna of this huge territory called *Tartaria*, which was part of the large continental region of Eastern Eurasia, but it also provides details about the languages and traditions of the peoples living there. In his book, Witsen provides word lists and other data on more than 25 languages. The first pages of the book are illustrated in Figure 1 below.

Long ago, Russian scholars realized the importance of Witsen's book as a unique source of information about the history, geography, ethnology and linguistic data concerning the eastern part of their country (Naarden 2010). At the beginning of the 20th century, a Russian translation of the book was prepared by Wilhelmina Triesman, a Dutch employee of the *Kunstkamera* (Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography) in Saint-Petersburg, the city where the manuscript was shown to us in 1992. This manuscript was used by members of the joint Russian-Dutch

Witsen Project Group for the preparation of the three-volume Russian edition of *Noord en Oost Tartarye*, which was published in Amsterdam in 2010 by Pegasus publishers (Witsen 2010). The first two volumes include a translation of the entire text and all the illustrations from the two-volume edition of 1785. A third volume contains introductory articles along with notes, indexes and other explanatory materials.

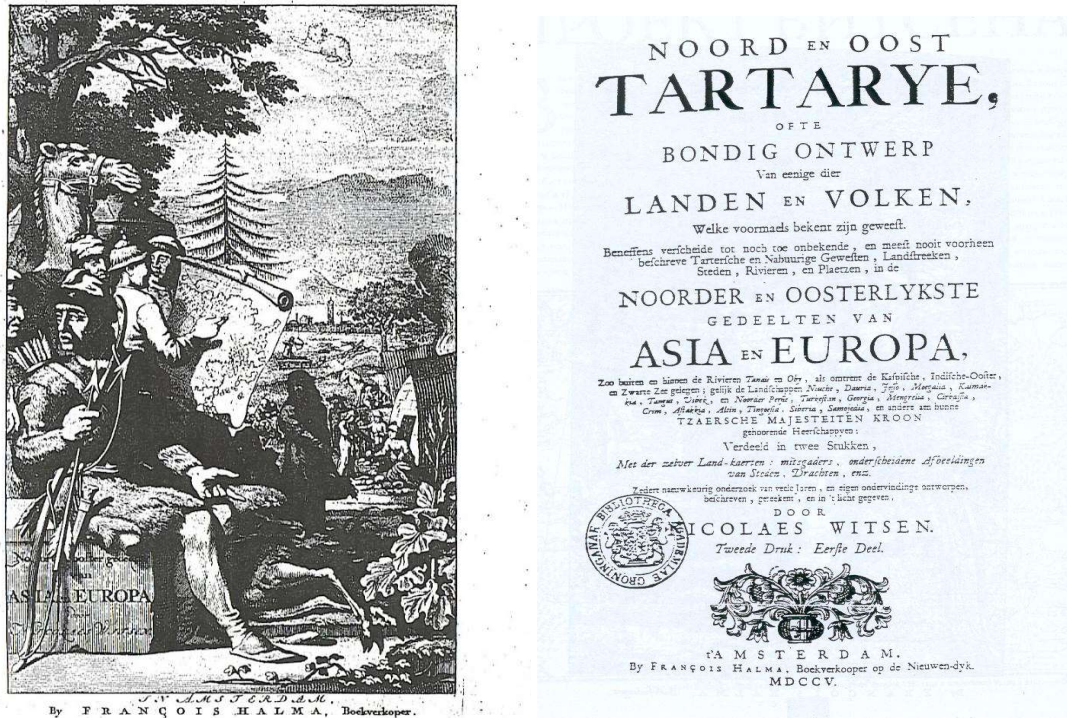

Figure 1. Witsen's North and East Tartary

Under the supervision of Bruno Naarden a bilingual digital version of Witsen's work was launched by the Huygens Institute in 2015. Next to the complete Russian edition, this publication presents the original Dutch text of 1705 in facsimile and in digital form together with Witsen's large map of 1687 and a number of English and Dutch supplements (Witsen 2015).

In 2018, a team of scholars prepared a separate volume devoted to the study of all 26 language samples in Witsen's book, entitled *The Fascination with Inner-Eurasian Languages in the 17th Century* (Witsen 2018). The volume contains a historical introduction and articles written by specialists (Naarden 2018) on the following languages, with word lists, short texts (translations of the Lord's Prayer), specific writing systems and other data.

- Caucasus languages: Georgian, Kabardino-Cherkess, Ossete;
- Samoyed languages: Nenets, Enets, Nganasan, Selkup;
- Finno-Ugric languages: Mordvin, Mari, Zyrian Komi, Mansi;
- Turkic and Tungusic languages: Crimean Tatar, Uygur, Yakut, Even, Manchu;
- Mongolic languages: Kalmyk, Mongol, Dagur;
- Other languages: Yukagir, Chinese, Korean, Tangut, Persian.

The first part of North and East Tartary describes the remotest areas of Eastern Asia, where not only the civilizations of Russia, China, Korea and Japan influenced each other, but where additional actors played their part too: for many centuries this was also the territory of several other ethnic groups, such as Mongolian, Tungusic and Manchu. Some of their languages became extinct or have become severely endangered. This holds for the Ainu and Nivkh (Gilyak), Paleo-Asiatic peoples in the northern border areas of Japan, called Eso (Jesso) and to which Witsen devoted a special chapter in his book.

One of the maps in the book (see Figure 2) shows this eastern part of Asia with the Southern Kuril Islands: Kunashir as a part of Hokkaido, Iturup as Staten Eylant (State Island) and Urup as Compagnies Lant (Company Land). The latter names are related to the government of the Netherlands and the United East-Indian Company (VOC). In 1643, the Frisian sailorman Maarten Gerritszoon de Vries was sent on an expedition from Batavia (present-day Djakarta) to explore this part of the world and gave them these names. In the centuries following Nicolaas Witsen's publication of North and East Tartary, these territories played an important role in the relationship between Japan and Russia (De Graaf and Naarden 2007). They were invaded by Japan from the south and by Russia from the north, and the border areas shifted several times from one of these states to the other and back. The well-known problem of the disputed Southern Kuril Islands (in Japan called 'Northern Territories') is one of the consequences of this situation. The strait between the islands Iterup and Urup is named after De Vries (Proliv Friza) and it could become the border between Japan and Russia in case the Southern Kuril islands were to become Japanese territory.

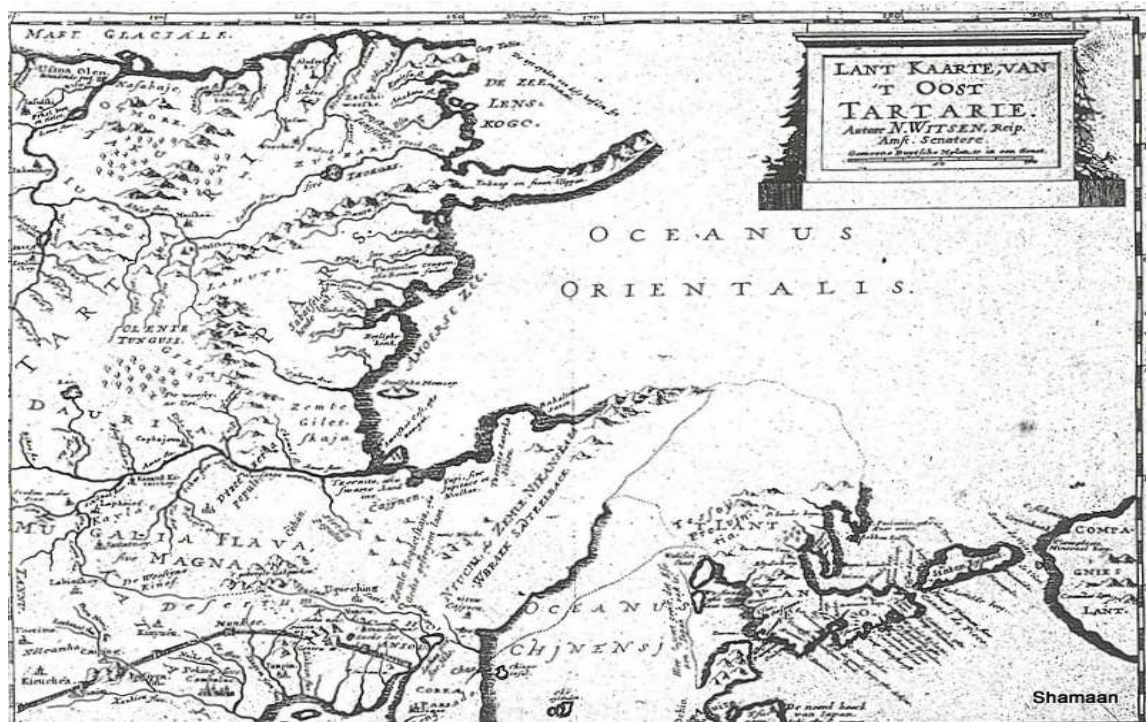

Figure 2. Map of Eastern Tartary with the area where Ainu and Nivkh were living

Quotations from Witsen's book show that in the 17th century a great deal of information was available about the northern and eastern parts of Asia in these border areas and that most of this information was published for the first time in Witsen's book. More in particular, these texts contain important data on the life, culture and traditions of the local population, in particular the Ainu and the Nivkh (earlier name Gilyaks), the first inhabitants of these regions. As an illustration, a quote is included taken from page 22 of the book (in English translation), where Witsen reports what he heard about the local aboriginal people from a Chinese-Dutch interpreter:

Because they live in a very harsh climate, they have to hide from the cold in closed tents during the winter; but in the summer they move north over the high mountains, where they find good pastures for their cattle and enjoy a pleasant, moderate air. This population tells us that from the top of these mountains, far over the sea to the East, they can see several lands, probably Japan, Eso or the land of America.

This text fragment could describe the Paleo-Asiatic people of the Nivkh, also called Gilyak, who nowadays inhabit the north of Sakhalin and the Amur delta area with a total number of about 4000 people. In Witsen's days, they were probably more numerous and lived in a larger territory. On Witsen's map of East Tartary (Figure 2) we find this territory indicated as Zemle Gilatskaja and Urup (Compagnies Lant) is represented as an island or peninsula, by some people assumed to be part of America.

In those days the Ainu people lived on what is known today as Hokkaido (Japan), Sakhalin and the Kurile islands (Russian Federation), but at present their language is only spoken by a small community on Hokkaido, where we met them in 1988. At that time we were also able to conduct fieldwork and talk to one of the last speakers of the Sakhalin Ainu language, who came to Japan after the war. She died in 1994 and with her the Sakhalin Ainu language became extinct. However, thanks to the work of the Japanese scholar Kyoko Murasaki, the language is still represented by numerous fieldnotes and recordings, all of which have been used for further study and even for teaching courses (Murasaki 2001).

In 1990, Murasaki sensei organized an international expedition to Sakhalin, which made it possible to visit the places where the Ainu had been living. The language was no longer spoken on the island, but we met with other ethnic groups and since then we have had the opportunity to continue the study of Nivkh, to collaborate with local scholars and contribute to several conferences organized by the Sakhalin Regional Museum (De Graaf 1992, 2001, 2004a, b; De Graaf & Shiraishi 2004).

Using a Nivkh phrase book for school children (Taksami et al. 1982) we recorded a native speaker during our fieldwork trip in 1990. Our Japanese colleague Hidetoshi Shiraishi published a series of books with Nivkh stories, songs and conversations in which the corresponding texts were recorded on a CD for the first time ever. The series, Sound Materials of the Nivkh Language I – XIII (Shiraishi 2002...2016) appeared as a result of the Japanese programme on Endangered Languages of the Pacific Rim (ELPR), the research programme Voices from Tundra and Taiga. and other projects. This unique material is used not only by linguists, but also by the language community

itself, where it can be applied for teaching purposes. In 2006, Hidetoshi Shiraishi finished a dissertation on the Nivkh language with the title *Aspects of Nivkh Phonology*, which he defended at Groningen University (Shiraishi 2006).

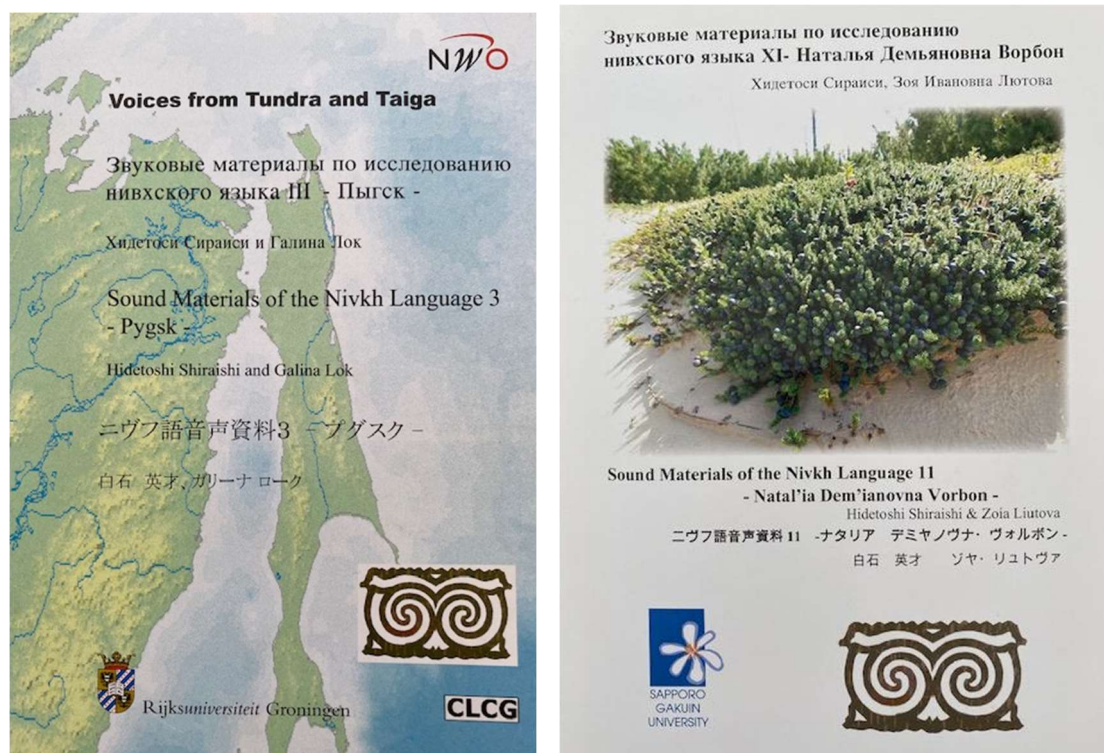

Figure 3. Sound Materials of the Nivkh language.

At the beginning of the 20th century, sound recordings of Nivkh were made by the Russian ethnologist Sternberg. These recordings are a part of the historical collection in the Phonogram Archive of the Russian Academy of Science in Saint-Petersburg. In 1995 we started a reconstruction programme of these sound recordings, which will be described in the following section.

Voices from Tundra and Taiga

Archives not only contain written material, but also other data, such as sound recordings. Prior to 1890, linguistic and ethnological fieldwork was based on direct contacts with representatives of various cultures, in which the investigator took notes by hand after many repetitions of tales and songs during recording sessions. At the end of the 19th century, the great invention of the phonograph by Thomas Edison changed all this. For the first time in human history, people were able to store and rehear acoustic data, in particular speech, songs and music. As recordings were made, it became obvious that a central facility was needed for the preservation of the valuable material which had been collected. At the turn of the century this led to the establishment of sound archives, the earliest of which in Europe were located in Vienna

and Berlin. Soon after, the first Russian collections were made, which later also found their way to sound archives.

The sound archive of the Russian Academy of Sciences, nowadays housed in the Institute of Russian Literature (the Pushkinsky Dom) in Saint-Petersburg contains more than 6,000 wax cylinders of the Edison phonograph and 350 old wax discs. In addition, there is an extensive number of grammophone records and one of the largest collections of tape-recordings of Russian folklore. These recordings represent the history of Russian ethnography and contain a wide range of materials. Examples are recordings made by well-known Russian ethnographers and linguists, such as W. I. Jochelson, S. M. Shirokogorov, L. Ya. Shternberg, V. K. Shteinitz, A. V. Anokhin, V. I. Anuchin, N. Karger, Z. V. Evald, Y. V. Gippius, S. D. Magid, B. M. Dobrovolsky and V. V. Korguzalov. These recordings represent the history of Russian ethnography and contain folklore material of the peoples of the North, Siberia and the Far East of Russia.

The available collections are supplemented by metadata and dictionaries in Russian and the national languages. They show the richness of this material for the Finno-Ugric, Samoyed, Turkic, Tungus-Manchu and Paleo-Siberian languages of the Russian Federation.

Many of the above mentioned recordings form one of the basic data used in our collaboration projects with Saint-Petersburg. The first of these projects on the Use of Acoustic Data Bases and the Study of Language Change (1995-1998) was financially supported by the INTAS organisation of the European Union in Brussels. We were able to reconstruct part of the many recordings in the Pushkinsky Dom and to make them available for further research, which is not only important for historical and cultural reasons, but also for language description and for studying direct possible evidence of language change. Following a second INTAS project, Saint-Petersburg Sound Archives on the World Wide Web (1998 - 2001), part of the sound recordings were listed in a catalogue (Figure 4), published on a website and are now available for further study (Burykin et al. 2005, De Graaf 2002, 2004a, De Graaf and Denisov 2015).

Within the framework of our INTAS projects we first completed the reconstruction of sound archive material of the Zhirmunsky collection. Zhirmunsky was a specialist of Germanic languages, who worked in Saint-Petersburg/Leningrad at the beginning of the 20th century. One of his main interests was the study of German dialects spoken on the territory of Russia. During the period between 1927 and 1930, he recorded many utterances, in particular songs of German settlers and German dialects. During our INTAS project, most of these recordings were digitized. At present, it is possible to study the remaining German dialects in Russia with the aid of existing linguistic databases and new fieldwork. One of these dialects is the Plautdietsch language of the Siberian Mennonites, the topic of a PhD thesis defended at Groningen University (Nieuweboer 1996, De Graaf 2006). Many of these dialects are now severely endangered and shall probably become extinct in the future.

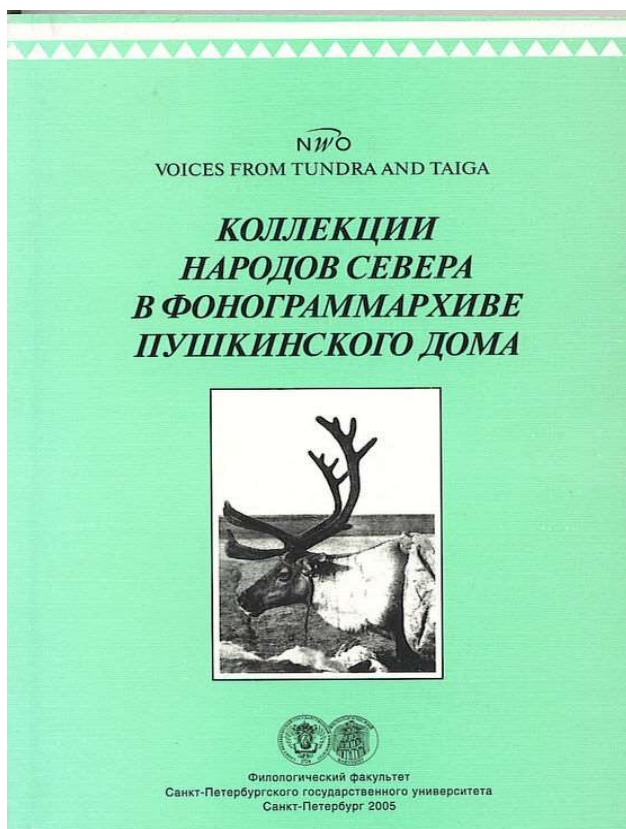

Figure 4. Catalogue of the recordings in the Pushkinsky Dom

Important activities related to linguistic databases in Saint-Petersburg concern the many recordings of Russian dialects and minority languages in the Russian Federation, such as Hanty, Mansi, Nenets, Nivkh, Tungus, Yakut, Yukagir and other ones. One of our aims was the construction of a phonetic database of the languages of Russia which has many scientific, cultural and technical applications. In the framework of the NWO project *Voices from Tundra and Taiga* (2002-2005), we combined the data from old sound recordings with the results of modern fieldwork, in order to describe the languages and cultures of ethnic groups in Russia. It is now possible to use this information for the preparation of text books on certain languages, collections of folklore, data on ethnomusicology and for the study of language contact, language change and migration movements.

From 2006 until 2008 and from 2010 until 2012, we received grants from the Endangered Archives Programme of the British Library, which made it possible to re-record material from mainly private collections on historic sound carriers with the help of modern, up-to date technology and to store them in safe places together with the related metadata. The storage facilities provided by the project can help to modernise the possible archiving activities in the Russian Federation.

In 2008, we completed the research project *Safeguarding and Preservation of Sound Materials of Endangered Languages in the Russian Federation for Sound Archives in St.Petersburg* and as a follow-up we received a new grant in 2010 for the project EAP 347 on *Vanishing Voices from the Uralic World: Sound Recordings for*

Archives in Russia (in particular Udmurtia), Estonia, Finland and Hungary. The work was completed in accordance with the standards of the International Association of Sound Archives IASA (Schüller 2005), and many important data on various, mainly Finno-Ugric languages have now become available for further study and use (De Graaf and Denisov 2015).

Language extinction is a process which takes place nearly everywhere in the world. The rich variety of languages which must have existed in the past is diminishing rapidly. As estimated by various linguists, in the next 50 years many of the 6000 languages which are at present spoken in the world will disappear. At the moment 20 to 50 per cent of these languages are no longer used by children, which makes their survival highly uncertain. It has been stated that also quite a few languages on the territory of the Russian Federation are under threat of total extinction and that measures should be taken to put an end to this process of degradation and languages dying out. Linguists and ethnologists should work together with representatives of endangered languages in order to find solutions to these problems. A UNESCO study group has prepared several publications on this matter and a special Atlas of the World's Languages in Danger has been published, which is also available on the Internet (De Graaf 2012, 2017). Several organizations are involved in the documentation, protection and promotion of endangered languages, such as the Foundation for Endangered Languages and the Foundation for Siberian Cultures. This latter Foundation will be introduced in the next section.

Foundation for Siberian Cultures

In 2010 the Foundation for Siberian Cultures (FSC)³ was founded by Erich Kasten (De Graaf and Kasten 2012, 2019). It is dedicated to maintaining cultural diversity in Siberia and the Russian Far East. The Foundation documents endangered languages, indigenous ecological knowledge and art and craft traditions and uses contemporary technologies to co-produce with indigenous experts learning materials and web portals for their communities. The Foundation thus participates in the effort to counteract the loss of cultural diversity, as well as local and ethnic identities. Published print and open access electronic learning tools on the languages and cultures of Kamchatka, Northern Yakutia, Sakhalin and Central Siberia respond to the pressing need of local communities to sustain their cultural heritage. Together with other publications on the research history and the cultures of the Russian North, they provide useful materials for anthropological and linguistic research. From the results of fieldwork and data based on archived materials important information can be obtained for the preparation of language descriptions, grammars, dictionaries and edited collections of oral and written literature. These can subsequently be used to develop learning tools, in particular for younger members of indigenous communities to whom their native language could not have been transmitted properly, and to those who are interested to preserve it.

³<https://dh-north.org/themen/kulturstiftung-sibirien/en>.

Publications by the Verlag der Kulturstiftung Sibirien | SEC Publications of the FSC and former works are distributed both in print and in electronic form in order to provide scholars and in particular indigenous communities in Siberia easy and free access to these materials⁴. They consist of a number of series, such as new editions and the digitization of older sources, monographs on social and cultural anthropology, ethnographic documentaries on DVD, and edited volumes on exhibitions and symposia (Kasten and De Graaf 2013, Kasten 2017).

From the entire publishing programme, the series Languages and Cultures of the Russian Far East is of particular interest⁵. The electronic and print editions of texts in indigenous languages with Russian translations, along with their supplementary DVDs, are especially designed even for individual extracurricular use at home. English translations aim to stimulate interest not only in Russia itself, but also beyond, among other peoples of the North. Some texts are presented in linguistic transcription as well, and serve as a source for international research in this field. Recordings of dialects, often by some of the last speakers, document the languages of these peoples. Among the recorded themes are life histories, tales, dances and songs, rituals and worldviews, arts and crafts and ecological knowledge.

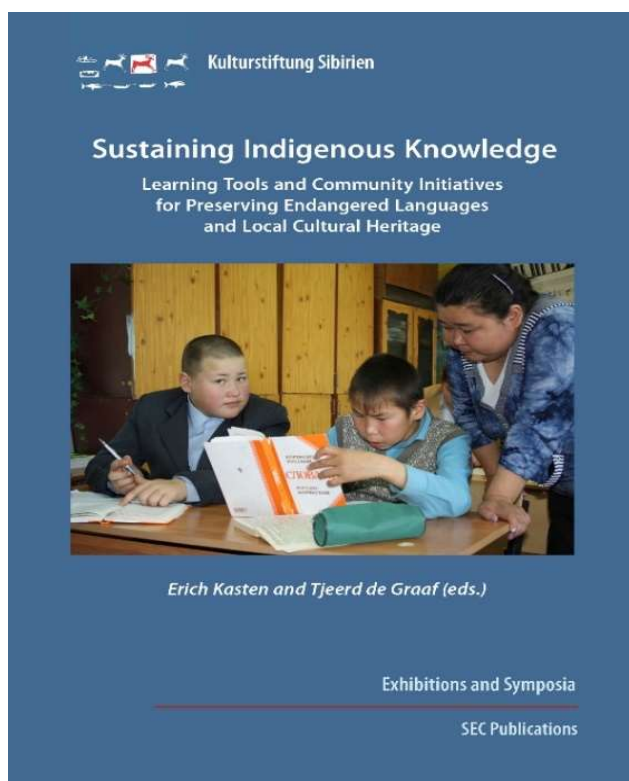

Figure 5. Publication of the Foundation for Siberian Cultures

⁴ <https://dh-north.org/verlag/en>

⁵ <https://dh-north.org/verlag/languages-and-cultures-of-the-russian-far-east/en>

The above mentioned publications intend to motivate in particular young people to learn more about the language and traditional knowledge of their elders and ancestors (Figure 5). Accordingly, these materials have also proved useful as learning tools in school classes and at community events. The presentation of the texts is in the regional minority language and in Russian on facing pages rather than in an interlinear form, which corresponds more to the common standard of polyglot literature editions than to common linguistic conventions. When reading the Russian text on the right-hand side, readers will likely become interested to learn more about a particular expression in the original regional minority language. While readers move to the corresponding lines on the left-hand page from time to time, more interest can be generated when they recall not only single words, but also full phrases in their language. Therefore, in the given form the texts fulfil the practical purposes of sustaining indigenous language and knowledge. In order to make the texts available to readers from other parts of the world, the books also contain English translations. Latinized transcriptions with interlinear glosses facilitate linguistic analysis of the texts and these transcriptions are available on the Internet for those with more academic interests.

The accompanying DVDs, which are recommended for all user groups as they contain full audio and video files, are also available on the Internet. With the help of the video time count that corresponds to the lines in the book, particular phrases or sections can be listened to and viewed. This is certainly not only more informative, but also triggers additional interest among the youth, who can see, listen to and remember their grandparents and ancestors. Such visual materials, together with the spoken and translated texts, has aroused particular interest during earlier presentations even in other northern indigenous communities outside Russia, where they have encouraged useful cultural exchanges.

Approaches and strategies on how to contribute with recorded language data and relevant learning tools to sustaining – in particular – endangered languages, have been discussed at regular workshops at the Foundation for Siberian Cultures (Kasten and de Graaf 2013; Kasten and Dürr 2015). Here, we consider the project on the Itelmen language and culture on Kamchatka as a specific illustration of the more general situation which applies to many minorities in the Russian Federation. For the analysis and assessment of the meaning and role that the preservation of the Itelmen language can play today, especially for the younger generation in the wider context of sustaining Itelmen culture, it was important to study this culture and to participate in a variety of community driven projects that take place in the spirit of Itelmen cultural revitalization.⁶

Fragments of Itelmen speech are preserved in greetings and some general chatting, although code switching sets in as soon as terminology becomes more specific, in which case people use Russian more comfortably. One of the domains in which people were most motivated to keep up the language and where the use of Itelmen (or fragments of it) has been encouraged are ceremonial settings and traditional feasts, i.e. activities and occasions that centre on the expression or

⁶ www.kulturstiftung-sibirien.de/vir_37_E.html.

celebration of Itelmen ethnic identity, where the native language is a central element. Furthermore, performing arts such as traditional Itelmen songs and dances, with their respective staged performances, appear to be a domain of continued use of the Itelmen language.

Figure 6. The location of indigenous peoples on Kamchatka

Itelmen cultural revival activities have centred on the Alkhalalai festival that has been held in Kovran every autumn since the late 1980s. A DVD on that festival, recorded in 2001 and published by the Foundation for Siberian Cultures in 2015 (Kasten and Dürr 2015), highlights various episodes, in which the Itelmen language is used at times of certain rituals, as well as during song contests when traditional Itelmen songs are presented by young singers.

It is remarkable how local speech variants of Itelmen and other indigenous languages have managed to survive until the present day, side by side with the formal teaching of these languages in school. In the mid-1990s elders still occasionally used their local vernacular (although with strong diglossia) at home while they had not become confused by Itelmen language standards that were encouraged during school days. Experience from the Itelmen project and more recent similar project work on

Koryak and Even language preservation has shown that the DVD format in combination with print editions, and respective online editions for free download in the Internet, provide an effective basis for developing useful learning tools that sustain indigenous language and culture. Through the web portal at dh-north <https://dh-north.org/en> and the Elar archive <https://www.elararchive.org> the film and language data are hosted for open access. This type of access is more convenient, especially for younger members of indigenous communities who increasingly often surf the Internet via their smart-phones. This may well ultimately replace the print editions and DVDs, as new technologies provide more practical options for this region.

Learning Itelmen first at school and using the same methodology as used for learning 'foreign' languages (such as English) seems to be not so effective: among other things, it requires particular justification concerning the question of motivation: 'what for?' – especially when other options such as English classes provide young Itelmen with the prospect of better professional career opportunities, and the possibility to manage their local resources more independently later. Unless specific native language pedagogy is used along with a philosophy and viable approach that indicates the importance of preserving a language, the students' motivation is usually low. In the Itelmen context, the coupling of cultural knowledge with language acquisition in textbooks was one way in which the project team attempted to counter this effect.

Pallas Project

A team of researchers, coordinated by Nicoline van der Sijs, is currently preparing an annotated digital edition of the eighteenth-century Russian Comparative Dictionary of all Languages and Dialects, compiled by the Prussian scholar Peter Simon Pallas on the initiative of the Russian Empress Catherine the Great (see Van der Sijs 2021). This dictionary contains language data on hundreds of different languages, some of which are now extinct, while others are severely endangered. For some languages the data in the dictionary are in fact the oldest or one of the oldest known sources.

In 1784 Empress Catherine initiated this project by preparing a list of some three hundred Russian concepts which had to be translated into all the languages and dialects she could find (Figure 7). In 1785 she received the help of the Prussian scholar Peter Simon Pallas, who was an internationally renowned scholar and had a great knowledge of languages. He expanded Catherine's word list and composed a *Modèle du Vocabulaire qui peut Servir à la Comparaison de toutes les Langues* with 443 concepts in Russian, German, Latin and French. This 'model' was sent not only to the administrators of the provinces of the vast Russian empire, but also to Russian diplomats all over the world, and it was handed out to foreign diplomats in Russia. All recipients were asked to provide translations of the concepts in as many languages as possible. As a result, a great amount of language data was submitted to Pallas, to which he himself added material from printed dictionaries.

In 1787 the first part of the *Linguarum Totius Orbis Vocabularia Comparativa Augustissimae Cura Collecta* (Сравнительные словари всѣхъ языковъ и нарѣчій собранные десницею всевысочайшей особы) was published and the second part of this Comparative Glossaries of All Languages and Dialects in the World came out in

1789. The two parts contained 273 concepts with their translation in 200 numbered languages, ending with the names of some numerals in 222 languages.

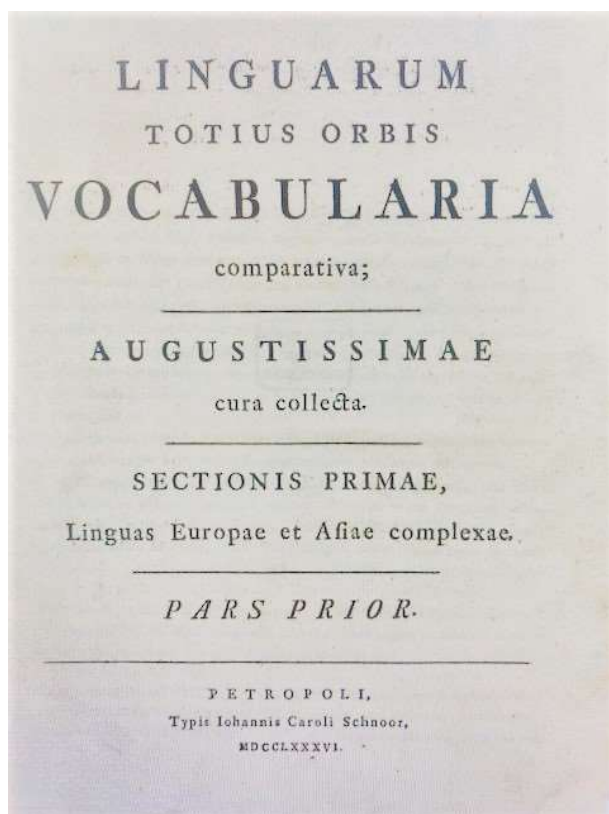

Figure.7. First part of the Dictionary by Pallas.

After the publication of the dictionary new language data were added and a new version of the dictionary appeared, in which the words in the various languages were arranged alphabetically. In the period 1790-1791 this new edition was published in four volumes entitled Сравнительный словарь всѣхъ языковъ и нарѣчій, по азбучному порядку расположенный or Comparative Dictionary of All Languages and Dialects, in Alphabetical Order (Adelung 1805).

Most scholars outside of Russia are unfamiliar with the dictionary, because it is written in Russian and Cyrillic. Even within Russia it is largely unknown, since most of the thousand copies of the second edition were immediately stored at the Imperial Cabinet. This ignorance is regrettable, since the dictionary contains a wealth of language data. A team of researchers in the Netherlands started to digitize and annotate the second edition of the Pallas dictionary in 2020. With a special Lexicon Interactive Tool the 'Digital Pallas' was prepared and the data of the dictionary have by now been added to a database: 61,960 words for 296 concepts in 328 different languages.

The next task will be to add transcriptions and the original (non-Cyrillic) spelling to the words in the various languages, and to add modern English names to the language names and language classification as used by Pallas. After completing the

annotation process, we plan to publish the annotated database on a public website, which can then be used for research in comparative linguistics, lexicostatistic and other fields. Publications will be prepared on the historical background of the Pallas dictionary and on the various language families that are included in it. For specific languages systematic work can be undertaken about the comparison of the historical data with words in the present day language, or the study of an extinct language in its historical context. We collaborate with language consultants in various countries who are specialists in these languages and who have access to the archive material in Russia, in particular the data stored in Saint-Petersburg. There, the material compiled by Pallas and other scholars can be found, all of which can inform us further about the origin of the wordlist.

As one of the first examples of our investigations we mention the word list of the language that Pallas called *Курильски* (Kurilisch/Kamtschadalisch), which is related to the Kurile islands and Kamchatka in Eastern-Asia. Most of the words on this list are of Ainu origin, whereas the Ainu languages, as we saw before, is no longer spoken in this part of the world. Further research in the archives has to be conducted in order to determine whether these words were indeed used in the 18th century by Ainu people, who were then living on the Kuril islands, where they and their language have disappeared since then. Considering the Finno-Ugric languages, the database contains four dialects with items for Khanty (Остяцки) and seven for Mansi (Вогульски) dialects. A future investigation of the database will possibly provide more information about the historical relationship of these languages and their position within the Finno-Ugric languages.

In another investigation we considered the Frisian (Фризски) wordlist which could be obtained from the database. The Frisian language belongs to the family of Germanic languages. In this family the coastal West-Germanic subgroup is represented by English and Frisian, whereas the continental subgroup consists of (High- and Low-) German and Dutch. Historically (in days after the Anglo-Saxons invaded the British Isles), Old-Frisian and Old-English were very similar. As late as the 8th century the Germanic languages Old Saxon, Old Franconian and Old Frisian were still closely related.

In later times Frisian, which was spoken along the entire coast of North-Western Europe, lost more and more speakers and nowadays it has its most numerous branch in the province of Friesland (Fryslân) in the Netherlands. To distinguish it from the smaller branches in Germany (North-Frisian and East-Frisian), it is also called West-Frisian. The three languages West-Frisian, East-Frisian and North-Frisian are not mutually comprehensible and in Germany there are very few speakers left in an area with various dialects, all of which are severely endangered.

We compared the Frisian words, presented in the Pallas database as *Фризски* (Friesisch/Germanischer Sprachstamm) with the present-day standard West-Frisian language and found many similarities, such as *мемъ* (mem) for English 'mother' (Dutch 'moeder'), *берне* (bern) for 'children' ('kinderen'), *найль* (nail) for 'nail' ('nagel'), *молко* (molke) for 'milk' ('melk'), *салтъ* for 'salt' ('zout') and *сюнь* (sûn) for 'healthy' ('gezond').

In an article by Hoekstra (2013) the author identifies the Frisian words presented

in the dictionary by Pallas as one of the endangered North-Frisian dialects. It will be interesting to determine how and by whom at the end of the 18th century these words were recorded in Russia.

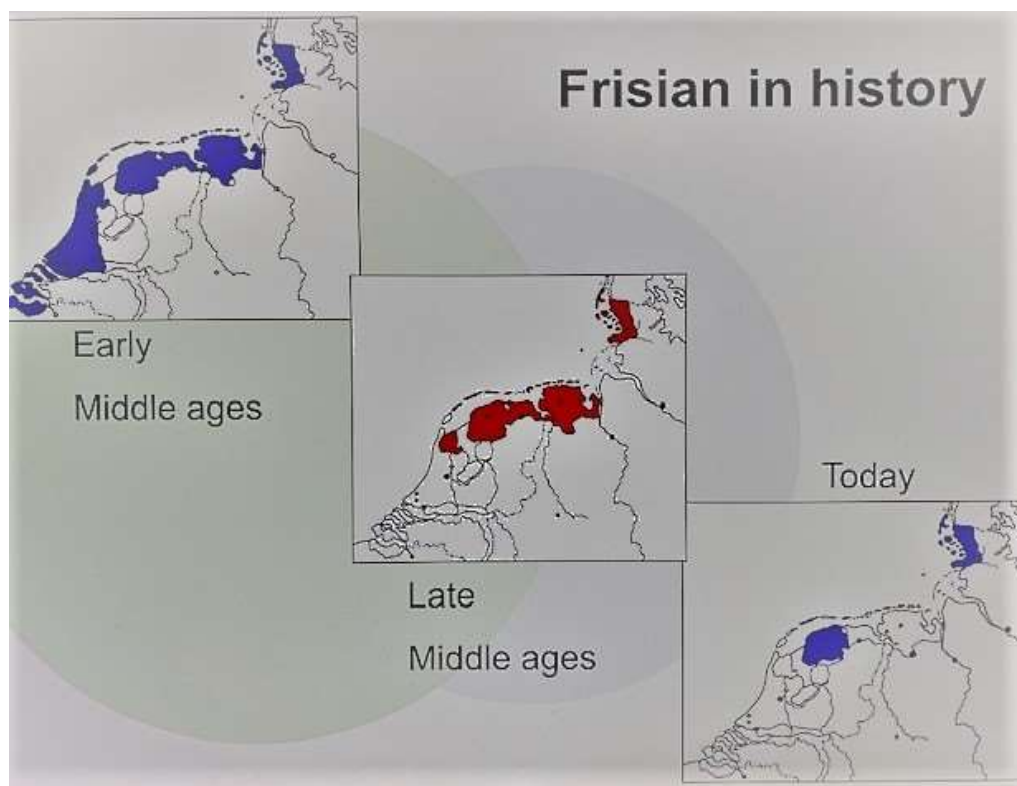

Figure 8. The Frisian language in Northwestern Europe.

A future investigation of the archives' materials will possibly solve this problem. Finally, further similar research has to be planned for the identification of the other languages represented in the Pallas database, where a comparison can be made with modern languages, and where the origin of the material and other topics can be studied.

Final remarks

This review article is a report on most of my academic work since I left Groningen University. It is dedicated to my former colleague Dicky Gilbers on the occasion of his retirement in 2022. I wish him a future in good health, during which he can enjoy his musical performances and many other pleasant and interesting activities, such as I could do since 2003, when I reached the same stage of my life.

References

Adelung, Friedrich von, 1805/1976

Catherinens der Grossen Verdienste um die vergleichende Sprachwissenschaft.
Nachdruck der Ausgabe St. Petersburg 1815, Einleitung von Harald Haarmann.
Hamburg; Buske Verlag.

Burykin, A., A. Girfanova, A. Kastrov, I. Marchenko & N. Svetozarova 2005.

Коллекции народов севера в фонограммархиве Пушкинского Дома.
[Collections on the peoples of the North in the phonogram archive of the
Pushkinski Dom]. Faculty of Philology, University of St.Petersburg.

De Graaf, T. 1992.

Small languages and small language communities: news, notes, and comments.
The languages of Sakhalin. In: *International Journal of the Sociology of
Languages* 94, 185-200.

De Graaf, T. 2001.

Data on the languages of Russia from historical documents, sound archives and
fieldwork expeditions In: Murasaki, K. (red.) Recording and Restoration of
Minority Languages, Sakhalin Ainu and Nivkh, ELPR report, Japan, pp. 13 – 37.

De Graaf, T. 2002.

The Use of Sound Archives in the Study of Endangered Languages. In: Music
Archiving in the World, Papers Presented at the Conference on the Occasion of the
100th Anniversary of the Berlin Phonogramm-Archiv, Berlin, pp. 101-107.

De Graaf, T. 2004a.

Voices from Tundra and Taiga: Endangered Languages of Russia on the Internet.
In: Sakiyama, O and Endo, F (eds.) Lectures on Endangered Languages: 5 -
Endangered Languages of the Pacific Rim C005, Suita, Osaka, pp. 143-169.

De Graaf, T. 2004b.

The Status of Endangered Languages in the Border Areas of Japan and Russia.
In: J.A. Argenter & R. McKenna Brown (eds.) On the Margins of Nations:
Endangered Languages and Linguistic Rights. Proceedings of the 8th Conf. of
the Foundation for Endangered Languages, Barcelona, 153-159.

De Graaf, T. & H.Shiraishi 2004.

Capacity Building for some Endangered Languages of Russia: Voices from
Tundra and Taiga. In: *Language Documentation and Description, Vol. 2: the Hans
Rausing Endangered Languages Project*, London: SOAS, 15-26.

De Graaf 2006.

The Status of an ethnic Minority in Eurasia: The Siberian Mennonites and their
Relation with the Netherlands, Germany and Russia. In: *Beyond Sovereignty:
From Status Law to transnational Citizenship?* Sapporo: Slavic Research Center,
Hokkaido University, 381-403.

De Graaf, T. and B. Naarden 2007.

Description of the Border Areas of Russia with Japan and their Inhabitants in
Witsen's North and East Tartary. *Acta Slavica Iaponica*, Tomus 24, 205-220.

De Graaf, T. & E. Kasten. 2012.

The Use of Information Technology for the Preservation and Teaching of
Indigenous Languages and Siberian Cultures. In Proceedings of the XVIth

- Conference of the Foundation for Endangered Languages AUT University, Auckland, New Zealand, 12-19.
- De Graaf 2012.
The Foundation of Siberian Cultures and the Use of Information Technology for the Preservation and Teaching of indigenous Languages in Siberia. In: *Linguistic and Cultural Diversity in Cyberspace. Proceedings of the 2nd International Conference of UNESCO*, 246-252.
- De Graaf, T. & V. Denisov 2015.
The use of sound archives for the investigation, teaching and safeguarding of endangered languages in Russia. In Maja Kominko (Ed.). *From Dust to Digital. Ten Years of the Endangered Archives Programme*, 617-635. Cambridge: Open Book Publishers.
- De Graaf, T. 2017.
UNESCO's Atlas of the World's Languages in Danger. In: *Multilingualism in Cyberspace. Proceedings of the Ugra Global Expert Meeting (Khanty-Mansiysk, Russian Federation, 4-9 July 2015)*. Moscow; Interregional Library Cooperation Centre, 22-234.
- De Graaf, T. & E. Kasten 2019.
The Foundation for Siberian Cultures: strategies and learning tools for sustaining indigenous languages. In: E. V. Golovko et al. (eds.) *Лингвистика и другие важные вещи [Linguistics and other important matters]* 452-468. Saint Petersburg: ILI.
- Hoekstra, J., 2013.
Nordfriesisch in Sankt-Petersburg. Die friesische Wörter bei Peter Simon Pallas (1787, 1789) und die friesische Übersetzung des Bacmeisterschen Aufsatzes (1786). *Nordfriesisches Jahrbuch* 48, 7-20.
- Kasten, E. and T. de Graaf (eds.) 2013.
Sustaining Indigenous Knowledge: Learning Tools and Community Initiatives for Preserving Endangered Languages and Local Cultural Heritage. Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien.
- Kasten et al. 2013a (Hg.).
Georg Wilhelm Steller: Beschreibung von dem Lande Kamtschatka. Mit einem Essay von Erich Kasten. Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien.
- Kasten, E. and M. Dürr (eds.) 2015.
Sustaining Indigenous Knowledge. Comparative Views on Indigenous Learning Situations from Russia, Peru and Papua New Guinea. DVD (77 min., with English/Russian/Spanish subtitles). Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien.
- Kasten, E. 2017. Documenting Oral Histories in the Russian Far East: Text Corpora for Multiple Aims and Uses. // E. Kasten, K. Roller, J. Wilbur (Eds.). Fürstenberg/Havel: Kulturstiftung Sibirien, 13–30.
- Murasaki, K. 2001
Tuytah: Asai Take kojutsu, Karafuto Ainu no mukashi banashi (Old stories of the Sakhalin Ainu). Tokyo: Sofukan.
- Naarden, B. 2010
'Witsen's studies of Inner Eurasia' In: S. Huigen a.o.(eds.), *The Dutch Trading Companies as Knowledge Networks*. Leiden, Boston: Brill. pp. 211-239.

Naarden, B. 2018.

Nicolaas Witsen's inauspicious place in early modern linguistics. In: The fascination with Inner Eurasian languages in the 17th Century. Amsterdam: Pegasus.

Nieuweboer, R. 1996/1999

The Altai Dialect of Plautdiitsch (West-Siberian Mennonite Low German). PhD Dissertation, Groningen University, 1996 and München, 1999.

Schüller, D. (ed.) 2005

The Safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy (=IASA Technical Committee – Standards, Recommended Practices and Strategies, IASA-TC 03).

Shiraishi, H. at al. 2002-2011.

Sound Materials of the Nivkh Language 1 and 2. ELPR Publications A2-15 and 36.

Sound Materials of the Nivkh Language 3. Publication of the International NWO project "Voices from Tundra and Taiga", University of Groningen.

Shiraishi, H. 2006.

Topics in Nivkh Phonology. Dissertation University of Groningen.

Sijs, Nicoline van der 2021.

'The Digital Pallas, an eighteenth-century multilingual Russian dictionary with 60.000 language data', in: CIPL Newsletter March 2021:

<https://ciplnet.com/newsletter/documents/the-digital-pallas/>

Taksami, Ch.M. Pukhta, M.N., Vingun, A.M. 1982.

Нивху Букварь [Nivkh Primer]. Leningrad: Prosveshchenie.

Witsen, N. 1705.

Noord en Oost Tartarye, ofte bondig ontwerp van eenige dier landen en volken, welke voormaels bekend zijn geweest. Amsterdam: Halma.

Witsen, N. 1996.

Moscovische Reyse 1664-1665 (eds. Th.J.G.Locher and P. de Buck). Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1966. Russian translation: Николаас Витсен, Путешествие в Московию, 1664-1665. Санкт-Петербург: Symposium.

Witsen, N. 2010.

Николаас Витсен. Северная и Восточная Тартария, включающая области, расположенные в северной и восточной частях Европы и Азии. Ред. Н. П. Копанева, Б. Наарден / Пер. с гол. В. Г. Трисман. Том I-III. Издательство. Amsterdam: Pegasus.

Witsen N. 2015.

Huygens Institute / The bilingual and digital edition of Witsen's Noord en Oost-Tartarye: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/>

Witsen N. 2018.

B.Naarden a.o. (eds.), The Fascination with Inner Eurasian Languages in the 17th Century. The Amsterdam Mayor Nicolaas Witsen and his Collection of 'Tartarian' Glosseries and Scripts. Amsterdam: Pegasus.

Nanne Streekstra

Wie ook maar enigszins is ingevoerd in de taal en letteren van de vroegmoderne tijd zal zonder aarzeling beamen dat de figuur van P.C. Hooft op het punt van vernieuwing en verfijning als een toonaangevend talent moet worden beschouwd. Zijn literaire erfenis is onomstreden, maar ook zijn verdiensten waar het de vormgeving van het zeventiende-eeuwse Nederlands betreft staan hoog aangeschreven. Het is gebruikelijk bij Hoofts taalhantering een onderscheid te maken tussen zijn omgang met de syntaxis als taalvirtuoos en zijn bemoeienis met het uitbouwen van het lexicon.

Zoals bekend sluit Hooft zich met zijn visie op de woordenschat aan bij de lijn van de taalzuiveraars uit de late zestiende eeuw. Deze puristen benadrukten Nederlandse alternatieven voor leenwoorden, zoals *dopen* voor *baptizeren* en *schande* voor *blamatie*. Bovendien introduceerden zij als taalbouwers nieuwe Nederlandse woorden zoals *wiskunde*. Hooft laat zich niet onbetuigd en komt ook met een aantal noviteiten. Zo komt hij met het woord *avonddeun* voor *serenade*, *handarts* voor *chirurg*, *voorlezer* voor *hoogleraar/lector* en *vuurwerpel* voor *projectiel*. Daarnaast vonden die hij waarschijnlijk alleen ‘voor het mooi’ heeft ingevoerd, zoals *tijdtverlang* voor *uitstel*. Taalkundig gezien zijn vooral de morfologische procedés die hij naast compositumvorming benut interessant, variërend van transpositie (*het effen*, *het kort*) tot prefigering (*verleelijken*) en suffigering (*bedietzel*, *duidenis*, *slapping*). Meer dan eens is Hoofts morfologie erop gericht gelede woorden te creëren waarmee een subtiele nuance kan worden uitgedrukt. Die behoefte aan kleine graduele preciseringen komt mogelijk voort uit een aangescherpt vroegmodern bewustzijn in combinatie met een drang naar esthetisch excelleren. Veel van zijn creaties hebben de (in de diachronie beslissende) fase van acceptatie niet weten te bereiken, getuige de afwezigheid in het oudere en hedendaagse Nederlands van woorden als *aenslaghestichting*, *gaefgeerigheid*, *gunstjaghtelyk*, *haeperhandt*, *mijdentheit*, *schoorvoetingh*, *schrikvalligheid*, *toghtwekking* en *wilveyrdigheid*.

De zojuist opgevoerde voorbeelden komen alle uit prozateksten van Hooft. De zienswijze dat het niet zozeer de gedichten maar veeleer de brieven (althans een categorie daarbinnen) en de Nederlandsche Historiën zijn die een goed beeld geven van stilistische vernieuwing en verfijning werd al in 1868 verwoord door Oudemans in zijn woordenboek op Hooft. Vanzelfsprekend zijn in Hoofts oeuvre wel algemene vormprincipes van kracht en is dus de stap van poëzie naar proza niet al te groot bij een verschijnsel als alliteratie. In het bekende sonnet *Wanneer de Vorst des lichts slaet aen de gulden tóómen / Sijn handt* maakt Hooft er graag gebruik van, blijkens *en berch*, *en bos en bóómen* of *velden met het vee*. In zijn gedichten moet hij echter nog rekening houden met een metrisch grondpatroon, maar in zijn proza is meer speelruimte voor jongleren met alliteraties. Ze zijn er te kust en te keur, van *beuls-* en *bloedthonden* tot *mottigh marren*.

Om het onderwerp wat te beperken lijkt het dienstig nader in te zoomen op een deelaspect van deze materie en wel zijn allitererende nevenschikkingen, en dan vooral de (min of meer) vaste combinaties. Zulke nevenschikkingen komen ook in hedendaags Nederlands veel voor. Ze zijn taalkundig op te vatten als idiomatische formaties en zien er zo uit: *klip en klaar, kommer en kwel, nut en noodzaak*. Ze vormen een subgroep binnen een grotere verzameling van fonologisch gemarkeerde woordparen waartoe bijvoorbeeld ook woordparen met eindrijm behoren (zoals *heug en meug, naam en faam*). De nog grotere overkoepelende categorie omvat ook woordparen zonder fonologische gemarkeerdheid zoals idiomatische combinaties van het type *koek en ei* en *man en paard*. Mede door hun idiomatisch karakter moeten deze nevenschikkingen als aparte items in het lexicon worden opgenomen. In een diachrone beschrijving zullen deze combinaties bij hun komen en gaan dus als gefixeerde tweetallen fungeren. Een belangrijk kenmerk van de algehele categorie is de strikte volgorde van de beide leden. Naast de eerder genoemde formaties komen **klaar en klip, *meug en heug* en **ei en koek* in het taalgebruik dan ook niet voor. De aanduiding “irreversible binomial” (Malkiel 1959) geeft deze volgordebepijking goed weer. In navolging van Cooper & Ross (1975) worden zulke combinaties ook wel “freezes” genoemd. In recente studies (b.v. Van Koeveering et al. 2020) hanteert men voor hetzelfde verschijnsel daarnaast de term “frozen binomial”. Aan te nemen valt dat zulke frozen binomials in een voorstadium de gedaante van collocaties zullen hebben en dat de rigide volgorde zich geleidelijk aan manifesteert. De hier bedoelde binomials beperken zich overigens niet tot conjuncties van nomina (*pracht en praal*), maar manifesteren zich ook in verbale conjuncties (*blikken of blozen*) en nevenschikkingen met adjectieven (*bont en blauw*).

In het werk van P.C. Hooft komen frozen binomials op grote schaal voor en daarbinnen is de categorie allitererende nevenschikkingen nadrukkelijk aanwezig. Veel van de nevenschikkingen lijken rechtstreeks voort te komen uit het Vroeg-nieuwnederlands van zijn tijd en de meeste zijn nog steeds gangbaar in modern Nederlands. Voorbeelden van in dit verband bij Hooft aangetroffen freezes met eindrijm zijn *pak en zak, raedt en daedt* en *wijt en sijdt*. Ook veel van de door hem gebruikte allitererende nevenschikkingen lijken te zijn geput uit gangbaar zeventiende-eeuws¹. Voorbeelden zijn:

buigen oft bersten	listen en laaghen	taal noch teeken
huis en hof	recht en reede	willends en weetends
huit en hayr	slagh of stoot	vuur en vlam

Opmerkelijk is dat Hooft – vermoedelijk om stilistische redenen – soms concurrerende alternatieve binomials opvoert. Naast *slagh of stoot* komt bij hem ook het synonieme woordpaar *steek of slagh* voor met een gespiegelde positie voor *slagh*, of *brassen en bruizen* naast *briesen en brassen*, met *brassen* als eerste dan wel laatste van beide leden.

Diachroon bezien komt een verwisseling van idioombestanddelen wel vaker voor en een enkele keer blijven de formaties naast elkaar bestaan, getuige bijvoorbeeld een

hart onder de riem steken tegenover *een riem onder het hart steken*. Bij een aantal door Hooft gebruikte allitererende nevenschikkingen heeft zich in de diachronie zo'n omkering voorgedaan:

(voor) dauw en (voor) dagh	>	(voor) dag en dauw
vrij en vrank	>	frank en vrij
windt en weeder	>	weer en wind

Sommige "irreversible binomials" uit het hedendaags Nederlands hebben dus (mogelijk) hun oorsprong in woordcombinaties met een gespiegelde woordvolgorde.

Zodra de leden van een binomial beide terugkeren in een kruiselings uitwisseling en er dus de volgordes A-B en B-A naast elkaar ontstaan, is er per definitie niet langer sprake van een frozen binomial. Strikt genomen vallen Vroeg-nieuwnederlandse varianten van de soort *ruiten en rooven* naast *rooven en ruiten*, zoals onder andere gebruikt door De Brune, Hooft en Vondel respectievelijk Westerbaen, buiten de categorie van de "rigidly fixed" formaties. Ook in het werk van Hooft zijn op meerdere plaatsen voorbeelden aan te wijzen van idiomatisch getinte allitererende nevenschikkingen met volgorde B-A, waar elders (in hetzelfde oeuvre) juist A-B werd aangehouden. De meeste van deze gevallen wekken de indruk het resultaat te zijn van stilistisch vaardigheidsbetoon, waarbij de auteur zich waagt aan kleine verfraaiingen in de vorm van variërende omkering, zonder het oogmerk nieuwe vaste combinaties te introduceren. De volgende voorbeelden van paren allitererende nevenschikkingen illustreren dit punt:

bitter en bloedigh	hart en hoope	schaade en schande
bloedt oft bitterheid	hoop en hart	schande en schaade
eedt en eere	koeghel en kling	schrik en schaade
eer en eedt	kling en kogels	schaade en schrik
geldt of gunste	noodt en nut	smaadt en smert
gunst en geldt	nut en noodt	smart en smaadt

Behalve *schaade en schande* (dat vermoedelijk al langere tijd voorhanden was) vormen deze combinaties inderdaad geen stabiele binomials die destijds of in een later stadium de fase van de acceptatie hebben bereikt. Van enkele nevenschikkingen (zoals *koeghel en kling*) valt in eerste instantie aan te nemen dat ze als (eventuele) kant en klare unit op den duur irrelevant geworden zijn omdat de zaak waarnaar verwezen wordt er niet meer toe doet. Net als *helm nocht harnas*, *kruydt en koeghels* of *loodt en lont* functioneren deze formaties alleen binnen de context van de Nederlandsche Historiën bij de beschrijving van de toenmalige oorlogvoering. Het feit dat de idiomatische uitdrukking *iemand over de kling jagen* ook in modern Nederlands is blijven bestaan, geeft echter aan dat zo'n verklaring niet afdoende is. Juist in vaste combinaties kunnen archaische woorden overleven, zoals in *iets te berde brengen* of, om een Engels voorbeeld te nemen, *vim and vigour*.

Dat twee door Hooft gebezigde binomialversies soms met één gewijzigde moderne variant corresponderen blijkt uit de combinaties *hals oover hooft/ hooft over hals* die uiteindelijk met (het gelexicaliseerde) *halsoverkop* overeenstemmen, waarbij de tweede vorm de minst kansrijke zal zijn geweest. De observatie dat Hoofts tijdgenoot Vondel eveneens de volgorde met *hals-hooft* gebruikt (blijkens zijn *over hals en hooft*) steunt de zienswijze dat de eerste variant de gangbare moet zijn geweest. Bij Hooft (en Vondel) allitereren de delen nog, maar deze eigenschap is kennelijk onvoldoende geweest om de tand des tijds te doorstaan.

Zonder gebruik te maken van grootschalig data-onderzoek is het moeilijk te bepalen in welke mate zeventiende-eeuwse binomials stabiele combinaties moeten zijn geweest. Het is goed denkbaar dat er zowel tussen de diverse auteurs onderling als binnen het werk van een auteur de nodige variatie te signaleren valt; voor teksten van Hooft werd hierboven al een indicatie gegeven. Naast een omvangrijke kern van “freezes” circuleert een verzameling formaties met een niet geheel duidelijke status, waaronder ook grensgevallen van “nearly frozen binomials” (Van Koevering et al. 2020). Uiteraard doen zich in het taalgebruik ook formuleringen voor waar om louter stilistische redenen – men denke aan elegantie of nadruk – incidenteel gekozen is voor allitererende tweetallen; de idiomatische meerwaarde die vaste combinaties doorgaans kenmerkt is dan niet aanwezig. De woordkeus is in zulke gevallen, als een bijkomende beperking, ten dele fonologisch gestuurd en de items worden afzonderlijk lexicaal geselecteerd.

Een taalkunstenaar als Hooft put in ruime mate uit het gangbare aanbod, maar voegt daarbij ook veel materiaal van eigen ontwerp toe. Op voorhand is bijzonder moeilijk uit te maken hoe in dit opzicht zijn allitererende nevenschikkingen gecategoriseerd moeten worden. Een formatie als *gift en gal* zou een nieuwvorming kunnen zijn, maar blijkt ook bij Vondel voor te komen en behoort dus, mag men aannemen, tot het bestaande repertoire. *Halz en haave* doet Hooftiaans aan, maar komt in het zeventiende-eeuws ook elders voor.

Voor de gevestigde binomials is in de loop der tijd veel onderzoek gedaan, met name naar determinanten die de onderlinge volgorde (mede-)bepalen². Voor Hoofts allitererende nevenschikkingen met een vooralsnog onduidelijke status maar met onmiskenbare trekjes richting twee-eenheid is het de vraag of de elders aangetroffen restricties ook gelden voor deze formaties. Afgezien van de volgorde-problematiek kunnen op het vlak van de semantiek in beginsel binnen deze allitererende nevenschikkingen dezelfde betrekkingen gelden die zich ook bij niet-allitererende binomials voordoen. Opmerkelijk genoeg is bij Hooft de subgroep van tegenstellingen of antoniemen (van het type vriend en vijand) hier vrijwel afwezig en legt hij een sterke voorkeur aan de dag voor verwante woorden en synoniemen (zoals *voddigh en vuydigh*). Door deze semantische overlapping zal de woordbetekenis van ondergeschikt belang zijn als factor in de volgorde van de delen. Ook volgens Reker (1980) is het belang van semantische kenmerken bij volgorderrestricties binnen allitererende paren zeer gering en spelen fonologische omstandigheden de hoofdrol. Centraal in zijn benadering staat het ‘principe van afnemende obstructie’, waardoor dat deel voorop komt te staan dat een eerste niet-rijmende consonant met de hoogste

obstruentie heeft³. Het is verlokkelijk Rekers principe bij wijze van vingeroefening toe te passen op een setje allitererende nevenschikkingen van Hooft van een wat diffuse signatuur (met uitsluiting van volgorde-duo's en evidente freezes). Deze mini-verzameling zou de volgende kunnen zijn:

bernen en blaaken	morren en muiten	sloffen en slappen
bitsch en bitter	nap en naevel	spyt en spot
deeghen en daggen	nut en nootlyk	stookken en styven
drang en drok	pluim en pennen	tommelen en tuissen
hart en harsen	pujk en pit	veêr nocht vin
helm nocht harnas	rouw nocht ramp	versch en vuurigh
klaar en kenlijk	schempen en schelden	verzaam en verzelling
klooten en kluiten	schudden en schalken	voddigh en vuydigh
krijgh en kommer	schut en scherm	waak en waapen
les en last	schut en schup	wortel en wit
maght en moedt	slaap en slemp	zucht en zin

De uitkomsten van de toepassing van het 'principe van afnemende obstruentie' geven weinig steun aan de hypothese dat een dergelijk principe hier werkzaam is. In ongeveer een derde van de gevallen geeft het principe geen uitsluitel, bijvoorbeeld omdat de bedoelde consonanten identiek zijn (*klooten en kluiten*) of omdat beide tot dezelfde categorie behoren (explosieven: *waak en waapen*, liquiden: *helm nocht harnas*). In een groot aantal gevallen wordt de verkeerde volgorde voorspeld, zoals in *maght en moed* (spirant vóór explosief in plaats van andersom) en *morren en muiten* (liquide vóór explosief in plaats van andersom). Slechts een minderheid is conform de regel. Voorbeelden daarvan zijn: *nap en naevel* (explosief vóór spirant) en *schudden en schalken* (explosief vóór liquide). Wellicht is de omvang en de selectie van de miniverzameling debet aan deze uitkomst, maar het is ook goed mogelijk dat Rekers principe zich beperkt tot de echte frozen binomials; in feite is de regel ook zo geformuleerd. Curieus genoeg klopt de regel weer wel bij de door Hooft gebruikte variant van *slagh of stoot*; *steek of slagh* laat immers de 'gewenste' volgorde explosief vóór liquide zien.

Het is moeilijk te zeggen of er in Hoofts allitererende nevenschikkingen een nog onopgehelderde systematiek schuilt die nader onderzoek zou rechtvaardigen, maar terugblikkend moet men toch vooral met enige spijt vaststellen dat – om welke reden dan ook – intrigerende en welluidende formaties als *tommelen en tuissen* of *wortel en wit* definitief uit beeld zijn geraakt.

Noten

1. In deze bijdrage is bij het vergaren en beoordelen van lexicaal materiaal, naast het WNT, gebruik gemaakt van Oudemans (1868). De gebruiksgevallen uit de Nederlandsche Historiën zijn afkomstig uit deel 4 en 5 van *Alle de gedrukte werken*.

2. Korthheidshalve zij hier verwezen naar Malkiel (1959), Cooper & Ross (1975), McDonald et al. (1993), Mollin (2012) en Van Koevering et al. (2020).
3. Het principe van de afnemende obstruentie staat bij Reker aldus geformuleerd: “de eerste niet-rijmende consonant van het eerste lid van een idiomatische alliteratie is meer obstruent dan de eerste niet-rijmende consonant van het tweede lid” (1980, p. 16). De graden van obstruentie zijn daarbij: explosieven-spiranten-nasalen-liquiden-glides.

Bibliografie

Cooper, W.E. & J.R. Ross (1975)

‘World Order’, in: Robin E. Grossman et al. (eds.) *Papers from the Parasession on Functionalism*, Chicago Linguistic Society, Chicago, Ill., 63-111.

Hooft, P.C. (herdr. 1972)

Alle de gedrukte werken, 9 dln., herdr. facs., Amsterdam 1972

Malkiel, Y. (1959)

‘Studies in irreversible binomials’, in: *Lingua* 8, 113-160

McDonald, Janet L., Kathryn Bock & Michael H. Kelly (1993)

‘Word order and world order: Semantic, phonological and metrical determinants of serial position’, in: *Cognitive Psychology* 25, pp. 188-230

Mollin, Sandra (2012)

‘Revisiting binomial order in English: Ordering constraints on reversibility’, in: *English Language and Linguistics* 16, pp. 81-103

Oudemans, A.C. (1868)

Taalkundig woordenboek op de werken van P.C. Hooft, Leiden 1868.

Reker, Siemon (1980)

‘Fonologie en idiomatische rijmvormen’, in: *TABU* 11, 9-19

Van Koevering, Katherine, Austin R. Benson and Jon Kleinberg (2020)

‘Frozen Binomials on the Web: Word Ordering and Language Conventions in Online Text’, in: *WWW’20: Proceedings of the Web Conference 2020*, pp. 606-616, ACH Digital Library, Cornell University

WNT

Woordenboek der Nederlandsche Taal, bewerkt door M. de Vries, L.A. te Winkel e.a., 's-Gravenhage [enz.], 1882-2001.

BEATLES QUIZ

Gerard Bol

Beste Dicky, toen ik als post-doc in 1992 bij ATW aan de RuG kwam werken, bleek al gauw dat jij en ik dezelfde passie deelden. We hielden (en houden) alle twee van popmuziek uit de jaren zestig. Jij was (en bent) fan van de Small Faces en ik was (en ben) Beatlefan. Ik herinner me dat je mij testte met betrekking tot mijn kennis omtrent The Beatles. Ik kwam glansrijk door de keuring. We wisselden artiesten uit, zo raadde jij mij Eric Bibb aan, van wie ik nooit had gehoord en wiens muziek ik nog steeds draai. De technische ontwikkelingen in de muziek-business stonden niet stil en al gauw luisterde ik naar Spotify. Als vinyl-fanaat moest je daar niets van hebben en je begreep niet dat ik, met toen al een bovengemiddeld goede stereo-installatie 'naar MP3-tjes' luisterde. Toen had je wel een punt, maar inmiddels is de streamingkwaliteit gelijk aan de CD kwaliteit. Ik weet niet of je nog steeds houdt van dat gekraak op die vinyl geluidsdragers, maar ik kan je aanraden om es een proefabonnement op Tidal of Qobuz te nemen.

Terug naar het universitaire leven: je hebt als (co)promotor een aantal AIO's begeleid. Misschien was het je niet bekend dat een promotie in de teksten van The Beatles ook uitvoerig aan de orde is geweest. Hier volgen enige regels uit verschillende songs waarin zeer duidelijke verwijzingen te vinden zijn. Ik heb ze voor de overzichtelijkheid gerangschikt naar onderwerp.

De promovendus: 'the man with the foolish grin is keeping perfectly still'
'half of what I say is meaningless'
'When I find myself in times of trouble, Mother Mary comes to me'

De paranimfen: 'if you put your trust in me, I'll make bright your day'
'with a little help from my friends'
'if you need a shoulder to cry on, I hope it will be mine'

De oppositie: 'there's people standing round, who'll screw you in the ground'
'I've got a word or two to say about the things that you do'
'you say you got a real solution, well, you know, we'd all love to see the plan'

Het publiek: 'lay down all thought surrender to the void'
'please don't be long or I may be asleep'
'nothing is real'

Kwisje: uit welke nummers zijn bovenstaande regels afkomstig? Stuur je oplossing voor het eind van dit kalenderjaar naar gwbol@yahoo.com en ding mee naar de hoofdprijs: een geheel verzorgde voettocht naar Kreta! Het ga je goed, --Gerard.

Voorwoord (Preface in Dutch)

Taal, daar zit muziek in. Of is het: muziek, daar zit taal in? Deze motto's passen zowel letterlijk als figuurlijk goed bij Dicky en ik denk dat beide in zekere zin waar zijn, zelfs als we *zang* even buiten beschouwing laten: de menselijke stem kan instrumenteel zijn voor het maken van muziek, maar daarmee hebben we nog niet de ontologie van het verschijnsel te pakken. In Jackendoff (2009) staat een overzichtelijke en ook kritische bespreking van de overeenkomsten en verschillen tussen taal en muziek, die beide leunen op aangeboren cognitieve vermogens. Duidelijk is dat een (recursieve) hiërarchische opbouw in zowel taal als muziek een rol speelt, maar niet op precies dezelfde manier. Datzelfde kunnen we stellen over de taalinterne gelaagdheid in de prosodie enerzijds en het syntactische systeem anderzijds (Gilbers & De Vries 2021).

Jackendoff beargumenteert dat een hiërarchische opbouw niet een specifieke eigenschap is van het taal- en/of muzieksysteem, maar een meer algemeen cognitief vermogen van de mens. Een ander, heel globaal principe dat overal in doorwerkt, zo stelden Dicky en ik, is contrastwerking (asymmetrie). Toegepast op een lineaire string van taalelementen leidt dit tot een variëteit aan potentiële contour-effecten relatief ten opzichte van features of *tiers*. Over mogelijke *verticale* contrasteffecten zal ik het hier niet hebben. Interessant is dat in combinatie met hiërarchie een basaal verankerd principe ontstaat: hoofdigheid, ofwel endocentriciteit. Op welk niveau dan ook, en in welke module dan ook, het uitgangspunt is dat zusters (m/v/o/+) een verschillende status hebben. Concrete voorbeelden zijn categoriale opbouw of prosodische metriek. In zijn algemeenheid lijkt asymmetrie/contrast een domeingeneriek fenomeen dat op het taalsysteem kan inwerken als een 'derde factor' in de zin van Chomsky (2005).

Maar dat roept veel nieuwe vragen op. Hoe zou zo'n factor praktisch geïmplementeerd kunnen zijn in het taalsysteem en waarom? En, gerelateerd daaraan, hoe kan het dat de afzonderlijke effecten nogal verschillen in status: welke (deel)principes die we kunnen relateren aan contrast zijn verplicht en essentieel, welke zijn schijnbaar optioneel en welke zijn schendbaar als er een onafhankelijke, belangrijkere eis bestaat die tegenstrijdig uitpakt? Dicky's ideeën geven aanleiding tot belangrijke theoretische vragen, die soms helaas wat ondergesneeuwd dreigen te raken in het huidige 'big data'-georiënteerde onderzoeksklimaat. Zoals ik aan studenten regelmatig duidelijk probeer te maken: hoe meer we weten, hoe minder we begrijpen – lees: hoe meer we ons kunnen afvragen – dus er blijft in de wetenschap altijd genoeg werk aan de winkel.

In het stuk hieronder wil ik nader ingaan op een heel ander onderwerp waarin verschillende deelgebieden van de taalkunde samenkomen, iets wat Dicky vast zal interesseren: het gaat over de vraag wat de aarzelingsklank *eh* eigenlijk is. De achtergrond hiervoor is een lezing op de *Tabu*-dag in 2008 in verband met een onderzoek naar quotation. Ten slotte nog dit: de onderstaande tekst zou kunnen worden uitgesproken (of in gedachten gelezen) met een intonatiepatroon dat

overwegend majeur of mineur aandoet wat betreft pitch-bewegingen (Schreuder, Van Eerten & Gilbers 2006). Welke van de twee het wordt, is lastig te voorspellen; mogelijk zelfs allebei tegelijk in een soort superpositie: een welverdiende pensionering na een lange staat van dienst geeft immers aanleiding tot zowel een opgewekte als een weemoedige geestesgesteldheid...

1. Introduction

A frequent sound in spoken language is *uh*. Phonetic and/or spelling variants are *eh*, *um*, *uhm*, *ehm*, *er*, and *erm*. Such sounds (whether they consist of one or more phonemes) indicate hesitation on the part of the speaker. Although spoken language is full of disfluencies, we should not hastily conclude that all hesitation phenomena are mere symptoms of problems in speaking. *Uh*, I believe, is not just a symptomatic sound, it is a linguistic signal. As it is conventionalized, it can be considered a word. It may function as a speech act with illocutionary and perlocutionary meaning aspects: "Wait a moment, I'm thinking, but I'm not finished yet, so do not take turn!" At first sight, however, it is not clear what the word itself refers to, or what concept it represents. In this short paper, I will advance the view that *uh* is a particular kind of non-canonical quotation. I will make use of Clark & Gerrig's (1990) analysis of quotations as pragmatic demonstrations, and argue that it has surprising consequences. Quotations do not necessarily refer to tokens of actual speech; furthermore, there need not be a spatio-temporal distance between the quote and what is being quoted. *Uh*, then, is a conventionalized linguistic demonstration of hesitation, which is a psychological state of mind occurring simultaneously with the corresponding utterance. If this approach is on the right track, it will shed light on a larger class of interjections expressing the speaker's emotional attitude or state of mind, as well as certain ideophones.

The paper is organized as follows. Section 2 shows that *uh* acts as a word from various perspectives, and that it behaves on a par with several interjections that can be parenthetically constructed in syntax. Section 3 reviews the idea that quotations are linguistic demonstrations. This has wide-ranging consequences: quotation can be naturally extended to the possibility of quoting non-linguistic matters such as sounds, other aspects of events, and even subjective attitudes. Section 4 argues that interjections and ideophones are indeed quotations on the basis of a number of qualitative criteria. Section 5 is the conclusion.

2. The word *uh*

The methodological distinction between linguistic competence and performance (Chomsky 1965) has proven to be very useful for grammar research. It is also clear that in addition to core grammar, the effects of performance and language use can and should be studied. One of such effects is delay in speaking. I will not discuss the possible causes of delay, but only the linguistic result. Particularly interesting in this respect is the hesitation marker *uh* and variants thereof. Following Clark & Fox Tree

(2002) and others, I will show that *uh* behaves as a word (or quasi-word, if one likes). Therefore, it must be syntactically and semantically integrated within the grammatical context. To be sure, it would be odd to assume that *uh* is part of the primary sentence structure. It can, however, be considered to be parenthetically constructed with respect to the syntactic context. As is the case with various other interjections, the meaning of *uh* is not straightforward; this will be discussed in the next sections.

Uh is often called a filled pause. Incidentally, it does not exclusively indicate delay, it can also be used to announce a correction; see e.g. Levelt (1983) or Ginzburg, Fernández & Schlangen (2014) for discussion. The marker *uh* is very frequent. For spoken English, Bortfeld et al. (2001) measure a rate of about 2.5% for fillers. According to De Jong (1979), *eh* (= *uh*) is within the top five of most frequent words in spoken Dutch, both in formal and informal speech, and for all types of speakers (in terms of age, gender, and education); but there is a lot of individual variation. This can be confirmed by looking at the much larger Spoken Dutch Corpus (2004; for a description, see the website <http://lands.let.ru.nl/cgn/ehome.htm>, and Oostdijk 2000), from which I calculated that *uh(m)* is ranked fourth; the rate is 2.86% on a total of eight million words. (Here, texts read aloud are excluded, since they lack many characteristics of spontaneous speech. Furthermore, notice that only instances of *uh* between other words could be counted; they do, however, also occur within words, which increases the frequency even more. Thanks to Herman Heringa for his help with this small investigation, which we did in 2007.) This percentage is comparable to what Bortfeld et al. found for English. A more recent and large-scale comparative study in Wieling et al. (2016) reports a slightly higher percentage for Dutch (over 3% relative frequency). In what follows, I will not be concerned with the relative differences between *uh* and the nasal variant *um*, which can be looked at from a comparative sociolinguistic perspective, but see e.g. Clark & Fox Tree (2002), De Leeuw (2007), Wieling (2014), and Wieling et al. (2016) for relevant discussion.

A priori, it is open for debate whether *uh* is a mere symptom of a problem in speaking (see Levelt 1989, for instance), or an actual linguistic signal – and hence a word. Let me briefly recapitulate the arguments that support the second view in the literature. For what it is worth, *uh* is listed in most dictionaries, and it is usually classified as an interjection. There are indeed several reasons for considering *uh* a word. Firstly, *uh* has a supra-individual character, that is, it is clearly conventionalized. In principle, any sound or gesture may be used to indicate hesitation by an individual speaker on an individual occasion, but *uh* is used and recognized by everyone. In this respect it behaves similarly to normal words; as, for instance, the arbitrary syllable /eip/ is used to indicate an ape in English. However, there is more to it. It appears that *uh* is near-universal, perhaps due to intuitive iconic features. A similar case has been made for the interjection *huh?* by Dingemanse, Torreira & Enfield (2013).

Secondly, *uh* and its variants are not just random sounds, but they are adapted to the phonological inventory of a particular language. In English (and many other languages), it is always pronounced with a schwa; and clearly, variants such as [ə:], [ə:m] are acceptable phonemic combinations. Moreover, *uh* behaves prosodically as

expected: it can get a parenthetical intonation, and it can cliticize onto a previous word, depending on its position.

Thirdly, if *uh* is a word, we might expect some cross-linguistic variation. Although the schwa is very common, we also find, for example, [ɛ:], [ɛ:m], [m:], and even [ɛstɛ:] lit. 'this' (in Spanish), or [ano:] (in Japanese).

Fourthly, *uh* cannot be considered a speech error because speakers have – and sometimes clearly show – control over its use (which is not to say that they are always consciously aware of all minor choices in speaking).

Fifthly, *uh* serves communicative purposes. It can be used as a floor-holding device, but this is certainly not the only possibility. Expressing the fact that one is hesitating is informative, sometimes even important. Consider the following example. If John asks Mary if he can borrow her car, the direct response *No!* is quite blunt. The answer *uh...no* sounds differently. Here, the hesitation particle indicates, by pragmatic implicatures, that she is at least considering his request for a moment.

To conclude, there is strong evidence that *uh* is a linguistic signal.

A comparison with interjections

If *uh* is a word, does it classify as an interjection? This question has been answered positively by e.g. James (1972), Clark & Fox Tree (2002), and myself. However, O'Connell & Kowal (2005) criticize this view (notice that they do not contest the word status of *uh*; neither do they provide an alternative). Let me review some arguments for considering *uh* an interjection, and briefly address the objections made.

Interjections can stand alone like holophrases, but also when they are integrated in a sentence, they have zero valency: they do not select and are not selected by other lexical items. Furthermore, they do not restrict the meaning of other constituents in the sentence, and vice versa. Related to this is the fact that they do not show any inflection. (See also Van den Toorn 1960, Droste 1961, De Groot 1963, Brummel 1978.) *Uh* is no different in these respects. Finally, it is worth mentioning that interjections are usually monosyllabic (apart from instances of reduplication). *Uh* fits this pattern.

As far as I can see, prototypical expressive interjections such as *oh* and *ouch* relate to the utterance time. (More generally, Wilkins 1992 argues that interjections are complex deictics. See also O'Connell, Kowal & Ageneau 2005, who state that an interjection expresses emotion at the moment it is experienced.) For instance, if someone says *Ouch!*, he or she is most probably feeling (or still feeling) pain at that very moment (pain, of course, is durative, and the peak intensity might be right before the utterance – but that does not seem essential). Similarly, *uh* is a real-time expression of hesitation.

Generally, interjections are attitudinal and potentially relational with respect to the hearer or the conversation. There are possible distinctions between expressive, conative and phatic functions (compare *brr*, *shush*, and *hmhm*), but these are not

necessarily mutually exclusive; see Dingemanse (to appear a) for some discussion and references. In any case, the meaning can be periphrastically described in terms of usage, unlike what is the case for regular words, which have an inherent sense (a Fregean intensional Sinn). For instance, *ouch* can be roughly defined as “interjection used to express pain”; it does not mean “pain” or “to feel pain”. Similarly, *uh* can be described as “used to express hesitation”, but not as “hesitation” or “to hesitate”. It seems to me that there is a similarity with indexicals. According to Kaplan (1977), certain expressions are ‘directly referential’; these do not have a regular Sinn, but they do have a ‘character’. For instance, the deictic term *I* does not literally mean “(the) speaker”, but its character is ‘a term that indicates the speaker in a given situation’. I will come back to the characterization of interjections below.

Interjections, like other instances of true parenthesis, are speaker-oriented, not subject-oriented. Thus, even if they surface in a subordinate clause, they relate to attitudes of the speaker and not to the subject of the main clause. Consider (1), for instance:

- (1) Mary claimed that John, our neighbor, is, uh, – damn, what was the word again – an ornithologist.

For all we know, Mary once claimed that John is an ornithologist. The secondary proposition implied by the apposition *our neighbor*, namely “John is our neighbor”, must be attributed to the speaker. Also, the curse and the expressed word-finding problem (*damn, what was the word again*) are the speaker’s, not Mary’s. And similarly, the hesitation expressed by *uh* is hesitation by the speaker, not by the subject Mary (in her original utterance).

Thus, there are clear qualitative arguments for classifying *uh* as an interjection. Now let me briefly dissect O’Connell & Kowal’s (2005) counter-arguments, which are directed specifically against Clark & Fox Tree’s (2002) proposal.

Firstly, O’Connell & Kowal note that Clark & Fox Tree cite James (1972) in that “interjections are used for commenting on a speaker’s on-going performance”. Since O’Connell & Kowal argue that *uh* does not reliably signal delay (but see below), it is unclear which comment *uh* would make on a speaker’s (objective) performance, and hence there is no foundation for considering *uh* an interjection. However, O’Connell & Kowal do not adhere to James’s characterization of interjections themselves. Prototypical interjections such as *oh!* are used to express emotions or attitudes. Furthermore, *uh* is described as being part of several hesitation phenomena. And hesitation, I would say, is a psychological state of mind that fits this pattern seamlessly (see also further below). Thus, this objection is no longer valid.

Secondly, O’Connell & Kowal note that *uh* and *um* are generally in accordance with the phonological-phonotactic rules of the language in which they occur, whereas interjections are not necessarily. However, notice that many interjections *are* regular syllables, so not being a regular syllable cannot be a condition for interjectionhood. Therefore, the phonological shape of *uh* is no objection to its classification as an interjection.

Thirdly, O'Connell, Kowal & Ageneau (2005) found that 21% of the interjections in their small corpus served to introduce citations, whereas none of the hesitation markers did. Again, I do not see what can possibly be concluded from this. If *all* other interjections can directly precede citations but *uh* cannot, then there might be an argument. This is not the case.

Fourthly, O'Connell & Kowal report frequency differences between the occurrences of interjections and *uh* with respect to possible surrounding pauses. There are four possibilities: i) no pauses, ii) only a pause before, iii) only a pause after, iv) pauses before and after. For interjections and *uh* respectively, the following rates are obtained: i) 45% – 31%, ii) 22% – 45%, iii) 14% – 13%, iv) 19% – 11% (see O'Connell, Kowal & Ageneau 2005:161 and O'Connell & Kowal 2005:567). According to O'Connell & Kowal, these data suggest that *uh* is not an interjection. But this is an incorrect inference. The percentages show that *uh* behaves a bit different (not even that much) from the *mean* of all interjections in the corpus. They do not show that *uh* behaves unlike any individual interjection. The only valid conclusion that can be drawn from these data is that interjections as a class can be pronounced with and without pauses before and after, and so can hesitation particles.

All in all, the best that can be concluded from O'Connell & Kowal's (2002) argument is that *uh* does not statistically behave as a prototypical run-of-the-mill interjection in all respects. From this it does not logically follow that *uh* is not an interjection; and the strong arguments in favor of classifying *uh* as an interjection still stand.

Why do we use 'uh' and what does it mean?

Clark & Fox Tree (2002:79) distinguish between *uh* and *um*, and define the basic meaning of these interjections as "Used to announce the initiation, at *t*('uh/um'), of what is expected to be a minor/major delay in speaking". However, according to their own data only roughly 30% of *uh* and 60% of *um* is followed by a (short) pause. So it seems that the announcement of delay cannot be a defining property of *uh/um*, contrary to what Clark & Fox Tree claim. The same critique has been expressed by O'Connell & Kowal (2005), who measure even lower percentages in their own corpus, namely about 20% and 40% for pauses after *uh* and *um*, respectively. Furthermore, they show that even though the *mean* delay measured for *uh* and *um* differs significantly, the *range* overlaps at least 85%, which implies that the choice between *uh* and *um* is not a reliable predictor of the duration of a delay (minor or major). What is also strange is that about half of the fillers are preceded by a (short) pause. If so, it seems odd to define *uh* as an item *announcing the initiation* of a delay. Rather, then, one would like to say that *uh* expresses the *occurrence* of a delay. Of course, the hesitation particle itself can also be understood to be part of the delay; in that case, the presence of delay is true by definition. Still, this does not prove that announcing delay is why *uh* is there, since

delay may be an epiphenomenon. Let me make an absurd comparison. Suppose we do not know what the meaning of the word *hirquiticke* is. We hypothesize (incorrectly) that it indicates a short pause in meaningful speech. We then measure instances of *hirquiticke*, and find out that its pronunciation, including possible short silences before and after, takes about 0.5 seconds on average, which is a significant interval. Quod erat demonstrandum? – only, it is a self-fulfilling prophecy. In short, even apart from the question if the statistics presented is convincing, it seems to me that the meaning and function of *uh* can only be determined qualitatively.

Uh is usually defined as expressing hesitation (in the broad sense of the word), which seems correct to me. Hesitation obviously implies delay, but it is more than that. From a functional perspective, verbally expressing hesitation is a choice that may serve a range of pragmatic purposes. These can be construed as conversational implicatures in the sense of Grice (1975). Descriptions of such implicatures are, for example, “Bear with me”, “Note that I am thinking”, “Pay attention to what comes next”, “Help me out”, “Ignore what I just said – correction follows”, and so on. This view is in line with O’Connell & Kowal’s (2005) general argument that hesitation phenomena are deliberately employed rhetorically. It is worth noting that *uh* can be used both to hold and to cede the floor. Therefore, I agree with Clark & Fox Tree (2002) that these apparently contradictory functions must be viewed as implicatures and cannot constitute the basic meaning of *uh*.

That leaves us with a still unanswered question: what is this basic meaning? We have already established that it is not *delay* in any objective sense. Hesitation is subjective in that it expresses a state of mind. It is a complex psychological concept, sometimes described as “Hesitation happens when you feel uncertainty or doubt”. Wikipedia asserts that it is “the psychological process of pausing in the course of making a decision or taking an action, typically due to uncertainty as to the best course of action.” If so, it is not a complex emotion, feeling or attitude in an immediate sense, but rather a possible psychological result of such things in a specific way. When related to speech, temporarily pausing the intended speech signal for any of the reasons mentioned counts as hesitation, it seems to me, if during the pause there is an activity of thinking about how to proceed. And when hesitation is linguistically marked by means of a particle like *uh*, the meaning of this marker directly reflects that complex state of mind.

In what follows, I will ignore the cognitive-psychological question *why* speakers hesitate and for which reasons they may decide to express it (one straightforward possibility is that a speech production problem occurs for whatever psychological reason, e.g. an urge to find the exactly right wording considering the specific situation, which is then expressed by saying *uh* in order to buy time). Instead, I will focus on the issue of *how* speakers can link a word to a state of mind from a theoretical linguistic point of view. In other words, what is happening when one verbally expresses hesitation? I will argue that this involves a special kind of quotation. In order to be able to do so, I first have to discuss some independent characteristics of quotation. This is the subject of the next section.

3. Intermezzo: Quotations as demonstrations

Direct and indirect speech are two ways of referring to an earlier occasion involving language. This is illustrated in (2), pronounced by an unidentified speaker X. Supposing there are two speech events (one by John and one by X) that are one day and some distance apart, the two utterances in (2a-b) could be semantically equivalent (at least in terms of their truth values, or *Bedeutung* in the sense of Frege 1892).

- (2) a. John said, "I will meet Noam Chomsky here this afternoon." (direct speech)
b. John said that he would meet Noam Chomsky there yesterday afternoon.
(indirect speech)

The perspective of the speaker X with respect to the reported clause is different in (2a) and (2b). This affects all elements that have a deictic component (spatial, temporal, or directional). In (2a/b), the pronoun *I* corresponds to *he*, the tensed verb *will* to *would*, the location *here* to *there*, and the temporal phrase *this afternoon* to *yesterday afternoon*.

In quoting, the speaker assumes the point of view of the subject of the reporting verb at the time and place of the original utterance, which might suggest that a quote is a verbatim rendering of an earlier formulation. Indeed, this is a major claim of semantic approaches to quotation (see for instance Davidson 1984 and Cappelen & Lepore 1997/1999/2003). However, it is contested by more pragmatically oriented theories (Clark & Gerrig 1990, Saka 1998/1999, Recanati 2001). For an overview of the literature, I refer to De Brabanter (2003) and Cappelen (2005). Below, I will indicate why I think a version of the pragmatic approach is on the right track. It should be noted, however, that what is not directly explained by a pragmatic theory are the syntactic and semantic opacity effects of quotations. For instance, *wh*-movement from a quotation is impossible, embedded quoted clauses are main clauses, etc.; see De Vries (2006, 2008) for details. Such effects are clearly the result of a recursive syntactic derivation: a potentially complex expression (here, a quoted clause) can be used as a 'word' in a larger syntactic environment (see also Zwart 2011 for related discussion on layering). Here, I will concentrate on the function of quotation.

Clark & Gerrig (1990) analyze quotations as demonstrations. In citing, it is demonstrated what was said or written, and, crucially, how. If only the contents were of interest, indirect speech would suffice. But this is not the case. The decision to quote is made for rhetorical purposes. It follows that the form is important. Thus, a demonstration is a 'selective depiction' that does not simply inform the listener about the original event, but also enables him or her to experience relevant aspects of it.

This analysis implies that the form of a quotation approximates the form of a previous utterance, but does not necessarily equal it. After all, it may depend on the situation which aspects of the previous utterance are relevant for the present communicative purposes. Let us dwell on this for a moment. With the possible exception of scientific and juridical quoting, quotations are almost never exactly the same as the original utterance in natural language data. This may be regarded

irrelevant for linguistic theorizing if it is only a performance effect (that is, the consequence of a limited memory capacity or simply sloppiness). However, there are clear indications that it is not. The crucial question is what *the same* means in this respect. It is more than just the same meaning. Is it the same words? The same intonation? The same accent, phonetic characteristics, speech rate, hesitations, speech defects, timbre, emotions, nonverbal communication, background noise? Or, for written texts, the same notation, spelling, letters, symbols, handwriting, font, font size, color, contrast, layout, markings, or even coffee stains? This list – however exaggerated it may seem – shows that it is not a priori clear how similarity should be defined in this context. In fact, it can be argued that it must not be fixed. The reason is that the situation determines which formal aspects of an utterance are relevant; that is, in each particular case it is pragmatically decided which form features are of interest. For instance, if a written poem is quoted, it is essential that end-of-line markings are included. Furthermore, it is no coincidence that in oral quotation the diction and/or accent of the original speaker are often imitated. These characteristics can be essential parts of direct speech. Put differently, why else if it was not for these formal traits would one cite rather than paraphrase?

The compelling presence of form features (of whatever nature) that can neither be traced back to the propositional meaning composition nor to the abstract word string is clear-cut evidence for the demonstration theory of quotation. It should also be noted that a quote may be enriched with (subjective) information by the speaker. A demonstration is not a play in the narrow sense of the word, and the speaker is not a temporary ventriloquist of the quotee, just taking over the essentials of the relevant utterance. Although the deictic perspective is prescribed, there is room for evaluative elements and annotations. For instance, there is the possibility of ironizing by piling on the quotee's accent or particular choice of words (again, this may be one of the *raisons d'être* of quotation). Furthermore, additions, substitutions, and hesitations turn out to be quite frequent in natural language data (see Redeker 1991, Wade & Clark 1993).

Quoting non-linguistic matters

So far, I have described a quotation as a demonstration of a previous utterance. Interestingly, the existence of an actual previous utterance is not a requirement. It is clear that forms of autonymy ('pure quotation' as in '*Dog*' has three letters) can also be regarded as demonstrations. In what follows, I will briefly show that a quotation can in fact be a linguistic or quasi-linguistic demonstration of *anything*, be it a potential utterance, a thought, a sound, an event, or even an emotion or state of mind. To be sure, from the idea that quotations are demonstrations, it does not logically follow that every demonstration is a quotation (and obviously there are nonlinguistic demonstrations), but we can make a plausible case that many linguistic demonstrations are in fact quotations of some kind.

A common type of quotation that is slightly different from the canonical type illustrated in (2a) is translation. The English quote in (3) does relate to a previous utterance, but of course Caesar's original wording was in Latin.

(3) Caesar said, “I came, I saw, I conquered.”

The quotations in (4) are imitations of sounds that are themselves not utterances of human language:

- (4) a. “Cock-a-doodle-doo,” said the rooster to the crow.
b. “Swish swash swish,” said the wind.

Another possibility is illustrated by the quotes in (5), which are formulations of previously unspoken thoughts:

- (5) a. And then I thought, “John, pull yourself together.”
b. When she asked me to come, I thought “Hell, no!” but I didn’t say a thing.

A variant of this is anthropomorphism, where a quotation is attributed to a non-human entity:

- (6) a. The telephone was whining, “Pick me up. Now! Now! Now!”
b. “Open me!” it seemed that the purple envelope shouted.

The quotations in (4) through (6), although they do not relate to a previous linguistic utterance, are still concrete in the sense that they relate to an actual situation. However, even this is not a prerequisite. Quotation of a type instead of a token is also possible. The examples in (7) show that *potential* or generic utterances can be quoted:

- (7) a. If you dare to say “I quit,” I will never talk to you again.
b. It is considered impolite to say “I and you” or “me and him”.
c. “Go to hell!” means that someone is angry with you.
d. The play is called “Let’s kill the bosses!”

In conclusion, I reviewed the idea that quotations are demonstrations, and I showed that a quotation does not necessarily relate to a previous linguistic utterance. In the next section, I argue that the combination of a number of non-canonical properties leads to surprising further possibilities; this will shed new light on interjections and the like, including the hesitation marker *uh*.

4. Interjections and ideophones as quotations

Section 2 showed that *uh* behaves as a word, and also that it functions as an interjection. Now let us see what interjections have to do with quotation. First, consider the example in (8), where *crack!* is an onomatopoeic interjection, sometimes called an ideophone:

(8) John fell – crack! – through the ice.

Whether ideophones are an independent word class does not concern us here (see Dingemanse to appear for relevant discussion). Syntactically, an integrated interjection (or ideophone) as in (8) functions as a short form of parenthesis. It can also be used as a stand-alone expression. What is interesting for our purposes here is that *crack* in (8) is clearly a linguistic demonstration of how it sounded when John cracked through the ice. As in (4) above, the sound is represented by a quasi-word. Therefore, it seems reasonable to consider the expression a particular kind of quotation: the onomatopoeia is a cited ‘name’ for a particular sound by demonstrating it.

In general, it seems that a productive way of incorporating extra-linguistic elements in a sentence is by quoting them, and various kinds of interjections fit this pattern. Often, there is a language-dependent conventionalization to some degree, but this does not seem to be essential because the process is productive and recognizable: creative sound imitations can be produced and linguistically used as we speak. Needless to say, there are also other verbal means to incorporate extra-linguistic information in a sentence; for instance, phonological stress or lengthening can give rise to connotations about importance.

Not only sounds can be used as interjections. *Zoofff* in (9) is a demonstration of fast motion and how it sounds. In (10), *whoops* and *ups-a-daisy* suggest sudden motion and assisted motion, respectively; there is no relevant sound involved.

(9) Zidane shot the ball – zoofff – past the goalkeeper.

(10) a. The cat jumped – whoops – onto the counter.

b. And ups-a-daisy, there you go.

It can be concluded that not only sounds but more generally certain aspects of events can be demonstrated and quoted by means of (quasi-)linguistic, usually conventionalized expressions. Such expressions are often onomatopoeic or suggestive and iconic in other ways. Interestingly, there are relevant differences between individual languages. For instance, the sound of a barking dog is rendered as *bow-wow* in English, *meong meong* in Korean, and *waf waf* in Dutch.

Various demonstrations discussed so far concerned affairs that are spatio-temporally dissociated from the speaker (that is, which originate outside of the speaker, and which occur prior to the speech time). This, however, is by no means a prerequisite for quotation. The answer is clearly negative if we look at the spatial and temporal components separately. First, one may quote oneself, as is shown in (11):

(11) Yesterday I said, “I will quote this sentence tomorrow.”

Second, one may linguistically demonstrate something which is occurring simultaneously (or practically simultaneously). It is easy to imagine real-time reporting of or commenting on some event, enlivened by interjections of the type in (9) and (10). In (10b), for instance, it is possible that the expression *ups-a-daisy* accompanies a brief

but at that instance ongoing action of lifting a child. Another example is (12), where a radio reporter is covering a football match in the following way:

(12) ... Zidane shoots ... and bang! the ball hits the post...

Here, *bang!* is for all practical purposes a relevant live demonstration (at least in the perception of the listeners). Thus, there need not be a temporal dissociation between the quote and what is being demonstrated. This is strengthened by the fact that there can be demonstrations of mere thoughts or ideas that are not concretely part of the conversation or situation, as was illustrated in the previous section.

Quoting emotions and other states of the mind

Let us take stock. A canonical quotation is a linguistic demonstration of a previous utterance by someone else, introduced by a reporting verb. However, we have established that a quotation can be non-canonical in a number of ways:

A linguistic demonstration may concern non-linguistic matters.

A demonstration can be simultaneous with the original event/antecedent.

Speakers may quote themselves.

A quotation can be syntactically constructed as a (parenthetical) interjection.

It would be interesting to see if all these non-canonical characteristics can be combined. In particular, is it possible to quote oneself simultaneously? Indeed it is – however counterintuitive this may seem at first sight. Since humans have only one speech organ, it can only be the case if what is being demonstrated linguistically is itself of a non-linguistic nature. Consider (13):

(13) Today, we are celebrating the, uh, fifteenth anniversary of the volleyball club.

What is happening at the point where the marker *uh* is inserted? The speaker is briefly hesitating; hence, the stream of words temporarily stops. There could have been just a silence, but that might have the disadvantage that the audience gives up listening. Therefore, we might guess, the speaker decides to make the hesitation public. As we have discussed, hesitation is a particular state of mind. Of course, it can be described by literally saying “I am hesitating”, but usually that is a bit cumbersome and puts too much weight on it. There is, however, another possibility, namely to directly demonstrate it by means of the word *uh*. The conventionalized particle *uh* expresses hesitation in a more or less iconic way. Thus, I suppose that it functions as a quotation combining several non-canonical properties described above: *uh* is constructed as an interjection; it is a demonstration of a non-linguistic matter, namely a state of mind; this affair is occurring simultaneously with the linguistic demonstration of it; and finally, the relevant state of mind is the speaker’s – hence, he or she is in fact quoting himself or herself.

Uh is not the only expressive (and/or conative and/or phatic) interjection that functions as a demonstration. Consider the example in (14).

(14) Shh, the movie has already started.

The sound *shh* is a conventionalized expression, and therefore a (quasi-)word. (In fact, the derivative *hush* can even be used as a regular verb in English.) It is a demonstration of the speaker's wish that others be quiet. Consequently, it functions as a fully-fledged speech act. Other examples are listed in (15), where the relevant interjections are italicized. Notice, by the way, that interjections – despite the name – are often sentence-initial or sentence-final, like other parentheses; they can also be used in isolation.

- (15) a. *Ouch*, my toe. [pain]
b. *Ugh/yikes*, what a filthy habit. [disgust]
c. *Phew*, that was close. [relief]
d. *Wow*, that's what I call an adventure. [surprise]
e. *Grr*, I forgot my purse. [irritation, anger]
f. Belgian waffles are *oh* so tasty. [ecstasy]
g. That's a good one, *ha ha*. [joy, irony]
h. *Huh*, are you still here? [amazement]
i. *Hmhm*, that is true. [confirmation]
j. *Aha*, now I get it. [jubilant recognition]
k. It's freezing in here, *brr*. [cold]

In each case the speaker demonstrates a feeling, emotion, attitude or other mental state by means of a more or less conventionalized expression. Thus, we can analyze these interjections (possibly parenthetically constructed) as quasi-linguistic demonstrations of sounds, emotions, etc. Therefore, they can be regarded as quotations of a non-canonical type.

To be clear, I do not claim that every interjection is necessarily a quotation of this kind. For instance, it seems much less likely that expressions like *yes* or *damn* can be regarded as demonstrations. Despite some similarities in use and their holophrastic character, such word forms are far from iconic or universal.

5. Conclusion

The nature of the hesitation particle *uh*, a very frequent 'filler', has been subject to debate. In this paper, I proposed a novel view on the matter, thereby integrating and extending ideas put forward in the literature. First, I argued that *uh* is not merely a symptom of a problem in speaking causing delay, but it must be considered a conventionalized linguistic signal with a supra-individual character – hence a word. The behavior of *uh* can be subsumed under that of a larger class of interjections, and its

meaning is surprisingly complex. Second, I showed that the analysis of quotations as linguistic demonstrations can be naturally extended to the possibility of quoting non-linguistic matters such as sounds, other aspects of events, and even emotions and other states of the mind. Combining these ideas, it follows that the hesitation marker *uh* as well as other expressive interjections and ideophones can be considered as non-canonical quotations. By means of verbal demonstration, *uh* directly and more or less iconically expresses the subjective complex state of mind we call hesitation. In a way, this makes such particles complex deictic expressions, which are believed to be directly referential, and hence different from normal words that have a Fregean sense. Using the word *uh* comes with an automatic implication of delay but also with all sorts of pragmatic conversational implicatures, which serve a higher communicative purpose that bears on the reason why it is being used. Thus, depending on the situation, *uh* may serve not only as a floor-holding device, it could also indicate that the hearer is requested for help, that a correction is to follow, that it is to be noted that the speaker is thinking, that something is important, and so on.

References

- Bortfeld, Heather et al. 2001. Disfluency rates in conversation: Effects of age, relationship, topic, role, and gender. *Language & Speech* 44, 123-147.
- Brummel, Gerard. 1978. Enkele opmerkingen over interjecties. In *Proeven van Neerlandistiek. Aangeboden aan Prof.dr. Albert Sassen*, eds. Arrie van Berkel et al., 155-175. Groningen: Nederlands Instituut.
- Cappelen, Herman. 2005. Quotation. *Stanford encyclopedia of philosophy*. <<http://plato.stanford.edu/entries/quotation>>
- Cappelen, Herman & Ernie Lepore. 1997. Varieties of quotation. *Mind* 106, 429-450.
- Cappelen, Herman & Ernie Lepore. 1999. Using, mentioning and quoting: a reply to Saka. *Mind* 108, 741-750.
- Cappelen, Herman & Ernie Lepore. 2003. Varieties of quotation revisited. *Belgian Journal of Linguistics* 17, 51-75.
- Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, Noam. 2005. Three factors in language design. *Linguistic Inquiry* 36(1), 1-22.
- Clark, Herbert. 2006. Pragmatics of language performance. In *The Handbook of Pragmatics*, eds. Laurence Horn & Gregory Ward, 365-382. Wiley Online Library.
- Clark, Herbert & Jean Fox Tree. 2002. Using *uh* and *um* in spontaneous speaking. *Cognition* 84, 73-111.
- Clark, Herbert & Richard Gerrig. 1990. Quotations as demonstrations. *Language* 66, 764-805.

- De Brabanter, Philippe. 2003. *Making sense of mention, quotation, and autonymy: A semantic and pragmatic survey of metalinguistic discourse*. PhD Diss. Université Libre de Bruxelles.
- Dingemanse, Mark. To appear a. Interjections. In *The Oxford Handbook of Word Classes*, ed. Eva van Lier. Oxford University Press.
- Dingemanse, Mark. To appear b. Ideophones. In *The Oxford Handbook of Word Classes*, ed. Eva van Lier. Oxford University Press.
- Dingemanse, Mark, Francisco Torreira & Nick Enfield. 2013. Is “Huh?” a universal word? Conversational infrastructure and the convergent evolution of linguistic items. *PLOS ONE*, 8(11).
- Droste, Flip. 1961. Het stiefkind onder de woordsoorten: de interjectie. In *Levende Talen*, ed. Johannes van der Schaar, 495-511. Groningen: Wolters.
- Frege, Gottlob. 1892. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100: 25-50
- Gilbers, Dicky & De Vries, Mark. 2021. Prosodic and syntactic asymmetries in the language system. Manuscript, University of Groningen (under revision, 2022).
- Ginzburg, Jonathan, Raquel Fernández & David Schlangen. 2014. Disfluencies as intra-utterance dialogue moves. *Semantics and Pragmatics* 7(9).
- Grice, Paul. 1975. Logic and conversation. In *Syntax and Semantics, Volume 3: Speech Acts*, eds. Peter Cole & Jerry Morgan, 43-58. New York: Academic Press.
- de Groot, Willem. 1963. De interjectie. In *Studies op het gebied van het hedendaags Nederlands*, ed. Willem de Groot & Henk Schultink, 13-22. The Hague: Mouton.
- Jackendoff, Ray. 2009. Parallels and nonparallels between language and music. *Music Perception* 26(3), 195-204.
- James, Deborah. 1972. Some aspects of the syntax and semantics of interjections. *Papers from the eighth regional meeting of the Chicago Linguistic Society*, 162-172. Chicago, IL: Chicago Linguistic Institute.
- de Jong, Eveline (ed.) 1979. *Spreektaal. Woordfrequenties in gesproken Nederlands*. Utrecht: Bohn, Scheltema & Holkema.
- Kaplan, David. 1977. Demonstratives – An essay on the semantics, logic, metaphysics, and epistemology of demonstratives and other indexicals”. In *Themes From Kaplan*, eds. Joseph Almog, John Perry & Howard Wettstein, 481-563. Oxford University Press, 1989.
- de Leeuw, Esther. 2007. Hesitation markers in English, German, and Dutch. *Journal of Germanic Linguistics*, 19(2), 85-114.
- Levelt, Willem. 1983. Monitoring and self-repair in speech. *Cognition* 14, 41-104.
- Levelt, Willem. 1989. *Speaking*. Cambridge, MA: MIT Press.
- O’Connell, Daniel & Sabine Kowal. 2005. *Uh* and *um* revisited: Are they interjections for signaling delay? *Journal of Psycholinguistic Research* 34, 555-576.
- O’Connell, Daniel, Sabine Kowal & Carie Ageneau. 2005. Interjections in interviews. *Journal of Psycholinguistic Research* 34, 153-171.
- Oostdijk, Nelleke. 2000. Building a corpus of spoken Dutch. In *Computational Linguistics in the Netherlands 1999. Selected Papers from the Tenth CLIN*

- Meeting*, ed. Paola Monachesi, 147-157. Utrecht: Utrecht Institute of Linguistics (OTS).
- Recanati, François. 2001. Open quotation. *Mind* 110, 637-687.
- Redeker, Gisela. 1991. Quotation in discourse. *Artikelen van de eerste Sociolinguïstische Conferentie*, 341-355.
- Saka, Paul. 1998. Quotation and the use-mention distinction. *Mind* 107, 113-135.
- Saka, Paul. 1999. Quotation: a reply to Cappelen and Lepore. *Mind* 108, 751-754.
- Schreuder, Maartje, Laura van Eerten & Dicky Gilbers. 2006. Music as a method of identifying emotional speech. In *Proceedings of the workshop on Corpora for research on Emotion and Affect*, Genua, Italy 2006, eds. Laurence Devillers & Jean-Claude Martin, 55-59.
- van den Toorn, Maarten. 1960. De interjectie als woordsoort. *De Nieuwe Taalgids* 53, 260-264.
- de Vries, Mark. 2006. Reported direct speech in Dutch. *Linguistics in the Netherlands* 23, 212-223.
- de Vries, Mark. 2008. The representation of language within language: a syntactico-pragmatic typology of direct speech. *Studia Linguistica* 62, 39-77.
- Wade, Elizabeth & Herbert Clark. 1993. Reproduction and demonstration in quotations. *Journal of Memory and Language* 32, 805-819.
- Wieling, Martijn. 2014. Um and Uh in Dutch. *Language Log*, Sep. 16, 2014.
- Wieling, Martijn, et al. 2016. Variation and change in the use of hesitation markers in Germanic languages. *Language Dynamics and Change* 6(2), 199-234.
- Wilkins, David. 1992. Interjections as deictics. *Journal of Pragmatics* 18, 119-158.
- Zwart, Jan-Wouter. 2011. Recursion in language: a layered-derivation approach. *Biolinguistics* 5, 43-56.

Jack Hoeksema

1. Ter inleiding

Wat vinden wij Nederlanders nu eigenlijk bij uitstek mooi? Het zal u wellicht verbazen: het weer. Althans, afgaande op de gegevens van het Webcorpus dat u via PaQu kunt bevragen, zie <https://paqu.let.rug.nl:8068/> en het Lassy Groot-corpus (een corpus van krantenteksten). Je kunt daar zoeken op zelfstandige naamwoorden met de attributieve bepaling *mooie*. Het resultaat (ik geef alleen de top-10):

Tabel 1: *mooi(e) + N*

Webcorpus	Lassy Groot
118× weer	1511× weer
75× dingen	542× dingen
69× dag	493× voorbeeld
68× moment	457× momenten
44× woorden	415× plekjes
42× foto	385× herinneringen
37× momenten	373× voetbal
36× club	363× moment
34× kans	352× plaats
32× vrouw	318× vrouw

Kijken we naar de tegenpool van *mooi*, te weten *lelijk*, dan vallen een paar dingen op. Ook nu geef ik een top-10. Eigenlijk zouden de aantallen genormaliseerd moeten worden door ze te delen door de algemene frequentie van de betrokken zelfstandige naamwoorden, maar deze nadere verfijning laat ik gemakshalve achterwege.

Tabel 2: *lelijk(e) + N*

Webcorpus	Lassy Groot
7× val	133× huis
6× vrouw	128× eendje
4× dingen	74× dingen
4× gebouwen	64× streep
4× groenten	41× woord
4× hond	27× mensen
4× man	25× gebouw
4× plekken	25× val
3× eend	20× plekken
3× eendje	17× gebouwen

Het eerste dat zou moeten opvallen bij *lelijk* is de lage frequentie. Het meest gebruikte zelfstandige naamwoord komt maar 7 respectievelijk 133 keer voor. Bij *mooi* zijn de aantallen steeds meer dan 10x zo hoog. En het corpus is niet klein: er zitten, opnieuw volgens PaQu (ik heb het niet nageteld) 8.794.157 zelfstandige naamwoorden in. Dit is een mooi voorbeeld van het Polyanna-effect (Boucher & Osgood 1969, Matlin & Stang 1978, Matlin 2019), dat ook wel bekend staat als 'positivity bias', en effect heeft op geheugen, maar ook op taalgebruik: we gebruiken vaker een positieve term dan zijn negatieve tegenhanger. De naam is afkomstig van een boek, in 1960 verfilmd door Disney, over een meisje, Polyanna, dat overal het goede en positieve in wil zien en in alles iets zoekt om blij over te zijn. Uiteindelijk blijkt dan iedereen daarvan op te knappen.

Het tweede dat opvalt, is een bijzonder gebruik dat opduikt bij de combinatie *lelijke val*. Een lelijke val is niet zozeer een val die vanuit esthetisch oogpunt onder de maat is, maar een val met vervelende gevolgen: pijn, of zelfs een verwonding. In dit gebruik is *lelijk* niet een tegenpool van *mooi*. Dit *lelijk* ken ik nog van vroeger, als mijn moeder me (natuurlijk een doodenkele keer) een 'lelijke deugniet' noemde. Ik vroeg me toen al af waarom deugnieten altijd lelijk moesten zijn. Mocht u zich dat ook afvragen, dan kan een blik in het Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT) opheldering geven. *Lelijk* is namelijk afkomstig van *ledelijk*, zelf een afleiding van *leed*. Als eerste betekenissen geeft het WNT: 'treurig, naar, akelig.' Ik was dus een akelige deugniet, en dat kan wel kloppen. Daarnaast betekent het ook *hinderlijk*, *ongunstig*, zoals bij een *lelijke hoest* of een *lelijke val*. Verder ook in ethische zin: *gemeen*, *laag*, *zondig*, *schandelijk*. Het WNT geeft onder andere als voorbeeld:

Omtrent ten 8 ueren geschiede alhier een leelijcke moort door een
Mardijcker begaen aen een Maleijer, veroorsaect soo geloof wert door
jalousie

Combinaties als *lelijke hoest* zijn nog gangbaar, maar *lelijke moord* klinkt een tikje vreemd. Ook het zelfstandige naamwoord *streep* staat vrij hoog in de top-tien vanwege de vaste combinatie *lelijke streep door de rekening*. Pas bij betekenis 11 begint in het WNT de esthetische interpretatie: *een lelijk gezicht*, *een lelijke persoon*, *een lelijke koe*, *een lelijk handschrift*. Helemaal aan het eind merkt het WNT op dat *lelijk* soms ook een bijwoord van wijze en van graad is. Iemand die lelijk zingt doet dat op een wijze die esthetisch niet voldoet, terwijl iemand die zich lelijk heeft vergist een ernstige vergissing heeft begaan. Het gaat dan om de graad of mate van de vergissing, niet om de wijze waarop de vergissing is gemaakt. Het WNT merkt het volgende op:

Leelijk, dat vaak verbonden wordt met ww. die zelf reeds iets ongunstigs uitdrukken, kan, doordat men de ongunstige bet. vooral in het ww. voelt, soms verzwakken tot een bijw. van graad in den zin van: in hooge mate. Verg. de beteekenisontwikkeling van *zeer*, *erg* en vooral *mooi* (zie ald. de bet. II, 3)).

Het idee van een oorspronkelijke betekenis die ‘verzwakt’ tot een graadbetekenis wordt in de literatuur ook wel aangeduid als ‘semantic bleaching’ en blijkt bij het ontstaan van bijwoorden van graad in het algemeen een belangrijke rol te spelen (Klein 1998). Omdat dit artikel niet alleen *lelijk* tot onderwerp heeft, maar ook *mooi* (en *knap*) zullen we meteen ook de bovengenoemde betekenis II,3 van *mooi* erbij pakken. Het lijkt er inderdaad op dat de gemodificeerde elementen een ongunstige betekenis hebben. Ik citeer:

Evenals *aardig* wordt ook *mooi* een bijw. van graad, waarbij het begrip gunstig vaak geheel is verdwenen.

Des morgens ... begonstet moy op te coelen [1600].

Beslikte Swaentje word mooi grof [1715]

Het is ook met al dat kijken al mooi laat geworden [1809].

Dat de oude Heer ... mooitjes nieuwsgierig geweest is [1806].

Wij zijn mooi angstig geweest [1865].

Ik geloof, dat ons bier mooi aan 't minderen is [1865]

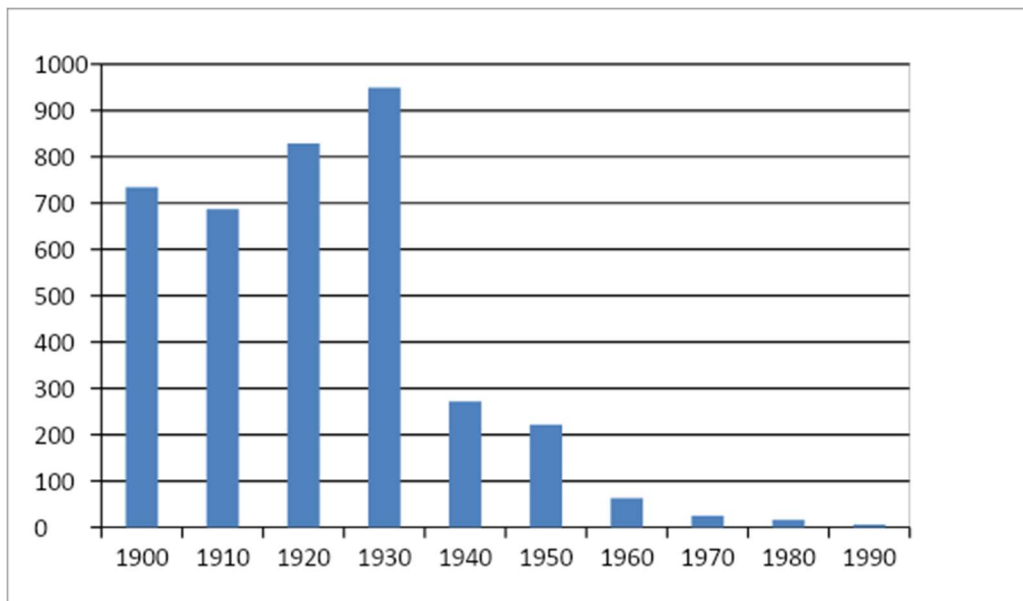
Ik (was) mooi op weg om een dronkaard te worden [1881]

Het WNT geeft ook de vindplaatsen, maar die laat ik hier achterwege omdat ze eenvoudig online te vinden zijn via de webversie van het WNT, zie <https://gtb.ivdnt.org/search/>

Misschien heeft *mooi* wel last van *knap*, dat eveneens adjectieven en werkwoorden met een negatieve bijklank modificeert en dan fungeert als een bijwoord van graad (zie Hoeksema 2022). Verder valt op dat zoals *mooi* een variant *mooitjes* heeft, er naast *knap* een enkele maal de variant *knapjes* zijn opwachting maakt. Vergelijk:

1. a. Dan moet je toch knap onnozelen. (Simon Carmiggelt, Duiven melken & Alle orgels slapen, p 114)
- b. Hij zag er knap verwaarloosd uit (Maj Sjöwall en Per Wahlöö, De politie-moordenaar, p. 82)
- c. Het begint mij knapjes te vervelen, dit gedraai van of met Zijlstra (E. du Perron, in Menno ter Braak/E. du Perron, Briefwisseling 1930-1940, deel I, p. 291)

De krantensite Delpher (die gescande kranten bevat tot en met medio jaren 1990) laat duidelijk zien dat *knapjes*, na een piek in de jaren 1930, sterk afneemt in frequentie en nu als ouderwets en amper nog gangbaar moet worden gezien (opnieuw een caveat: de aantallen zijn niet genormaliseerd, dus schommelingen in aantal en dikte van de kranten zijn niet verdisconteerd; niettemin zijn de trends robuust genoeg om er zeker van te zijn dat ze niet helemaal zullen verdwijnen na normalisatie).

Figuur 1: Neergang van *knapjes* in Delpher

Terug naar *mooi*. Gebruik van dit woord als bijwoord van graad lijkt inmiddels niet meer zo gangbaar. De reeks *werd mooi laat* vond ik maar 4 keer in Delpher, allemaal voor 1940. Kijken we wat breder, naar de reeks *mooi laat*, dan vinden we veel meer, maar dat blijkt grotendeels om iets anders te gaan, bijv. dat Johan Cruyff Ajax *mooi laat* voetballen. Overigens is er inmiddels wel een ander gebruik van *mooi* te melden, als een oordeelspartikel:

2.
 - a. Dat feest gaat mooi niet door.
 - b. Je blijft maar mooi thuis, met die hoest.
 - c. We stonden mooi voor lul.
 - d. De Groninger groep dJinn heeft zich de afgelopen anderhalf jaar verre gehouden van de “mainstream” in de ontwikkelingen van de lokale popmuziek, maar is er desalniettemin maar mooi in geslaagd een langspeelplaat uit te brengen. (Nieuwsblad van het Noorden, 1-11-1979)

Dit gebruik lijkt wel wat op dat in de voorbeelden uit het WNT, maar er zijn toch ook verschillen. Vooral een parafrase met gewone graadaanduiders lijkt in het algemeen niet mogelijk. Vergelijk de volgende varianten op 2a-b:

3.
 - a. #Het feest gaat heel erg niet door.
 - b. #Je blijft maar heel erg thuis, met die hoest.

Verder acht ik ook zinnen als de volgende mogelijk:

4. We stonden mooi een tikje voor lul.

Als *mooi* hier een versterkend bijwoord zou zijn, zou afzwakking met *een tikje* niet mogelijk moeten zijn, zoals je ook niet heel erg een tikje bang kunt zijn.

2. Semantische harmonie en disharmonie

2.1. Semantische harmonie

Sommige bijwoorden van graad hebben een positief te evalueren basisbetekenis, en laten zich alleen verbinden met woorden die eveneens een dergelijke positieve betekenis hebben. Hoeksema (2022) noemt in dit verband *fantastisch*. Een film kan *fantastisch* mooi zijn, niet *fantastisch* saai. Een maaltijd is *fantastisch* lekker, maar niet *fantastisch* onsmakelijk of *fantastisch* gewoontjes. (Vergelijkbare uitdrukkingen zijn *betoverend*, *toverachtig*, *aanbiddelijk*, *fenomenaal* en *oogverblindend*). De relatie tussen *fantastisch* en *mooi* of *fantastisch* en *lekker* kunnen we karakteriseren als een vorm van semantisch congruentie of harmonie: positief congrueert met positief. Positief en negatief moeten we hierbij opvatten als evaluatieve kwalificaties, en deze moeten niet verward worden met morfologische negatie. Vaak komen die twee noties overeen, zoals bij *vriendelijk-onvriendelijk*, waar *onvriendelijk* formeel gemarkeerd is als negatieve vorm door middel van het prefix *on-* terwijl het ook een negatieve evaluatie behelst. Maar bij een antoniemenpaar als *schuldig-onschuldig* lopen de twee noties uiteen: *schuldig* is het negatief te evalueren element, en *onschuldig* is de positieve tegenhanger, maar morfologisch gezien is het precies andersom. Bij een paar als *weigeren-accepteren* hebben we te maken met een antonymie-relatie, waarbij *weigeren* het negatieve element is en *accepteren* het positieve, zonder dat er sprake is van morfologisch gemarkeerde ontkenning. We moeten *weigeren* als negatief zien omdat het negatief-polaire uitdrukkingen mogelijk maakt in zijn complement (Hoeksema & Klein 1995), in tegenstelling tot *accepteren*, vergelijk:

5. a. Ze weigerden ook maar een vinger uit te steken.
- b. *Ze accepteerden het ook maar een vinger uit te steken.

Dit heeft te maken met het feit dat *weigeren* een neerwaarts dalende functor is (in de zin van Ladusaw 1979, Zwarts 1986, namelijk een gevolgtrekking van een algemener predicaat naar een specifiekere predicaat mogelijk makend): iemand die weigert een muziekstuk te spelen zal impliciet ook weigeren een stuk van Mozart te spelen. Andersom geldt niet dat iemand die geaccepteerd heeft een muziekstuk te spelen ook accepteert om iets van Mozart te spelen.

In evaluatieve zin zijn de twee werkwoorden geen van beiden eenduidig negatief of positief. Iets weigeren of aanvaarden kan een goede zaak zijn of een kwalijke zaak, afhankelijk van ons oordeel over wat er geweigerd, respectievelijk aanvaard wordt. We zullen bij dergelijke werkwoorden dus niet verwachten dat er sprake is van semantische harmonie à la *oogverblindend mooi* of *fantastisch lekker*. Wel zijn er bepalingen die juist selecteren op de soort van negatieve eigenschappen in logische

zin, zoals *ten enenmale* (Hof 2011), dat als absoluut bijwoord van graad momenteel uitsluitend te vinden is als bepaling bij negatieve predicaten: *iets ten enenmale weigeren, van de hand wijzen, oneens zijn*. Je kunt dus iets ten enenmale van de hand wijzen, maar niet ten enenmale accepteren. Enigszins vergelijkbaar met *ten enenmale* zijn de eveneens absolute bijwoorden *glad* (*je zit er glad naast, ik was het glad vergeten, dat was glad verkeerd*) en *faliekant* (*het is faliekant mislukt, we zijn faliekant tegen*).

Laten we nu eens kijken waar semantische harmonie bij *betoverend* op neer komt, aan de hand van een klein sample van 25 voorkomens:

Tabel 3: combinaties met *betoverend*

Adjectief	N	score
mooi	16	6,13
schoon	3	5,50
lief	2	6,25
charmant	1	6,02
elegant	1	-
fraai	1	5,41
knap	1	5,97
Totaal	25	100

Het gaat steeds om esthetische oordelen, van uiterlijk, maar ook van muziek, landschappen e.d., met een positief karakter. Men zoekt tevergeefs naar *betoverend stug, betoverend onsmakelijk, betoverend afstotelijk*. *Betoverend lelijk* komt eenmalig voor in Delpher, ter aanduiding van de Italiaanse acteur/regisseur Roberto Benigni, die net zo ‘betoverend lelijk’ als Woody Allen zou zijn (De Volkskrant 3-2-1987). Hier is m.i. niet sprake van een versterkend effect, maar van een wijze-lezing: *lelijk op een manier die nochtans betoverend is*.

Niet alleen de adjectieven in Tabel 3 hebben een positieve lading, hetzelfde geldt voor het bijwoord *betoverend*. Ook als adjectief geeft het een sterk positief oordeel: *betoverende muziek* of een *betoverende film* zijn 5-sterren beoordelingen.

De adjectieven in Tabel 3 zijn op te zoeken in de dataset bij Moors et al. (2013), zie <http://crr.ugent.be/archives/878>. Daar worden scores gegeven voor *Valence*, oftewel evaluatie, op een zevenpuntsschaal, met 1 voor zeer negatieve beoordeling en 7 voor maximaal positief. De gemiddelde score per adjectief voor de combinaties met *betoverend* staat in de laatste kolom van Tabel 3. Wie meer wil weten of de standaarddeviatie per adjectief wil opzoeken kan de dataset online vinden. Helaas staat *betoverend* net als *elegant* niet in de dataset die oordelen bevat over 4300 woorden.

Het bovenstaande doet vermoeden dat er ook een vorm van harmonie is tussen inherent negatieve uitdrukkingen. En inderdaad zijn er dergelijke uitdrukkingen te vinden. Neem *hopeloos*. Je kunt hopeloos in de war zijn, maar niet een hopeloos helder moment hebben. Uit een verzameling van 204 voorkomens van adverbiaal

gebruikt *hopeloos* heb ik de meest gebruikte combinaties gelicht. Het resultaat is te vinden in Tabel 4.

Tabel 4: combinaties met *hopeloos*

ouderwets	12
falen	11
slecht	10
verouderd	8
uit de tijd	6
uit vorm	6
vastlopen	6
achterlopen	6
achter de feiten aanlopen	4
achterhaald	4
tekort schieten	4
verward	4
beroerd	3
door de mand vallen	3
in de war raken	3
in het slop raken/zitten	3
ingewikkeld	3
klem zitten	3
misgaan	3
mislukken	3
naïef	3
onderaan bungelen	3
ontoereikend	3
tekortschieten	3
uit de hand lopen	3
verdwalen	3
verknallen	3

Ook de uitdrukkingen lager op de frequentielijst zijn allemaal negatief. Een hoog frequentie combinatie is weggelaten uit de tabel: *hopeloos verliefd*. Verliefdheid lijkt een *positief* te waarderen emotie, maar wie wel eens hopeloos verliefd was, weet dat verliefdheid niet uitsluitend iets positiefs is. Het is hier weggelaten omdat *hopeloos* in deze combinatie beschouwd moet worden als een bijwoord van *wijze*, want iemand die hopeloos verliefd is kunnen we beschouwen als verliefd zonder hoop, niet per se als 'in hoge mate verliefd.'

Een *Engels* bijwoord dat zich goed hiermee laat vergelijken is *sorely*. Als we de meest gebruikelijke woorden bekijken in combinaties van *sorely* met een adjectief, dan krijgen we een lijstje dat veel weg heeft van de die in Tabel 4. De volgende tabel (Tabel

5) geeft materiaal uit COCA, het Corpus of Contemporary American English (Davies 2010, cf. <https://www.english-corpora.org/coca/>). Ook werkwoorden met de bepaling *sorely* hebben een negatieve connotatie: *you will be sorely missed, evidence was sorely lacking, we sorely need your help*. In het Nederlands en Duits hebben de cognaten van *sore*, respectievelijk *zeer* en *sehr*, zich ontwikkeld tot meer algemene bijwoorden van graad. Ze vormen daarmee een mooi voorbeeld van het al even genoemde verschijnsel van *semantic bleaching*, waarbij de lexicale betekenis plaats maakt voor een abstractere graadlezing.

Tabel 5: *Sorely + Adjective in COCA*

1	disappointed	125
2	inadequate	7
3	deficient	6
4	afraid	4
5	underrepresented	4
6	wrong	3
7	underfunded	3
8	missing	3
9	misguided	3
10	embarrassed	3
11	devoid	2
12	absent	2
13	outdated	2
14	tried	2
15	underrated	2

Andere Engelse uitdrukkingen met een distributie als *sorely* zijn *wretchedly* en tot op zekere hoogte *desperately* (al kun je ook *desperately in love* zijn, naast *desperately poor*, of *desperately fragile*). Overigens wijst Stoffel (1901: 125) erop, dat liefde gezien kan worden als een soort ziekte, getuige ook *to fall sick, to fall ill, to fall in love*. Inderdaad heeft 'vallen' vaak een negatieve connotatie en wordt het nogal eens als metafoor voor een negatieve ontwikkeling gebruikt (het hoort tot de categorie van oriëntatiemetaforen in Lakoff & Johnson 1980).

Ook het Nederlandse bijwoord *lelijk*, in zijn gebruik als bijwoord van graad, vertoont heel duidelijk semantische congruentie. Waar het dat niet doet, bijvoorbeeld in *Willem zingt lelijk* (*zingen* is niet inherent negatief) hebben we niet te maken met een gebruik als bijwoord van graad, maar als bijwoord van wijze. Voor het graadgebruik maak ik gebruik van een verzameling van 220 voorkomens, het merendeel afkomstig uit kranten, via de website Delpher.nl. Ik zal beginnen met een paar voorbeelden:

6. De hervormde zending zit financieel lelijk in de puree. (Trouw 24-11-1988)
7. Van de topploegen in de eerste divisie ging behalve FC Groningen ook Eindhoven lelijk in de fout (Nieuwsblad van het Noorden 17-9-1979)
8. Toch kunnen het gebrek aan grondige restauratiekennis samen met een te krap budget Suriname lelijk opbreken. (De Volkskrant 3-2-1993)
9. Maar wie denkt daarmee op een snelle manier geld te verdienen, zit er lelijk naast. (Dagblad van het Noorden, 21-9-2002)
10. Paul Kuipers van de PvdA schrijft dat de SP lelijk door de mand is gevallen bij het referendum (Trouw 25-6-2005)
11. Gelet op Trumps pleidooi voor het registreren en weren van moslims zouden dan veel oprechte conservatieven in de Republikeinse partij lelijk op hun neus kijken. (De Telegraaf, 12-12-2015)
12. De koning zat er lelijk mee in zijn maag (Luc Panhuysen, Oranje tegen de Zonnekoning, Amsterdam, 2016)

De gemodificeerde elementen uit de meest frequente combinaties in de collectie staan in Tabel 6:

Tabel 6: Gangbare combinaties met graadaanduidend *lelijk*

tegenvallen	14
opbreken	13
zich vergissen	11
in de steek laten	9
het laten afweten	7
in de knoei zitten	6
op zijn neus kijken	6
zich vergalopperen	5
door de mand vallen	5
huishouden	4
in de fout gaan	4
op de koffie komen	4
in de nesten zitten	3
in de weg staan	3
in het gedrang komen	3
In het nauw raken/zitten	3
in zijn maag zitten	3
koud	3
parten spelen	3
ten val komen	3
zich in de kaart laten kijken	3
zich verkijken op	3

Afgezien van *koud* zijn alle woorden of uitdrukkingen die met *lelijk* combineren werkwoorden of werkwoordelijke uitdrukkingen. Ook lager in de rangorde, bij combinaties die minder dan 3 keer voorkomen, doet zich dit beeld voor. Semantisch gezien valt op dat het voornamelijk gaat om uitdrukkingen die toestanden aanduiden die iemand overkomen, of althans niet opzettelijk door het subject van de zin zijn veroorzaakt. Het subject is dan ook meestal een *experiencer* of thema, zelden een agens. Negatief te kwalificeren werkwoorden die handelingen aanduiden als *martelen*, *bestelen*, *bedreigen*, *in gevaar brengen* e.d. lijken minder geschikt te zijn voor modificatie door *lelijk*, hoe lelijk en kwalijk dergelijke handelingen ook zijn. Hetzelfde geldt voor *honen*, *uitlachen*, *discrimineren*, *bespotten*.

Een mogelijke uitzondering is *bedriegen*. *Je hebt me lelijk bedrogen* is een acceptabele zin, en vergelijkbare gevallen zijn geattesteerd in mijn materiaal. Ook synoniemen als *bij de neus nemen* of *voor de gek houden* horen bij de uitzonderingen, getuige een voorbeeld als *je hebt me lelijk bij de neus genomen*. De status van *bedriegen* is interessant. Je zou kunnen zeggen dat het geen normaal agentief werkwoord is. Als iemand mij bedriegt, dan vereist dat (1) dat die persoon liegt, of misleidende informatie geeft (een opzettelijke handeling) en (2) dat ik dat geloof (dit heeft de liegende instantie niet in de hand). *Bedriegen* is dus, als ik dat goed zie, succesvol liegen. In ieder geval kunnen we constateren dat een negatieve connotatie voor combinaties met graderend *lelijk* een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde is.

Een uitdrukking die als bijwoord van graad nogal wat gemeen heeft met *lelijk* is *vies*. Iets minder frequent dan *lelijk*, levert het dan ook een kleinere dataset op. In mijn materiaal gaat het om 78 voorkomens (zie Tabel 7). Ze hebben allemaal een evident negatief karakter, met uitzondering van *er..bij* dat enige toelichting vergt.

Tabel 7: Combinaties met vies

tegenvallen	56
in de steek laten	5
de sigaar	3
intippelen	3
belazerd	2
de lul	2
er .. bij	2
beetnemen	1
de pineut	1
intuinen	1
op zijn neus kijken	1
zeer doen	1

Het gaat hier niet om *er..bij* als in de zin *Ik stond er lachend bij* of *Ik kan er moeilijk bij*, maar om het gebruik als in (13):

13. Als de politie er achter komt voor ik het heb aangegeven ben ik er vies bij!
(Erle Stanley Gardner, Het geheim van de twee zusjes, p. 166)

Dit gebruik van *er..bij* is om meer redenen opmerkelijk. Gewone bijwoorden van graad lijken niet combineerbaar:

14. Jullie zijn er **zeer/*erg/*enorm/*geweldig/*danig* bij.

Wel is dan weer een zin als (15) met een versterkend bijwoord *gloeiend* mogelijk:

15. Jullie zijn er gloeiend bij.

Versterkend gebruik van *gloeiend*, naast de voor de hand liggende combinatie *gloeiend heet*, betreft vooral negatieve uitdrukking: *gloeiend de pest hebben aan, misgaan, uit de hand lopen*. Maar ook: *het gloeiend eens/oneens zijn*.

In tegenstelling tot Tabel 6, die alleen de voorkomens met *lelijk* die 3x of vaker voorkomen laat zien, heb ik in Tabel 7 alles getoond. Dat de lijst met gemodificeerde elementen kleiner is hoeft niet te verbazen als *vies* minder gebruikelijk is als bijwoord van graad. Wel opmerkelijk is dat het hier gaat om één hoogfrequente combinatie, plus wat klein grut eromheen. Bij *lelijk* steekt geen enkel werkwoord of adjectief er bovenuit, zeker als we rekening zouden houden met de algemene frequentie van deze woorden. (Dat *tegenvallen* meer voorkomt dan *zich vergalopperen* in combinaties met *lelijk* behoeft dan ook geen nadere verklaring: *tegenvallen* is sowieso meer gebruikelijk.)

2.2. Semantische disharmonie

Naast harmonie lijkt disharmonie een geschikte term. Wel moet ik erop wijzen dat ik hem niet zozeer gebruik om een gebrek aan harmonie aan te duiden, maar een combinatie van ongelijksoortige onderdelen: een positief te waarderen bijwoord en een negatief te waarderen adjectief. Ik heb hierboven al eens gewezen op *knap* en *mooi* als bijwoorden van graad. Bij *knap* zijn de gemodificeerde elementen inherent negatief van aard. Nemen we eens het tweetal *waardevol-waardeloos*, dan vinden we in Delpher 114x *knap waardeloos* en 4x *knap waardevol*. Het loont om die laatste vier gevallen nog eens na te lopen. Ik geef er een, de rest is vergelijkbaar:

16. Een zeer knap, waardevol boek voor volwassenen. (Trouw, 3-1-1959)

De komma is hier cruciaal: *knap* is geen bijwoord, maar een adjectief. In mijn materiaal zitten enkele honderden voorkomens van *knap* die wél als adverbiale graadaanduiders kunnen worden beschouwd. De meest gebruikte combinaties staan in Tabel 8. Ter vergelijking heb ik ook de tien meest gebruikte combinaties erbij gezet van *goed* als bijwoord van graad. Vergelijk:

17. Ik ben dat gezever goed beu.

Tabel 8: *Knap* en *goed* als bijwoorden van graad

Met KNAP	N	Met GOED	
lastig	31	mis	30
zenuwachtig	10	fout	13
ingewikkeld	6	zat	7
tegevallen	6	beu	5
vervelen	6	nijdig	4
waardeloos	6	beroerd	4
beroerd	5	ernaast zitten	3
lang	5	waardeloos	3
lullig	4	boos	2
onrustig	4	de pest in hebben	2

Hoewel *knap* en *goed* allebei heel duidelijk met negatieve uitdrukkingen combineren, zijn er ook grote verschillen. Alleen *waardeloos* komt in beide kolommen voor. Ik moet verder melden dat ik alle modale uitdrukkingen met *goed*, zoals *goed mogelijk*, *goed denkbaar*, *goed in staat zijn* e.d. verwijderd heb, omdat ik die beschouw als een aparte categorie, met eigenschappen die uniek zijn voor modale uitdrukkingen (zie Hoeksema 2011 voor discussie). De vrij subtiele verschillen tussen *knap* en *goed* zijn tamelijk lastig te leren, zo bleek uit een onderzoek van Ten Have en Hoeksema (2015). Leerlingen van diverse klassen van een middelbare school (brugklas, Havo-4, VWO-4) kregen een forced-choice toets met steeds de keuze tussen twee bijwoorden van graad. Enkele van de zinnen waar een keuze moest worden gedaan waren:

18. Dat hebben jullie dan *knap/goed* mis.

19. Het spel van Feyenoord was *knap/goed* waardeloos

De resultaten waren als volgt: brugklassers en Havo-4 hadden een voorkeur voor *goed* in beide gevallen, zij het iets sterker bij de zin met *mis*. Alleen de leerlingen van VWO-4 lieten een voorkeur zien voor *goed* bij *mis* en voor *knap* bij *waardeloos*. Daarmee sloten hun voorkeuren beter aan bij het algemene taalgebruik dan die van de andere klassen. Nog meer problemen bleken de leerlingen te hebben met het disharmonische gebruik van *rijkkelijk*, zoals in *jullie komen daar rijkkelijk laat mee aan of de stukken dienaangaande zijn rijkkelijk vaag*. Ook hier is steeds sprake van een negatieve bijklank, maar de leerlingen maakten het onderscheid tussen *rijkkelijk laat* en **rijkkelijk op tijd* niet.

Naast *rijkkelijk*, *goed* en *knap* zijn er nog meer gevallen van semantische disharmonie aan te wijzen in het Nederlands. Ik zal ze niet allemaal opsommen, maar volsta hier met één aanvullend voorbeeld, *grandioos*. Enkele voorbeelden:

20. Dat streven is echter grandioos mislukt. (Het vrije volk, 1 juli 1955)
21. Europa mist grandioos de boot. (Nieuwsblad van het Noorden, 21-12-1983)
22. Die klootzak in Queens had hem grandioos verneukt. (Carl Hiaasen, Hardleers)
23. Wordt de faculteit niet grandioos voor het lapje gehouden? (Mare, 13-6-2002)
24. Maandag zijn de aandelenkoersen wederom wereldwijd grandioos onderuit gegaan. (De Groene Amsterdammer, 10-10-2008, 9)

Opnieuw een bonte verzameling van uitdrukkingen, ditmaal vooral werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen. Een zin als **die film is grandioos waardeloos* lijkt me niet goed mogelijk, maar *die film zuigt grandioos* moet kunnen.

2.3. De oorsprong van disharmonie: een hypothese

Bij combinaties als *grandioos de mist in gaan* lijkt het zeer waarschijnlijk dat de herkomst gezocht moet worden in ironisch taalgebruik. Het wordt dan een vorm van conventionele ironie. Dat verklaart enkele belangrijke eigenschappen. Allereerst de semantische disharmonie, omdat kenmerkend voor ironie semantische omkering is. *Grandioos de mist in gaan* is helemaal niet grandioos, *goed fout zitten* is allesbehalve goed, en *knap lastig zijn* is niet bepaald knap. Daarnaast is er een ontbrekend type van disharmonie dat we nog niet aan de orde hebben gesteld.

*Het *Neg Pos-probleem*

We hebben gevallen gezien van Pos Neg, waarbij Pos een positief te evalueren bijwoord van graad is en Neg een negatief te evalueren adjectief of werkwoord (“goed fout”), van Pos Pos (“fantastisch lekker”) en van Neg Neg (“vies tegenvallen”). Wat ontbreekt zijn duidelijke gevallen van Neg Pos, waarbij Neg positief te evalueren is, evenals Pos. *Je zit goed fout* heeft geen tegenhanger *Je zit fout goed* met als betekenis *Je zit heel goed*.

Het *Neg Pos-probleem zou wel eens verklaard kunnen worden als een bijkomstige eigenschap van ironie. Ironie is vaak asymmetrisch: *Wat een genie!* kan gezegd worden van Einstein, maar ook van een evident uilskuiken, maar *Wat een oen!* laat niet gemakkelijk een ironische lezing toe waarbij het gezegd wordt van een bewonderd genie. Hetzelfde geldt, mutatis mutandis, voor een uitroep als *Fraai is dat!* Dit is een stereotiepe ironische uitroep, terwijl *Lelijk is dat!* uitsluitend een letterlijke lezing heeft. Het is mogelijk om iets positiefs te impliceren via een ironische negatief geformuleerde mededeling, maar het omgekeerde is een stuk sneller te begrijpen (Kreuz & Link 2002) en komt naar mijn stellige indruk ook vaker voor. Dus *mooie boel* → *foute boel*, maar niet *foute boel* → *mooie boel*.

Het *Neg Pos-patroon vereist een negatief geëvalueerd bijwoord, dat door middel van ironie omslaat in zijn positieve tegenvoeter en dan in harmonie verkeert met het positieve gemodificeerde element. Mijn hypothese is dat dergelijke bijwoorden niet of moeilijk ontstaan uit ironie.

Hoe zit het dan met gevallen als *erg leuk*, *zeer gezellig*, of *ziek mooi*? *Erg* is als adjectief negatief evaluerend (*och, wat erg!*), *zeer* komt van een negatief woord (*de vinger op de zere plek leggen*) en *ziek*, het meeste recente van deze intensiveerders, is als adjectief ook negatief. In het geval van *ziek* kunnen we dat negatieve karakter, voor zover dat niet al vanzelf spreekt, nog nader onderstrepen door een geval van harmonie dat we nog niet besproken hebben: combinaties met *zwaar*. Die blijken ook vrijwel steevast negatief evaluerende adjectieven en werkwoordelijke uitdrukkingen te betreffen. Vaak voorkomende combinaties van *zwaar* met adjectieven (in het Lassy Groot Corpus) en hun frequenties, zoals gegeven door PaQu (Odijk et al. 2017) zijn: 295× *ziek*, 42× *depressief*, 41× *getraumatiseerd*, 34× *dronken*, 32× *gehandicapt*, 29× *gewond*, 29× *verslaafd*, 24× *hulpbehoevend*, 22× *verliesgevend*, 20× *beschonken*, 19× *omstreden*, 18× *dement*, 16× *ondervoed*, 13× *autistisch*, 13× *verkouden*. Kijken we naar werkwoorden en werkwoordelijke uitdrukkingen, dan springen uitdrukkingen als *zwaar in de knel zitten*, *zwaar teleurstellen*, *zwaar beschadigen* in het oog. Daarnaast zijn er ook minder eenduidig negatieve gevallen, zoals *zwaar katholiek*. Of *katholiek* een negatieve eigenschap is, zal afhangen van de beoordelaar. Wel lijkt de combinatie *zwaar katholiek* eerder in de mond genomen te worden door een buitenstaander dan door een kapelaan of bisschop. Die zullen hun parochianen liever aanduiden als *goed katholiek*. Iets vergelijkbaars valt op te merken over *zwaar gereformeerd*, *zwaar gelovig*, *zwaar in de Heer*.

Keren we terug naar *erg leuk*, *zeer gezellig*, *ziek mooi*. Tegenvoorbeelden tegen de observatie dat *Neg Pos niet bestaat? Welnee. Het gaat hier om uitdrukkingen die met alle soorten van adjectieven gecombineerd kunnen worden, of ze nu positief, negatief of neutraal zijn. Vergelijk: *erg slecht*, *erg goed*, *erg veel*; *zeer slecht*, *zeer goed*, *zeer veel*; of *ziek slecht*, *ziek goed*, *ziek veel*. Ik geef van *ziek* enkele internetvoorbeelden:

25. Je moet echt een ziek slechte persoonlijkheid hebben als je dit werk wil doen. (Twitter 28-2-2022)
26. Het meest toffe was dat je zelfs van de linksbuiten van Heracles een ziek goede speler kon maken (Twitter 13-3-2020)
27. Henk Kamp lijkt echt ziek veel op Beyoncé. (Twitter 9-12-2013)

Samenvattend: *Erg*, *zeer*, *ziek* hebben een negatief-evaluerende achtergrond maar hebben als bijwoord van graad geen beperkingen (hoewel *erg* en *zeer* wel een lichte voorkeur voor negatieve adjectieven blijven houden – cf. Visser & Hoeksema 2022). Ze zijn daarmee goede voorbeelden van volledig voltooide semantische bleaching (Traugott & Heine 1991, Klein 1998, Luo et al. 2019), maar niet van semantische harmonie, laat staan disharmonie.

3. Conclusies

Dit artikel behandelt semantische harmonie en disharmonie bij bijwoorden van graad. Deze harmonie is gestoeld op de evaluatieve dimensie van bepaler en bepaald element. Beide kunnen positief zijn (*fantastisch mooi*) of negatief (*hopeloos ouderwets, vies tegenvallen, lelijk op zijn neus kijken*). Disharmonie treedt op als een inherent positief woord een inherent negatief woord of uitdrukking versterkt:

28. a. Het is goed mis!
b. Dicky slalomde door de verdediging en schoot vervolgens grandioos naast.
c. De studenten waren knap vervelend.

Wat lijkt te ontbreken is het spiegelbeeld: een inherent negatief woord dat een positief woord vereist om een versterkende combinatie te vormen. Dit systematische gat heb ik trachten te verklaren uit de vermoedelijke herkomst van disharmonie uit ironisch taalgebruik. Ironie toont een zekere asymmetrie waarbij het gemakkelijker is iets negatiefs uit te drukken met positieve bewoordingen dan omgekeerd. Naast harmonische en disharmonische combinaties zijn er ook vele waar de evaluatie niet uitmaakt. Woorden als *erg, verschrikkelijk, enorm, ongelofelijk, bizar, hartstikke* laten zich even gemakkelijk met positieve als met negatieve uitdrukkingen combineren.

Verwijzingen

- Boucher, Jerry & Charles E. Osgood. 1969. The Pollyanna hypothesis. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour* 8, 1–8.
- Davies, Mark 2010. The Corpus of Contemporary American English as the first reliable monitor corpus of English. *Literary and linguistic computing*, 25(4), 447-464.
- Have, Erna ten & Jack Hoeksema. 2015. *Waanzinig goed of bar slecht? Bijwoorden van graad op de middelbare school*. Lezing Grote Taaldag 2015.
- Hoeksema, Jack. 2011. Bepalingen van graad bij modale uitdrukkingen. *Tabu* 39(3/4), 131-148.
- Hoeksema, Jack. 2022. Rillen van angst en blaken van zelfvertrouwen: Emotietermen in constructie met causatief van. *Nederlandse Taalkunde*, 27(1), 105-134.
- Hoeksema, Jack & Henny Klein. 1995. Negative Predicates and Their Arguments. *Linguistic Analysis* 25-3/4, 146–180.
- Hof, Melanie. 2011. *Ten enenmale*: verandert ten enenmale. Over de ontwikkelingsgang van *ten enenmale*. *Tabu* 39-1/2, 38-48.
- Klein, Henny. 1998. *Adverbs of degree in Dutch and related languages*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kreuz, Roger J., & Kristen E. Link. 2002. Asymmetries in the use of verbal irony. *Journal of Language and Social Psychology* 21-2, 127-143.

- Ladusaw, W.A. 1979. *Polarity Sensitivity as Inherent Scope Relations*. Proefschrift University of Texas at Austin.
- Lakoff, George & Mark Johnson. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Luo, Yiwei, Dan Jurafsky & Beth Levin. 2019. From *insanely jealous* to *insanely delicious*: Computational models for the semantic bleaching of English intensifiers. *Proceedings of the 1st International Workshop on Computational Approaches to Historical Language Change*, 1-13.
- Matlin, Margaret W. 2019. Pollyanna Principle. In: *Cognitive Illusions: A Handbook on Fallacies and Biases in Thinking, Judgement and Memory*. Psychology Press, 267-284.
- Matlin, Margaret W. & David J. Stang. 1978. *The Pollyanna principle*. Cambridge, Mass: Shenkman.
- Moors, Agnes, Jan De Houwer, Dirk Hermans, Sabine Wanmaker, Kevin van Schie, Anna-Laura Van Harmelen, Maarten de Schryver, Jeffrey de Winne & Marc Brysbaert. 2013. Norms of valence, arousal, dominance, and age of acquisition for 4,300 Dutch words. *Behavioral Research Methods* 45, 169–177.
- Odijk, Jan, Gertjan van Noord, Peter Kleiweg, Erik Tjong Kim Sang & Arjan van Hessen. 2017. The parse and query (PaQu) application, in Jan Odijk & Arjan van Hessen, red., *Clarin in the Low Countries*, Ubiquity Press, London, 281-297.
- Stoffel, Cornelis. 1901. *Intensives and Down-toners. A study in English adverbs*. Heidelberg: Carl Winter.
- Traugott, Elizabeth C. & Berndt Heine. 1991. *Approaches to grammaticalization*. Volume 1. Amsterdam: John Benjamins.
- Visser, Lourens & Jack Hoeksema. 2022. Adverbs of degree in early Middle Dutch: Documentation and Development. *Nederlandse Taalkunde* 27(2), 198-228.
- Woordenboek der Nederlandsche taal* onder redactie van M. de Vries & L.A. te Winkel en vele anderen. 43 banden. 's-Gravenhage: M. Nijhoff, 1864-2001.
- Zwarts, Frans. 1986. *Categoriale grammatica en algebraïsche semantiek*. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

STEEDS HETZELFDE LIEDJE? EEN CORPUSANALYSE VAN NEDERLANDSE LIEDTEKSTEN UIT DE TOP2000

Kees de Gloppe

1. Inleiding

De artiesten en bands uit de Top 2000 zingen bijna allemaal hetzelfde liedje. Daarmee zit [de] lijst van de 2000 populairste platen allertijden tjokvol ‘bijna-plagiat’, zo stelt Dicky Gilbers, taalkundige aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Songschrijvers komen in hun jacht op het perfecte liedje steeds bij dezelfde akkoordenschema’s uit, aldus de taalkundige. Luisteraars op hun beurt vinden deze schema’s prettig om naar te luisteren. Dat komt volgens Gilbers omdat sommige tonen nu eenmaal bij elkaar horen. ‘Artiesten denken dat ze hun werk zelf bedenken, maar toch zingen ze allemaal steeds hetzelfde liedje’, concludeert de onderzoeker.

Bovenstaand citaat uit de Groninger Internet Courant van 14 december 2011 (<https://www.gic.nl/nieuws/groningse-taalkundige-artiesten-uit-top-2000-zingen-bijna-hetzelf>) bevat een bericht dat destijds opzien baarde. Ook nu nog geeft de bewering van Gilbers stof tot nadenken. Als het al waar is dat aan hits uit de Top 2000 steeds eenzelfde muzikaal patroon ten grondslag ligt, geldt zoiets dan ook voor de teksten van de liedjes? Lijken die ook allemaal op elkaar? Vallen liedteksten in de smaak bij de massa omdat er eenvoudige taal in wordt gebruikt? En is de taal in populaire liedteksten aan erosie onderhevig, net als de leesvaardigheid van onze jeugd (<https://www.pisa-nederland.nl/resultaten2018/>)? Werpen variaties in liedteksten misschien licht op de rangordening van hits? Aan de hand van een analyse van een corpus van de 100 hoogst genoteerde Nederlandse hits uit de Top 2000 uit het jaar 2021 wordt in het onderstaande een antwoord gegeven op deze prangende vragen.

2. Methode

Uit de ranglijst van de Top 2000 uit 2021 zijn de 100 hoogst genoteerde Nederlandse hits geselecteerd. Tabel 1 geeft een overzicht van het corpus. Van de 100 liedjes worden er 10 in een streektaal gezongen. Omdat voor dit onderzoek gebruik is gemaakt van SPOD (Hoeksema et al., 2022) en T-Scan (Pander Maat et al., 2014), programmatuur voor de analyse van het Nederlands, heeft de analyse betrekking op 90 liedjes.

De liedteksten zijn gevonden via <https://songteksten.net/>. Om de teksten geschikt te maken voor automatische analyse moesten zinsgrenzen worden aangebracht. Daarbij is de handleiding van USALT gevolgd (Pander Maat et al., 2019): op het punt dat een constructie niet meer hangt aan een voorafgaande constructie begint een

nieuwe zin. Conventionele interjecties als *Oh* en *Aah* zijn blijven staan. Nonsenswoorden die niet in zinsverband staan (zoals *Wiwa. Ikki, flikki, ikki, kikki*) zijn verwijderd. Onderstaand een voorbeeld (uit *Papa* van Stef Bos) van de wijze waarop zinsgrenzen zijn aangebracht:

Zonder zinsgrenzen

Ik heb dezelfde ogen
En ik krijg jouw trekken om mijn mond
Vroeger was ik driftig
Vroeger was jij driftig
Maar we hebben onze rust gevonden

Met zinsgrenzen

Ik heb dezelfde ogen en ik krijg jouw
trekken om mijn mond.
Vroeger was ik driftig.
Vroeger was jij driftig.
Maar we hebben onze rust gevonden.

En we zitten naast elkaar
En we zeggen niet zoveel
Voor alles wat jij doet
Heb ik hetzelfde ritueel

En we zitten naast elkaar
en we zeggen niet zoveel.
Voor alles wat jij doet
heb ik hetzelfde ritueel.

Papa, ik lijk steeds meer op jou

Papa, ik lijk steeds meer op jou.

Tabel 1 Corpus van Nederlandse hits uit de Top 2000 uit 2021 (liedtekst in streektaal)*

Lied	Positie	Titel	Artiest	Jaar
1	10	Avond	Boudewijn De Groot	1997
2	20	Door de wind	Miss Montreal	2020
3	27	Oceaan	Racoon	2013
4	39	Over De Muur	Klein Orkest	1984
5	52	Papa	Stef Bos	1991
6	54	Het Dorp	Wim Sonneveld	1974
7	60	Pastorale	Ramses Shaffy & Liesbeth List	1969
8	83	Brabant	Guus Meeuwis	2003
9	86	Mag Ik Dan Bij Jou	Claudia de Breij	2011
10	96	Zoutelande	Bløf ft. Geike	2017
11	102	Het Regent Zonnestrallen	Acda En De Munnik	1998
12	117	Laat Me	Ramses Shaffy	1978
13	128	Kleine Jongen	André Hazes	1990
14	131	Stil In Mij	Van Dik Hout	1994
15	149	Sterrenstof	De Jeugd Van Tegenwoordig	2010
16	174	Bloed, zweet en tranen	André Hazes	2002
17	208	Zeg Me Dat Het Niet Zo Is	Frank Boeijen Groep	1990
18	210	Treur Niet	Diggy Dex Ft. JW Roy	2015
19	211	Het Is Al Laat Toch	Racoon	2020
20	212	Zing Vecht Huil Bid Lach Werk En Bewonder	Ramses Shaffy	1971
21	217	Voor Haar	Frans Halsema	1977
22*	222	November	Rowwen Hèze	2000

23	223	Oude Maasweg	Amazing Stroopwafels	1982
24	224	Dochters	Marco Borsato	2008
25	233	Kronenburg Park (ga Die Wereld Uit)	Frank Boeijen Groep	1985
26	235	Iedereen Is Van De Wereld	Scene	1991
27*	244	Deurdonderen	Normaal	1982
28	245	Zij Gelooft In Mij	André Hazes	1981
29	265	Testament	Boudewijn De Groot	1967
30	273	Dansen Op De Vulkaan	De Dijk	1987
31	291	Niemand In De Stad	De Dijk	1990
32	293	Ze Huilt Maar Ze Lacht	Maan	2019
33	301	Als Ze Er Niet Is	De Dijk	1994
34	305	Zo Stil	Bløf	2011
35	320	De Echte Vent	Racoon	2020
36	328	Laat Me/vivre	Ramses Shaffy & Liesbeth List & Alderliefste	2005
37	335	De Peel In Brand	Rowwen Hèze	2005
38	341	Verdrongen Vlinder	Boudewijn De Groot	1966
39	342	Holiday In Spain	Bløf & Counting Crows	2004
40*	345	Oerend Hard	Normaal	1977
41	346	Blauw	Scene	1991
42*	353	Op Fietse	Skik	1997
43	356	Onderweg	Abel	2000
44	366	Geef Me Je Angst	André Hazes	1984
45	367	Is Dit Nu Later	Stef Bos	1990
46	371	Omarm	Bløf	2003
47	374	De Vlieger	André Hazes	1977
48	381	De Overkant	Suzan & Freek & Snelle	2020
49	385	Zeg Maar Niets Meer	André Hazes	1982
50*	388	Nao 't Zuuje	Lex Uiting	2017
51	390	Als Het Avond Is	Suzan & Freek	2018
52	405	Mag Het Licht Uit	De Dijk	1987
53	413	32 Jaar (sinds Een Dag Of Twee)	Doe Maar	1981
54	419	Harder Dan Ik Hebben Kan	Bløf	1999
55	426	Het Werd Zomer	Rob De Nijs	1977
56	435	Aan De Kust	Bløf	1998
57	443	Groot Hart	De Dijk	1985
58	447	Lopen Tot De Zon Komt	Acda En De Munnik	1997
59*	459	Hald Mich 's Vas	Neet Oét Lottum	2005
60	463	Foto Van Vroeger	Rob De Nijs	1980
61*	464	De Boer Dat Is De Keerl	Normaal	1993
62	471	Toen Ik Je Zag	Hero	1997
63	476	De Vondeling Van Ameland	Boudewijn De Groot	2004
64	493	Dansen Aan Zee	Bløf	2000
65	507	Ik Kan Het Niet Alleen	De Dijk	1989
66	518	Duurt te lang	Davina Michelle	2018
67	520	Geef Mij Je Angst	Guus Meeuwis	2005
68	521	Ren Lenny Ren	Acda En De Munnik	2002
69	526	Hoe Het Danst	Marco Borsato, Armin van Buuren & Davina Michelle	2019

70	532	Liefs Uit Londen	Bløf	1998
71	539	Dat Ik Je Mis	Maaïke Ouboter	2013
72	543	Ik Heb Je Lief	Paul De Leeuw	1997
73	545	Alles Geprobeerd	Het Goede Doel	1986
74*	552	Limburg ('t Is Een Kwestie Van Geduld)	Rowwen Hèze	1996
75	595	Kom Terug	Spinvis	2012
76	603	Leef	Andre Hazes Jr.	2016
77	607	Zonder Jou	Paul De Leeuw & Simone Kleinsma	1995
78	611	Stapelgek	Bankzitters	2021
79	624	Dat komt door jou	Guus Meeuwis	2009
80	625	Blauwe Dag	Suzan & Freek	2019
81	633	België (Is er leven op Pluto?)	Het Goede Doel	1982
82	644	Welterusten, mijnheer de President	Boudewijn De Groot	1966
83	653	De Verzoening	Frank Boeijen Groep	1987
84	654	Vlinder	Rowwen Hèze	2003
85	672	De Bom	Doe Maar	1982
86	674	Jimmy	Boudewijn De Groot	1973
87	688	Banger Hart	Rob De Nijs	1996
88	700	Het het nog nooit zo donker west	Ede Staal	1984
89	701	Binnen Zonder Kloppen	De Dijk	1985
90	709	Smoorverliefd	Doe Maar	1981
91	710	Belle Helene	Doe Maar	1982
92*	717	Hier kom ik weg	Daniël Lohues	2008
93	718	Liefde Van Later	Herman Van Veen	1969
94	722	Zandloper	Typhoon	2014
95	732	Links Rechts	Snollebollekes	2015
96	745	Niet Of Nooit Geweest	Acda En De Munnik	1998
97	752	Zij Maakt Het Verschil	De Poema's	2001
98	753	Zwart wit	Frank Boeijen Groep	1984
99*	758	Auto, vliegtuig	Rowwen Hèze	1999
100	759	Bloedend Hart	De Dijk	1982

SPOD is gebruikt om de gemiddelde woordlengte in het corpus te vergelijken met die in enkele andere corpora om zo de liedteksten qua eenvoud van woordgebruik te kunnen plaatsen. De analyse in T-Scan was gericht op kenmerken die iets zeggen over woordfrequentie, concreetheid van woordbetekenissen, persoonlijk/emotioneel taalgebruik, coherentie en lexicale diversiteit, en syntactische complexiteit. Alle geselecteerde kenmerken uit Tabel 2 houden verband met de begrijpelijkheid van teksten. Daarmee zijn ze relevant voor de voorspelling van de populariteit van de liedjes en voor het bestuderen van teksterosie.

Tabel 2 Talige kenmerken van de liedteksten

Woordfrequentie	
Let_per_wrd	Letters per woord
Freq1000_inhwrld_zonder_abw	Freq_1000_inhwrld zonder algemene bijwoorden
Wrd_freq_log_zn_corr	Gecorrigeerde woordfrequentie zonder namen (logaritme), waarbij voor samenstellingen de hoofdwoordfrequentie genomen wordt
Concreetheid van woordbetekenissen	
Conc_nw_ruim_p	Proportie van ruim-concrete naamwoorden
Conc_nw_strikt_p	Proportie van strikt-concrete naamwoorden
Alg_nw_d	Dichtheid van algemene nomina (totaal)
Persoonlijk/emotioneel taalgebruik	
Pers_ref_d	Dichtheid van verwijzingen naar personen
Pers_vnw_d	Dichtheid van alle persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden
Emosoc_bvnw_p	Proportie van bijv. naamwoorden over emoties en sociaal gedrag
Int_d	Dichtheid van alle intensiveerders uit de lijst bij elkaar
Coherentie en lexicale diversiteit	
Arg_over_buf_d	Dichtheid van argumenten die voorkomen in de voorgaande X woorden; X is de bufferomvang die in te stellen is. Standaard is die 50.
Conn_d	Totale dichtheid van temporele, contrastieve, comparatieve en causale connectieven
TTR_wrd	Type-token-ratio voor woorden
MTLD_inhwrld_zonder_abw	Measure of textual lexical diversity voor inhoudswoorden, zonder algemene bijwoorden
Syntactische complexiteit	
Wrd_per_zin	Woorden per zin
Pv_Frog_per_zin	Persoonsvormen per zin volgens Frog
Bijzin_per_zin_A	Het totaal aantal bijzinnen in de zin (finitie plus infinitie bijzinnen)
AL_max	Maximale afhankelijkheidslengte per zin
Wrd_per_dz	Woorden per deelzin
Inhwrld_dz_zonder_abw	Aantal inhoudswoorden per deelzin, zonder bijwoorden
Bijv_bep_dz_zbijzin	Bijvoeglijke bepalingen per deelzin zonder de betrekkelijke bijzinnen

3. Resultaten

Liedteksten in vergelijking met schrijftaal van scholieren, studenten en taalkundigen

Woordlengte is een bruikbare indicator van de frequentie of alledaagsheid van het woordgebruik in teksten. Hoe korter de woorden in teksten gemiddeld zijn, hoe

eenvoudiger en begrijpelijker deze teksten gemiddeld zullen zijn. In het onderzochte corpus ligt de gemiddelde woordlengte blijkens Tabel 3 niet alleen onder die in corpora van schriftelijk taalgebruik door taalkundigen, studenten Nederlands en middelbare scholieren, maar zelfs onder die in een corpus van opstelletjes van leerlingen uit de basisschool!

Tabel 3 Woordlengte (let_per_wrd) in verschillende corpora (zie Hoeksema et al. (in voorbereiding))

Corpus	Gemiddelde woordlengte in letters
Nederlandstalige hits uit Top 2000	3.84
Leerlingen basisschool	4.16
Leerlingen voortgezet onderwijs	4.58
Studenten Nederlands	5.22
Taalkundigen	5.38

Het is overduidelijk dat het liedcorpus als geheel uitblinkt in simpel taalgebruik. Maar geldt dit ook voor alle liedjes? Nee, er is sprake van aanzienlijke variatie. Het allereenvoudigst met een gemiddelde woordlengte van 3.39 is *Als ze er niet is* van De Dijk (lied 33). Aan het andere uiterste bevindt zich met 4.61 *Over De Muur* van Klein Orkest (lied 4), op de hielen gezeten door *Welterusten, Mijnheer de President* van Boudewijn De Groot (lied 82, gemiddelde woordlengte 4.59). Het verschil in woordlengte valt goed te zien aan de onderstaande fragmenten.

<i>Als ze er niet is</i>	<i>Over de muur</i>
Tien tegen een dat ik mijn mond hou als ik je weer zie. Ik ken mezelf zo onderhand, een prater ben ik niet. Hoe was het hier zal je vragen en ik zal zeggen goed. Maar ik zeg je niet wat ik nu denk dat ik je eigenlijk zeggen moet. Een man weet niet wat hij mist, weet niet wat hij mist, weet niet wat hij mist.	Oost-Berlijn, Unter Den Linden. Er wandelen mensen langs vlaggen en vaandels, waar Lenin en Marx nog steeds op een voetstuk staan. En iedereen werkt, hamers en sikkels, terwijl in paradepas de wacht wordt gewisseld. Veertig jaar socialisme, er is in die tijd veel bereikt.

De voorspelling van de populariteit van liedteksten

Kan de populariteit van liedteksten voorspeld worden aan de hand van de talige kenmerken uit Tabel 2? Tabel 4 laat zien dat de positie op de ranglijst niet samenhangt met de talige kenmerken van de liedjes. De enige uitzondering vormt het aantal bijvoeglijke bepalingen per deelzin zonder betrekkelijke bijzinnen, maar gelet op het aantal getoetste samenhangen mag daar weinig betekenis aan worden gehecht. Met een regressieanalyse met positie op de ranglijst als afhankelijke variabele en de

kenmerken uit Tabel 4 als predictoren wordt geen variantie voorspeld (Adjusted R² = -.062).

Dat de talige kenmerken populariteit niet voorspellen is niet een gevolg van gebrek aan variantie in de predictoren. De aanwezige verschillen worden hieronder voor enkele kenmerken geïllustreerd.

De dichtheid van 'algemene nomina' (hun frequentie op 1000 woorden) is bijvoorbeeld 0 voor *Zeg maar niets meer* van André Hazes (lied 49). Dit lied bevat geen naamwoorden als *idee*, *methode*, *resultaat*, *probleem* of *consensus*. In *Zij maakt het verschil* van De Poema's (lied 97) is deze dichtheid 35.0. Dit verschil valt aan de onderstaande fragmenten meteen te zien.

<i>Zeg maar niets meer</i>	<i>Zij maakt het verschil</i>
<p><i>Zeg maar niets meer.</i> <i>Ik ga wel weg, als je dat wilt.</i> <i>Zeg maar niets meer.</i> <i>Laat me maar gaan, wees nu maar stil.</i></p> <p><i>Maar dit is de laatste keer.</i> <i>Ik weet jij kijkt nu op me neer.</i> <i>Maar straks als het beter gaat hoop ik dat je voor me staat.</i></p>	<p>Zij is geen medicijn tegen het tikken van de klok, geen hoop, geen gids, geen <i>haven</i> in de nacht, geen bron in de woestijn als je kapot gaat van de dorst, niet de glimlach op je allerslechtste grap.</p> <p>Ze is geen hitrefrein dat van de steigers klinkt, niet de <i>allerduurste</i> wijn die je zonder kater drinkt, geen bloementuin in bloei, niet een uit duizend nachten, geen uitgestoken hand aan het eind van al mijn wachten.</p>

Variatie is er ook volop in de dichtheid van persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden. Deze is met 13.27 het laagst in *Aan de kust* van Bløf (lied 56) en het hoogst met 330.36 in *Dat ik je mis* van Maaike Ouboter (lied 71). De onderstaande fragmenten maken het verschil inzichtelijk.

<i>Aan de kust</i>	<i>Dat ik je mis</i>
<p><i>De zoute zee slaakt een diepe zilte zucht. Boven het vlakke land trilt stil de warme lucht. He, iemand slaat soms onverwacht maar zeker op de vlucht. Alarmfase Twee is hier nauwelijks nog berucht. Maar men weet het niet en zwijgt van wat men hoort en ziet.</i></p>	<p><i>Je kust me. Je sust me. Omhelst me. Gerust me. Je vangt me. Verlangt me oneindig Ontbangt me. Je roept me. Je hoort me. Je redt en verstoort me. Gelooft me. Berooft me. Verstikt en verdooft me.</i></p>

Ook qua lexicale diversiteit variëren de liedteksten sterk. De type-token ratio, het aantal *verschillende* woorden gedeeld door het totaal aantal woorden, is met .18 het laagst in *Smoorverliefd* van Doe Maar (lied 90) en het hoogst met .70 in *Oude Maasweg* van de Amazing Stroopwafels (lied 23). Het verschil in diversiteit is goed zichtbaar in de onderstaande fragmenten.

<i>Smoorverliefd</i>	<i>Oude Maasweg</i>
<p><i>Mijn oh mijn oh ik heb pijn, oh zo'n pijn tot over mijn oren, smoorverliefd op jou. Keer op keer stort ik weer neer, ik kan niet meer, tot over mijn oren smoorverliefd op jou. Veel te vrij, wat moet ik met een meisje zoals jij? Veel te vrij, je hebt niemand nodig tot over z`n oren smoorverliefd op jou.</i></p>	<p><i>'k Zit hier op de snelweg met een lege tank. Regen klettert op het dak. Ik zal nou wel naar huis toe moeten liften. Ik denk aan jou bij elke stap. In de verte blijft de Transit staan. Ik kom nooit meer van je los.</i></p>

Tabel 4 Samenhangen tussen talige kenmerken en positie op de ranglijst

	r
Woordfrequentie	
Let_per_wrd	.077
Freq1000_inhwrld_zonder_abw	-.024
Wrd_freq_log_zn_corr	-.059
Concreetheid woordbetekenissen	
Conc_nw_ruim_p	-.029
Conc_nw_strikt_p	.010
Alg_nw_d	-.006
Persoonlijk/emotioneel taalgebruik	
Pers_ref_d	-.051
Pers_vnw_d	-.059
Emosoc_bvnw_p	-.047
Int_d	.175
Coherentie en lexicale diversiteit	
Arg_over_buf_d	.044
Conn_d	-.094
TTR_wrd	-.069
MTLD_inhwrld_zonder_abw	-.026
Syntactische complexiteit	
Wrd_per_zin	.109
Pv_Frog_per_zin	-.016
Bijzin_per_zin	.016
AL_max	.027
Wrd_per_dz	.116
Inhwrld_dz_zonder_abw	.134
Bijv_bep_dz_zbijzin	.279*

*p < .05

Teksterosie

Is er sprake van teksterosie? De gegevens in tabel 5 werpen licht op de vraag of de liedteksten tussen 1966 en 2021 eenvoudiger zijn geworden. Een toename van hun begrijpelijkheid zou moeten blijken uit een negatieve correlatie tussen de taalkenmerken en het jaar van verschijnen van de liedjes. Tabel 5 laat voor 5 van de 21 kenmerken een (sterk) significante negatieve correlatie met jaar van verschijnen zien. Van teksterosie lijkt derhalve onmiskenbaar sprake.

Tabel 5 Samenhangen tussen talige kenmerken en jaar van verschijnen

	r
Woordfrequentie	
Let_per_wrd	-.302**
Freq1000_inhwrld_zonder_abw	.067
Wrd_freq_log_zn_corr	-.005
Concreetheid van woordbetekenissen	
Conc_nw_ruim_p	.038
Conc_nw_strikt_p	-.180
Alg_nw_d	.028
Persoonlijk/emotioneel taalgebruik	
Pers_ref_d	-.016
Pers_vnw_d	.042
Emosoc_bvnw_p	-.003
Int_d	-.050
Coherentie en lexicale diversiteit	
Arg_over_buf_d	.042
Conn_d	.038
TTR_wrd	-.253*
MTLD_inhwrld_zonder_abw	-.080
Syntactische complexiteit	
Wrd_per_zin	-.185
Pv_Frog_per_zin	.048
Bijzin_per_zin	.150
AL_max	-.191
Wrd_per_dz	-.304**
Inhwrld_dz_zonder_abw	-.293**
Bijv_bep_dz_zbijzin	-.265**

*p < .05 **p < .01

Teksterosie valt bijvoorbeeld te illustreren aan de hand van het aantal woorden per deelzin. Dit kenmerk heeft een hoge waarde van 13.65 in een ouder lied als *Jimmy* van Boudewijn de Groot uit 1973 (lied 86) en een lage waarde van 3.80 in het veel recentere *Leef* van Andre Hazes Jr. uit 2016 (lied 76). De onderstaande fragmenten spreken boekdelen.

<i>Jimmy</i>	<i>Leef</i>
Hoe sterk is de eenzame fietser die kromgebogen over zijn stuur tegen de wind zichzelf een weg baant?	Op een vrijdag in de kroeg ergens in Amsterdam zat aan de bar met een glas een oude wijze man. Hij zei dat ie nog maar een paar dagen had.
Hoe zelfbewust de voetballer die voor de ogen van het publiek de wedstrijd wint, zich kampioen waant?	Dus pak het leven, pak alles en ga er mee op pad.
Hoe licht vergenoegd de zakenman zonder mededogen die concurrent verslagen vindt, zelf haast failliet gaand.	En hij zei: leef, alsof het je laatste dag is. Leef, alsof de morgen niet bestaat. Leef, alsof het nooit echt af is. En leef, pak alles wat je kan.

4. Conclusie en discussie

Vallen liedteksten in de smaak bij de massa omdat er eenvoudige taal in wordt gebruikt? Ja, daar heeft het alle schijn van. Het woordgebruik in de teksten van populaire Nederlandstalige liedjes is eenvoudiger dan dat in opstelletjes van basisschoolleerlingen. Werpen variaties in talige kenmerken van liedteksten licht op de rangordening van hits? Nee, wat een lied tot een nog hittere hit dan een andere hit maakt, valt uit de talige kenmerken van het lied niet te voorspellen. Misschien dat een andere optiek dan die van het begrijpelijkheidsonderzoek nodig is om het raadsel van de muziekliteraire smaak van de massa op te lossen. Is de taal in populaire liedteksten aan erosie onderhevig? Ja, daar is onmiskenbaar sprake van.

Bij dit onderzoek vallen vanzelfsprekend kanttekeningen te plaatsen. De belangrijkste betreft misschien wel de bepaling van zinsgrenzen. Sommige resultaten (maar lang niet alle uitkomsten!) zijn gevoelig voor enigszins arbitraire beslissingen op dit vlak. De steekproef aan Nederlandstalige hits is verder beperkt van omvang. Met meer tijd valt dit aantal aan de hand van de Top2000 tot ruim 250 teksten uit te breiden. Ten slotte kan het onderzoek gemakkelijk gerepliceerd worden voor Engelstalige hits. Met Coh-Metrix (<http://cohmetrix.com/>) is software beschikbaar die sterk lijkt op T-Scan.

Een herkenbaar akkoordenschema en een tekst in Jip-en-Janneketaal zijn de ingrediënten voor een hit. Dit is tot slot het advies dat gegeven kan worden aan aanstormende Nederlandstalige bandjes en singer-songwriters, op basis van de resultaten van dit onderzoek en de inzichten van Dicky Gilbers.

5. Literatuur

- Hoeksema, J., Glopper, K. de, & Noord, G. van. (2022). Syntactic Profiles in Secondary School Writing Using PaQu and SPOD. In D. Fišer & A. Witt (Eds.), CLARIN: The Infrastructure for Language Resources. Berlin, Boston: De Gruyter, pp. 691-708.
- Hoeksema, J., Glopper, K. de, Kleiweg, P., & Noord, G. van. The development of syntactic structure in written Dutch. In voorbereiding.
- Pander Maat, H., Kraf, R., Bosch, A. van den, Dekker, N., Gompel, M. van, Kleijn, S., Sanders, T.J.M. & Sloot, K. van der (2014). T-Scan: a new tool for analyzing Dutch text. Computational Linguistics in the Netherlands Journal 4, 53-74.
- Pander Maat, H., Raaijmakers, K., Vermeulen, D., & Glopper, K. de (2019). Tekstkenmerken en tekstkwaliteit van leerlingteksten: een annotatiestudie. Tijdschrift voor Taalbeheersing, 41(2), 331-361.

Bart Hollebrandse

Vooraf

De titel van dit paper is veelzeggend. Het is een uitspraak van Miles Davis. Miles had een vooruitziende blik. Hij deed zijn uitspraak in de hoogtijdagen van de Bebop, een muziekvorm die zich vooral manifesteerde door het najagen van veel noten, heel veel noten. Musici als Charlie Parker en Dizzy Gillespie kende op dat vlak geen grenzen: hoe meer, hoe beter was het motto. Tot op de dag van vandaag is het nog enigszins een mysterie, waarom de laatste twee genoemde blazers zo geïnteresseerd waren in de jonge heer Davis.

Jazz

Miles was, zonder twijfel, anders! Hij was student op Julliard School of Music in New York. Dat was en is de klassieke opleiding in de Verenigde Staten en tot op de dag van vandaag wordt daar niet gesproken over een Top 100 notering, zoals in Groningen, maar van een Top 10 notering.

Miles vond op Julliard vanzelfsprekend andere dingen dan bebop. Realiseer je, dat de bestverkochte jazzplaat aller tijden *Kind of Blue* is. Het aantal verkochte exemplaren is bijna ontelbaar. De huidige schatting is tegen de 5 miljoen platen.

Miles nam *Kind of Blue* op voor Columbia Records in 1959, zo ongeveer tussen 2 maart en 22 april. Miles en de overige bandleden liepen in de avonduren voor de opnamesessies van de volgende dag warm in de locale nachtclubs. Een van de bandleden was Cannonball Adderley, een power-blazer die weliswaar met Ray Charles had gewerkt, maar eigenlijk een relatieve onbekende muzikleraar uit Florida was. Tijdens de pauzes van de nachtelijke sessie, was Cannonball regelmatig zoek. Men vermoedde een drugsprobleem, maar niets bleek minder waar: Adderley stond buiten bij de artiesteningang van de zenuwen over zijn nek te gaan. De muziek was kennelijk zo intens.

Van de verhalen terug naar de feiten: *Kind of Blue* was en is bijzonder omdat Miles niet begon in de Cotton Fields, niet bij slave songs en de blues -al vergat hij ze overigens niet. Nee, Miles begon in Europa. Kerktoonladders! En tot op de dag van vandaag is hij een van de componisten die de kracht ervan in zag en gebruikte.

Hoe Miles van kerktoonladders naar "Silence" kwam, is onduidelijk. Luiheid? Zoals sommige critici suggereerden. Nee, hij bleek het enorme inzicht te hebben om een noot/toon te suggereren, terwijl die noot niet gespeeld werd. De meeste van ons zijn immers uitstekend in het voorspellen van tonen in reeksen. We hoeven ze lang niet

altijd te horen. Laten we zeggen, een spoor gecreëerd door verplaatsing voor de syntactici.

Terug naar Silence: laat mij de vrijheid nemen om een arrogante opmerking te maken: ik heb weliswaar nooit iets over fonologie geschreven, maar het was altijd al vooraan in mijn gedachten. Dus nu mijn eerste vingeroefeningen op het gebied van de Phonology of Silence.

Fonologie

Iedereen van een zekere leeftijd kent de nasale klanken van de oud-wielrenner, tevens aardappelhandelaar, Jan Raas. Overigens, de voetbal-influencer Danny Blind spreekt het woord *mensen* niet anders uit: *mẽ.sə*. Dit is ongetwijfeld het meest kenmerkende feature in de Zeeuwse fonologie.

Voor fonologen verdwijnt hier de 'n', maar we vinden die 'n' weer terug in een nasaal uitgesproken klinker.

Is dit bijzonder? Natuurlijk, maar ongewoon? Allerminst!! In de US of A en elders worden nasalen massaal vervangen in coda-positie.

Terug naar het Zeeuws, zoals het in Zeeland wordt gesproken. Is dit iets van de oudere generatie? Nee, helemaal niet! Mijn neefjes en nichtjes uit Zeeland, allemaal onder de 4 jaar, doen precies hetzelfde. Ik moet daar binnenkort eens wat veldwerk gaan doen... Dit paper gaat eigenlijk niet over nasalisatie, maar over hoe Zeeuwen omgaan met de klanken 'h' en 'g'. En toch gaat het toch ook weer over het over Stilte.

De data

De data was verzameld via Whatsapp. Er is één informant HJV, geboortjaar 1964, van goede Zeeuwse komaf, religieuze opvoeding, conservatorium achtergrond, opgegroeid in het Zeeuws dialect van de stad Middelburg.

De informant werd gevraagd om Nederlandse zinnestelsels in het Zeeuws voor te lezen en op te nemen. De voor dit paper gebruikte data zijn te vinden op: De fonologie van de Stilte:

<https://drive.google.com/drive/u/2/folders/0APDi3XsZh0UOUk9PVA>

Dit paper focust op verschillen tussen de klanken 'h' en 'g'. In (2) is al meteen duidelijk dat HJV het woord *agent* uitspreekt als *ahent*. Hij heeft de 'g' vervangen door een duidelijke 'h'. De tweede observatie is dat HJV een wat lichte 'h' heeft in het woord *heen*.

- (2) De ahent liep een en weer
De agent liep heen en weer

Daarnaast loopt de auteur van dit stuk in Groningen regelmatig tegen het volgende probleem aan: als ik mijn naam Hollebrandse ergens moet opgeven, eindig ik alfabetisch regelmatig op de letter o in plaats van de h. In mijn familie is die 'h' er inderdaad helemaal niet. 'Ollebrandse' heten we. HJV heeft overigens wel een lichte h in zijn uitspraak, wat zou kunnen duiden op een verschil tussen stads- en plattelands-Zeeuws.

Niettemin zouden we kunnen vaststellen dat in het Zeeuws de 'h' vervalt en de 'g' vervangen wordt door een 'h'. Beschouw nu het volgende voorbeeld (3).

- (3) Ik kocht veel te veel bij Albert Hein.

Informant HJV sprak dit uit als in (4).

- (4) Ik kocht vee te vee bie Albert Hein

Dat is niet zoals de bovenstaande constatering voorspelt. Mijn eigen moeder en haar broers en zussen zouden het uitspreken als in (5). Dit is ongetwijfeld een geval van hypercorrectie.

- (5) Ik kocht vee te vee bie Albert Gein

Dat HJV dit niet deed, zou een generatieverschil kunnen zijn. Echter in een nagesprek hierover was hij heel duidelijk. HJV is geen taalkundige, maar wist mij uit te leggen dat Zeeuwen "knoeien met de *h* en de *g*". Zij zijn niet de enigen. Fransen bakken helemaal niks van de 'h' en ook sommige Britten geven niet thuis. Wat te denken van de debuutplaat van Uriah Heep: Very 'eavy, very 'umble?

Voorbeeld (5) is overigens het enige voorbeeld dat ik van hypercorrectie ken. Echter HJV, die een kerkelijke achtergrond heeft, kende er meer (6).

- (6) geere die in gemelen zijt
Heere die in [de] hemelen zijt

Tot slot

Vooruitlopend op je pensioen nog het volgende. Ik ben in samenwerking met mensen in Milaan een project begonnen waarin het voorspellen van een toon in een reeks wordt getest. Het idee is dat dat weleens een grote rol kan spelen in het herkennen van taalstoornissen. Hierbij ben je uitgenodigd als consultant.

Daarnaast begrijp ik het helemaal als jij, zoals zovele pensionado's, je terugtrekt uit onze wereld. In dit geval wil ik je graag een nieuwe wereld laten ontdekken: modelspoorbanen!!

Hoewel je ook daar Silence niet ontloopt:

- (7) Ze hebben eel erg hun best gedaan.
Daes, jurylid De Grote Kleine Trein Compositie

Tot slot: geniet vooral lekker van je pensioen.

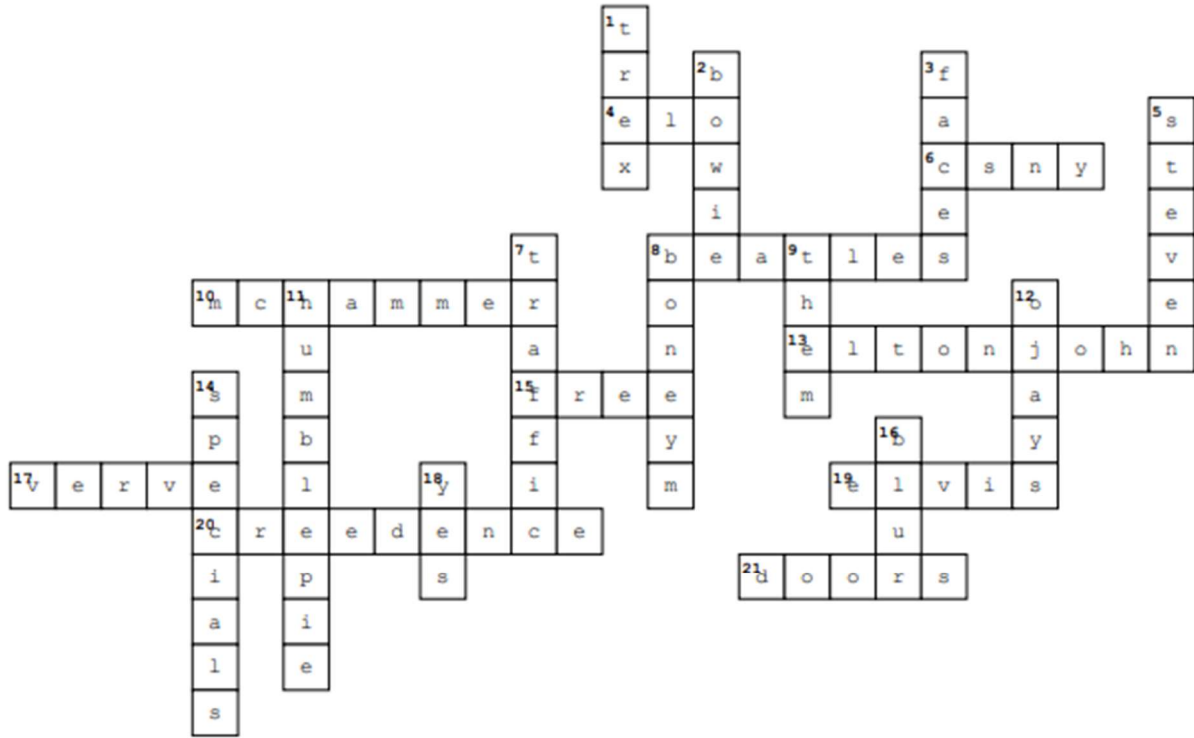
O ja, informant HJV spreekt lekker uit zoals in (8), maar de analyse daarvan is voor De fonologie van de Stilte, deel II.

- (8) lɛhər 'lekker'

In Oost-Groningen kan dit ook worden lɛʔər, aldus mijn informant JH, die zijn vader uit Zuidbroek dit vaak hoorde zeggen. Wellicht iets voor deel III.

Et ha je hoed!!

ANTWOORDEN KRUISWOORDPUZZLE

Across

4. Welcome to the human race
6. Life used to be so hard
8. Crabalocker fishwife, pornographic priestess
10. Fresh new kicks and pants
13. Jesus freaks out in the street
15. Let's move before they raise the parking rate
17. But I'm a million different people from one day to the next
19. Treat me like you really should 'cause I'm not made of wood
20. A statue wearin' high heels.
21. The hostess is grinning

Down

1. Well you're built like a car / You've got a hubcap
2. And the papers want to know whose shirts you wear
3. I'm not persuading you or disengaging you
5. You'd hate your daughter if she was a lesbian
7. Everybody knows the secret, everybody knows the score
8. She was the meanest cat / In old Chicago town
9. Why can't I accept the fact she's chosen him / And simply let them be?
11. Looking like the cover of a twenty-dollar magazine
12. I don't even be home, but they just keep on comin'
14. Stop your fooling around
16. I got my head checked / By a jumbo jet / It wasn't easy / But nothing is, no
18. A dewdrop can exalt us like the music of the sun